

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

**LAMARETORIIKKA VALTION BUDJETIN
LÄHETEKESKUSTELUSSA VUONNA 1994**

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Pro gradu tutkielma
Virpi Lindroos
heinäkuu 2014
Ohjaaja: Lasse Oulasvirta

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Johtamiskorkeakoulu; finanssihallinto ja julkisyhteisöjen laskenta-toimi
Tekijä:	LINDROOS, VIRPI
Tutkielman nimi:	Lamaretoriikka valtion budjetin lähetekeskustelussa vuonna 1994
Pro gradu tutkielma:	74 sivua
Aika:	heinäkuu 2014
Avainsanat:	diskurssianalyysi, retoriikka, faktan konstruointi, työttömyys

Tämä tutkielma käsittelee 1990 – luvun alun lamaa ja etenkin työttömyyttä. Tarkastelun kohteeksi olen valinnut vuonna 1994 käydyn valtion budjetin lähetekeskustelun. Olen tutkinut kyseisen lähetekeskustelun lama- ja työttömyysretoriikkaa ja sitä, millainen kuva lamasta syntyy lähetekeskustelun perusteella. Lähestymistapani on diskurssianalyttinen sisältäen seuraavanlaisia painotuksia. Ensinnäkin, tutkielmani lähtee liikkeelle aineistolähtöisesti. Tutkin siis merkitysten tuottamisen tapoja tietyssä tilanteessa. Toiseksi, analyysini kohteena ovat retoriset keinot, eli ne tavat, joilla puheesta tehdään totta. Käytän tässä teoreettisena työkaluna pääasiassa Jonathan Potterin ajatuksia faktan konstruoinnista teoksessa *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Tutkielmani viitekehystä olen täsmentänyt teoksen *Diskurssianalyysi* liikkeessä avulla. Retoristen keinojen erittelyn lisäksi pyrin muodostamaan yleiskuvan lähetekeskustelun lamaretoriikasta. Tämän analyysivaiheen kautta siirryn kohti kulttuurista jatkumoa, eli vertaan muodostamaani kuvaa lamasta ja työttömyydestä muihin yhteiskunnassa käytyihin lama- ja työttömyysdiskursseihin. Olen valinnut vertailuaineistoiksi Helsingin Sanomien työttömyyttä sekä Ahon hallitusta koskevia kirjoituksia vuodelta 1994. Olen rajannut tarkasteluni pää-, talous- ja kotimaan kirjoituksiin. Lopuksi siirryn aikalaiskeskustelusta ajassa eteenpäin Suomen Akatemian 1990 – luvun lamaa käsittelevän tutkimusohjelman loppuraportin avulla ja vertaan sen näkemyksiä laman aikaiseen keskusteluun.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO

2. TUTKIELMAN VIITEKEHYS

3. TUTKIMUSAINEISTO

4. FAKTAN KONSTRUOINTI RETORISENA KEINONA

5. LÄHETEKESKUSTELUN LAMARETORIIKKA

5.1 Laman syyt eduskuntaryhmien ryhmäpuheenvuoroissa

5.2 Yhden linjan hallitus

5.3 Välttämätön talouden terve perusta

5.4 Työttömyysretoriikka budjetin lähete keskustelussa

6. FAKTAN KONSTRUOINNIN RETORISET KEINOT LÄHETEKESKUSTELUSSA

6.1 Faktan konstruointi vaihtoehdottomuuden avulla

6.2 Ääri – ilmaisuista ja määrällistämisestä voimaa argumentointiin

6.3 Moraalinen kategorisointi

6.4 Konsensus - puhetta ja asiantuntijuutta

7. TYÖTTÖMYYSRETORIikka HELSINGIN SANOMIEN KIRJOITUKSISSA VUONNA 1994

8. 1990 – LUVUN LAMA TUTKIMUKSISSA

9. PÄÄTELMIÄ

LÄHDELUETTELO

1. JOHDANTO

Politiikkaa tehdään kielen kautta ja kielen avulla, jolloin puhetta voidaan tarkastella seuraamuksellisina tekoina. Poliitikot muokkaavat ja luovat todellisuutta puhuessaan. Aion tarkastella sitä, millaisin retorisin keinoin poliittiset päättäjät rakentavat lamaa ja etenkin työttömyyttä koskevat argumenttinsa kiistattomiksi tosiasioiksi. Poliittiset päättäjät käyttävät usein puheessaan retoriikan äärimuotoa eli faktan konstruointia. Se on tehokas tapa vaientaa vastaväitteet, sillä kukapa tosiasioita ryhtyisi kiistämään.

Retorisessa analyysissäni olen hyödyntänyt Jonathan Potterin teoriaa faktan konstruoinnista. Tämä tutkielma ei kuitenkaan tarjoa yksityiskohtaista teorian esittelyä ja pohdintaa, vaan painottuu aineiston tulkintaan. Potterin ajatukset faktan konstruoinnista toimivat teoreettisena lähtökohtana, ja hänen esittelemänsä faktan konstruoinnin keinot työkaluina aineistoni jäsentämisessä. Puheenvuorojen retorisen analyysin lisäksi pohdin sitä, millainen kuva lamasta syntyy lähetekeskustelun perusteella ja vertaan tuota kuvaa muihin lamadiskursseihin. Vertailukohteena käytän Helsingin sanomien työttömyyttä koskevia kirjoituksia vuonna 1994. Lopuksi laajennan näkökulmaa myös ajallisesti ja pohdin analyysini tuloksia Suomen Akatemian 90 – luvun taluskriisiä koskevan tutkimusohjelman loppuraportin kautta.

Anu Kantola on tutkinut väitöskirjassaan poliittisen eliitin puhetta taluskriisistä. Hänen mukaansa poliittinen aate on puheissa väistynyt ja tilalle on tullut manageriaalinen ajattelu-tapa, joka korostaa taloudellista näkökulmaa. Kantola esittääkin, että tällainen taloudellisiin tunnuslukuihin perustuva tosiasiapuhe sulkee esim. moraaliset kannanotot päätöksenteon ulkopuolelle. Valta on siis ennen kaikkea taloudellista valtaa ja tietämystä. (Kantola, Anu, Markkinakuri ja managerivalta, 2002)

Timo Turjan tutkimus parlamentaarisisista puhetyyleistä eduskunnan täysistunnoissa vuosien 1917 -1995 välillä tuo myös esiin taloudellisen tietämyksen merkityksen poliittisessa puheessa. Turjan mukaan Max Weberin teoria rationaalis-legaalisesta johtajuudesta on olennainen parlamentaarisen retoriikan kannalta. Rationaalis – legaalisen puhetyylin myötä käsitys politiikasta muuttui siten, että talouselämä haluttiin erottaa politiikasta asiantuntijoiden hoidettavaksi. Kyseinen puhetyyli näkyi myös edustajien puheissa objektiivisuuden korostamisena. Puheet muuttuivat myös siinä mielessä, että kansanedustajat alkoivat

käyttää muiden laatimia puheita. Edustajien puheenvuorot muuttuivat asiantuntijoiden laatimien tekstien lukemiseksi. (Politiikka 49:3, 168-181, 2007)

Analyysini kohteeksi olen valinnut vuonna 1994 käydyn valtion budjetin lähetekeskustelun. Suomessa koettiin 1990 – luvun alkupuolella maamme historian suurin talouskriisi. Vuonna 1994 taloustilanne oli kohenemaan päin, mutta työttömien määrä oli huipussaan. Tämä ”ristiriita” taloustilanteen ja työttömien määrän kesken tekee kyseisestä ajankohdasta mielenkiintoisen analyysin kohteen. Vuoden 1995 talousarviosta käyty lähetekeskustelu sijoituu syyskuuhun 1994, eli aikaan juuri ennen kansanäänestystä Suomen liittymisestä Euroopan unioniin. Poliittiset päättäjät olivat tuolloin melko haastavassa tilanteessa, koska varmaa tietoa EU:hun liittymisestä ei vielä ollut, mutta talousarviota oli kuitenkin valmisteltu jäsenyyden näkökulmasta. Keskustelua herättivät myös jäsenyydestä aiheutuvat kymmenen miljardin markan kustannukset seuraavalle vuodelle. Osa päättäjistä näki tämän summan investointina tulevaisuuteen, kun taas jäsenyyttä vastustavat olisivat halunneet käyttää rahan suoraan kotimaisten ongelmien ratkaisemiseen, esimerkiksi työttömyyteen. Jäsenyyden kannattajat puolestaan uskoivat Suomen tarvitsevan EU-jäsenyyttä myös työttömyysongelman ratkaisemiseksi. Suurena huolenaiheena oli se, täyttääkö Suomi EU:n vaatimat jäsenyydskriteerit. Tiukan säästöpolitiikan välttämättömyyttä painotettiin jäsenyyden ja sen mukanaan tuoman hyvinvoinnin saavuttamiseksi.

Tutkielmani lähtee liikkeelle hyvin aineistolähtöisesti. Vasta tutkielman loppupuolella laajennan näkökulmaa aineiston ulkopuolelle ja tarkastelen, miten analysoimastani lähetekeskustelusta syntyvä lamakuva suhteutuu muihin yhteiskunnassa käytyihin lamadiskursseihin. Lopuksi vielä huomautan analyysin vaiheiden esittämisjärjestyksestä. Tutkielman tekovaiheessa lähdin liikkeelle retoristen keinojen analyysistä ja tämän jälkeen pyrin muodostamaan kokonaiskuvaa lähetekeskustelun kulusta. Päätin kuitenkin vaihtaa esittämisjärjestyttä tutkielman valmiiseen versioon, koska pidin sitä lukijaystävällisempänä vaihtoehtona. Tällaisen tutkielman lukeminen voi olla paikoitellen raskastakin, koska se sisältää suuren määrän ”irrallisia” puheenpätkiä. Tämä on ehkä diskurssianalyttisen lähestymistavan varjopuoli. Toivottavasti seuraavat puheenvuorot tarjoavat kuitenkin jonkinmoista viihdykettäkin.

2. TUTKIELMAN VIITEKEHYS

Kielen ja todellisuuden välinen suhde näyttää usein ensisilmäyksellä hyvinkin selkeältä ja kiistattomalta. Diskurssianalyysi lähtee liikkeelle hyvin erilaisesta näkemyksestä. Diskurssianalyysin mukaan kielenkäyttö on ennen kaikkea tekemistä, joka muovautuu ihmisten välisessä kanssakäymisessä ja muokkaa sosiaalista todellisuutta. Eero Suoninen määrittelee diskurssianalyysin seuraavasti. ”Diskurssianalyysi on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (Diskurssianalyysin aakokset, 1993, 9-10).

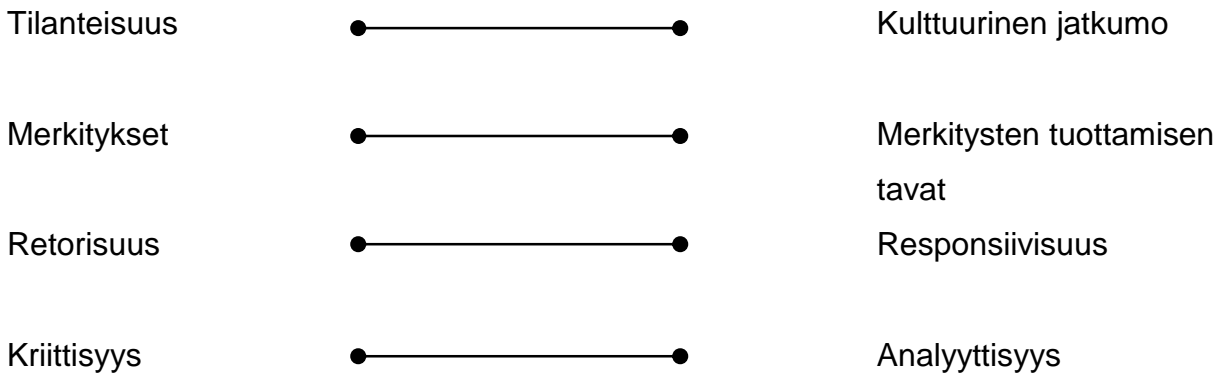
Diskurssianalyysissa käytetään usein selonteon käsitettä kuvaamaan analysoitavaa aineistoa. Aineistoa ei lueta kuvauksena todellisuudesta, vaan selontekoina, joiden avulla ihmiset yrittävät tehdä itseään ja maailmaa ymmärretyksi. Kyse on kaksisuuntaisesta prosessista, jossa ihminen ammentaa maailmasta merkityksen tuottamisen tapoja, ja samanaikaisesti myös itse muokkaa käsitystä maailmasta. (Diskurssianalyysi liikkeessä, 1999, 20) Eero Suoninen pohtii selontekojen vuorovaikutuksellisuutta Harvey Sacksin käyttämän ilmaisun ”doing being ordinary” kautta. Suonisen mukaan juuri tällainen tuttuihin, hyväksytyihin näkemyksiin vetoaminen on keskeistä sosiaalisten käytäntöjen uusiutumisessa. (DA liikkeessä, 1999, 22-27)

Jonathan Potter havainnollistaa kielen ja todellisuuden välistä suhdetta kahden metaforan avulla. Kieli voidaan nähdä peilinä, joka heijastaa todellisuutta kuvausten ja selontekojen kautta. Tällöin selonteot voivat olla joko luotettavia ja tosia, tai vääristyneitä ja valheellisia riippuen peilin pinnasta eli kielestä. Potterin esittämän rakennustyömaa - metaforan mukaisesti ajateltuna selonteot rakentavat erilaisia versioita todellisuudesta ja ovat samaan aikaan myös itse rakentamisen kohteita. Tämä metafora korostaa sitä, että selonteot ovat ihmisten tuottamia ja siten myös tilanteen mukaan muuttuvia. (Potter, Jonathan, 1996, 97-98)

Diskurssianalyysissä tulkintaa pyritään tekemään mahdollisimman herkästi aineistosta käsin. Myös tutkijan omat näkemykset oletetaan tulkinnanvaraisiksi. Tutkimme todellisuutta kulttuurimme tarjoamien merkityksellistämisen tapojen kautta ja toisaalta osallistumme niiden muuntumiseen. (DA liikkeessä, 1999, 39-41) Diskurssianalyttinen tutkimuskenttä on hyvin laaja ja siihen kuuluvat tutkielmat voivat olla painotuksiltaan hyvinkin erilaisia.

Siksi onkin syytä määritellä tämän tutkielman sijoittuminen kyseiseen tutkimuskenttään ja antaa tutkielmalle viitekehys.

Esittelen tutkielmani painotuksia Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan laatiman diskurssianalyttisen tutkimuksen kartan avulla.

(DA liikkeessä, 1999, 55)

Tutkielmani lähtee liikkeelle merkitysten tuottamisen tilanteisuudesta eli analyysini on hyvin aineistosisidonnainen. Pyrin keskittymään vain aineistostani kumpuaviin merkityksen tuottamisen tapoihin. Tutkielman loppuvaiheessa siirryn janalla kulttuurisen jatkumon suuntaan. Jokinen ja Juhila nimittävät tällaista lähestymistapaa ”kulttuurin analyttiseksi sulkeistamiseksi”. Valintaani perustelen sillä, että uskon saavan aineistosta enemmän irti ilman tietoisia ja harkittuja ennako-odotuksia. Aineiston analyysia ohjaa alkuvaiheessa siten vain aihe eli lama ja työttömyys. Siirtyminen lähemmäksi kulttuurista jatkumoa tarkoittaa analysoimani lähetekeskustelun suhteuttamista muihin lamadiskursseihin.

Kartan toinen käsitepari muodostuu merkityksistä ja merkityksen tuottamisen tavoista. Kuten jo äsken mainitsin, tämä tutkielma keskittyy merkityksen tuottamisen tapoihin eli miten – kysymyksiin. Olen kiinnostunut siitä, miten poliittiset päättäjät tekevät selonteollaan lamaa ja työttömyyttä koskevista argumenteistaan totta. Merkitysten tuottamisen tavat liittyvät kolmanteen ulottuvuuspariin eli retorisuuteen ja responsiivisuuteen. ”Retorisuutta tutkitessa keskitytään niihin tapoihin, joilla tiettyjä merkityksiä tai sosiaalisen todellisuuden versioita ’ajetaan’, kun taas responsiivisessa otteessa huomio kiinnittyy siihen, miten ihmiset rakentavat yhdessä merkityksiä” (DA liikkeessä, 1999, 77). Tässä tutkielmassa painopiste on retorisuudessa, ja tarkastelun kohteena on retoriikan ’äärimuoto’, faktan konstruointi.

Neljännän ulottuvuusparin muodostavat kriittisyys ja analyyttisyys. Kriittisessä tutkimuksessa tutkijalla on voimakkaat oletukset asioista jo alun pitäen. Analyyttinen diskurssianalyysi on taas hyvin aineistolähtöinen. Tällöin lähestymistapa on mahdollisimman avoin ja herkkä aineistosta esiin nouseville merkityksille. Kriittinen diskurssianalyysi kyseenalaistaa vallitsevaa sosiaalista järjestystä, kun taas analyyttinen tutkimus perkaa yksityiskohtaisesti sosiaalista todellisuutta. Kuten muutkin ulottuvuusparit myös kriittisyys ja analyyttisyys voivat esiintyä rinnakkain samassa tutkimuksessa. (DA liikkeessä, 1999, 56 - 93)

Tutkielmani on lähtökohdiltaan analyyttinen, mutta ripaus kriittisyyttäkin löytyy. Yhä edelleen puhe ja teot erotetaan voimakkaasti toisistaan. Poliittisia päättäjiä syytetään pelkästä puhumisesta ja vaaditaan "oikeita" tekoja. Toki myös päättäjät itse arvostelevat toisiaan tyyliin: "Nyt tarvitaan tekoja puhumisen sijaan". Poliitikassa puheet ovat kuitenkin niitä tekoja. Poliittisia linjauksia ja päätöksiä tehdään puhumalla. Parlamentaarinen puhe ei kuitenkaan ole mitä tahansa puhetta, vaan keskustelu etenee erilaisten sääntöjen ja sopimusten mukaisesti. Kansanedustajien on esimerkiksi käyttäydyttävä kunnioittavasti toisiaan kohtaan ja puheiden pituutta rajoitetaan. Puhujan on myös pysyttävä asiassa eli keskustelua käydään vain asialistalla olevista asioista. Parlamentaarinen puhe on aina puhetta puolesta ja vastaan, asioiden tarkastelua eri näkökulmista. Poliitikot joutuvat jatkuvasti tekemään päätöksiä epävarmoina tietojensa riittävydestä ja päätöksiensä "oikeellisuudesta". Ehdotonta oikeaa tai väärää vaihtoehtoa ei ole olemassa. Tästä näkökulmasta katsottuna puhuminen puolesta ja vastaan on todella tärkeää. Se antaa kaikille osapuolille mahdollisuuden tarkistaa omaa mielipidettään ja ehkäisee hätäisten ja harkitsemattomien päätösten syntymistä.

Diskurssianalyttisen tutkimuksen voima piilee mielestäni sen tavassa ymmärtää kielen ja todellisuuden välistä suhdetta. Diskurssianalyysi voi tehdä näkyväksi sen, mistä puhutaan ja mistä toisaalta vaietaan. Se, millaiseksi päättäjät tuottavat puheessaan esimerkiksi työttömyyden, asettaa myös rajat työttömyyttä koskevalle päätöksenteolle. Diskurssianalyysin avulla voidaan tehdä näkyväksi niitä prosesseja, joiden avulla tietystä vaihtoehdosta rakennetaan ainoa oikea vaihtoehto. Diskurssianalyysin rikkaus on myös siinä, että sen avulla voi tulla tietoiseksi argumentoinnin näkymättömistä rajauksista. Päätöksentekoon vaikuttavat argumentoinnissa läsnä olevien näkökulmien lailla myös kaikki ne vaihtoehdot ja katsantokannat, joista vaietaan.

3. TUTKIMUSAINEISTO

Käytän tutkielmani aineistona eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjoja, joita analysoin diskurssianalyysin keinoin. Olen poiminut syksyllä 1994 käydystä talousarvion lähetekeskustelusta yhteensä 47 puheenvuoroa, joissa työttömyys nostetaan esille. Valikoidut puheenvuorot koostuvat kymmenen eri puolueen puheenvuoroista. Suurin osa analysoitavista puheista on Keskustan, Kokoomuksen ja SDP:n puheenvuoroja. Vuonna 1994 elettiin Esko Ahon hallituksen viimeistä vuotta. Keskustan hallituskumppani oli Kokoomus ja SDP oli oppositiossa. Analyysin kohteena on siis sekä ajallisesti että määrällisesti hyvin rajattu joukko puheenvuoroja. Käytän tutkielmassani ainoastaan laadullista analyysiä, koska pidän sitä lähestymistapani ja aineiston suppeuden perusteella määrällistä analyysiä parempana vaihtoehtona. Aineistotyyppinä talousarvion lähetekeskustelu on siinä mielessä hyvä, että se on luonnollinen aineisto, jolloin keskustelun sisältö on minusta riippumaton. Aineistoni avulla pääsen matkustamaan taaksepäin juuri siihen yhteiskunnalliseen tilanteeseen josta olen kiinnostunut ja katsomaan maailmaa sen ajan poliittisten päättäjien silmin.

Lähetekeskustelun analysoinnin jälkeen laajennan näkökulmaa muilla työttömyys- ja lamadiskursseilla. Tarkastelen vuoden 1994 Helsingin Sanomien kirjoituksia työttömyydestä ja Ahon hallituksesta. Analyysin kohteena ovat kyseisen vuoden pääkirjoitukset, talousuutiset ja kotimaan uutiset. Lopuksi matkustan ajassa eteenpäin vuoteen 2001 asti, jolloin julkaistiin Suomen Akatemian 90 – luvun talouskriisiä käsittelevän tutkimusohjelman loppuraportti, ja vertaan sen tuloksia laman aikaiseen keskusteluun.

4. FAKTAN KONSTRUOINTI RETORISENA KEINONA

Jonathan Potter on tutkinut faktan konstruointia teoksessaan *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Hän painottaa retoriikan merkitystä olennaisena osana ihmisten välistä vuorovaikutusta. Potter lähtee liikkeelle ajatuksesta, että jokaiselle argumentille on periaatteessa olemassa vastaväite. Analyysissä tämä näkyy huomion keskittymisenä mm. siihen, mitä vaihtoehtoisia väitteitä kyseisessä diskurssissa yritetään kumota. Argumentoinnin tehtävänä on siis toisaalta oman näkemyksen puolustaminen ja toisaalta vastakkaisen näkemyksen horjuttaminen. Tähän liittyvät Potterin käsitteet puolustava retoriikka ja hyökkäävä retoriikka. Retorisessa analyysissä keskitytään tutkimaan niitä prosesseja, joilla faktoja rakennetaan ja kumotaan. Potter tarkastelee selontekoja kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä voidaan analysoida sitä, mitä selonteolla tietyssä tilanteessa tehdään. Toisaalta on kyse siitä, miten selonteosta rakennetaan raportteja, jotka vain välittävät tosiasioita eteenpäin. Käytännössä nämä kaksi ulottuvuutta kuuluvat tiiviisti yhteen ja teot toteutetaan usein juuri faktojen rakentamisen kautta. (Potter, 1996, 106 - 121)

Faktan konstruoinnin keinot voidaan ryhmitellä argumentin esittäjään liittyviin keinoihin ja itse argumenttia koskeviin keinoihin. Tarkasteltaessa argumentin esittäjää huomio kiinnitetään intresseihin ja puhujakategorioihin. Puhuja pyrkii rakentamaan argumenttinsa näyttämään siltä, että hänellä ei ole mitään henkilökohtaisia intressejä keskusteltavan asian suhteen. Joskus intressit voivat kuitenkin olla niin ilmeiset, että ne kannattaa tunnustaa avoimesti. Tunnustamalla intressinsä puhuja ilmaisee ottaneensa ne huomioon argumentaatiossaan ja pelaa samalla intressikortin pois vastustajalta. Puhuja pyrkii tietoisesti luomaan haluamaansa kuvaa omista intresseistään, yleensä häivyttämään niitä, ja vastapuoli taas pyrkii korostamaan puhujan intressejä ja osallisuutta asiaan. Tätä osallisuutta puhujan on mahdollista torjua rakentamalla itselleen tilanteeseen sopiva puhujakategoria. Puhujakategorioiden avulla vakuutetaan yleisö puhujan pätevydestä tai oikeudesta argumentoida kyseessä olevassa asiassa. Oikeus puhua jostakin voi syntyä vaikkapa henkilön ammatillisen aseman kautta. Esimerkiksi valtiovarainministerillä voidaan ajatella olevan pätevyys puhua talousasioista ja lääkäriellä sairauksista. On kuitenkin muistettava, että puhujakategoriatkin ovat tilannesidonnaisia ja puhujan itsensä valikoimia rooleja.

Intressien säätelyyn liittyy olennaisesti kysymys puhujan tilivelvollisuudesta. Mitä paremmin puhuja pystyy luomaan itsestään kuvaa neutraalina tiedon välittäjänä vailla asianosai-

suutta, sitä vähäisempi on hänen tilivelvollisuutensa. Jonathan Potter esittelee kolme erilaista puhujan roolia, jotka eroavat toisistaan juuri vastuun näkökulmasta. Kyseessä on alun perin Erving Goffmanin esittämä jaottelu puhujan ja kuuntelijan rooleista. Puhuja voi esittää oman mielipiteensä, tuoda muokatussa muodossa julki toisen henkilön ajatuksia tai pelkästään toistaa jonkun muun sanomisia. Faktan konstruointia koskevassa analyysissä huomio kiinnitetään siihen, miten näitä rooleja käytetään eri tilanteissa neutraalin vaikutelman aikaansaamiseksi ja vahvistamaan siten argumentin todentuntuisuutta.

Siirtäkäämme huomionne seuraavaksi itse todettuun eli selontekoihin. Faktoja voidaan rakentaa käyttämällä keinoja, joiden avulla selonteot saadaan näyttämään puhujasta riippumattomilta. Puhuja siirretään argumentoinnissa sivuun ja asiat heräävät eloon. Asioille syntyy oma puhujasta riippumaton luonteensa, joka on olemassa sellaisenaan. Potter käyttää tästä prosessista ilmausta ”constructing out-there-ness”.

Tyypillinen keino siirtää huomio pois puhujasta on passiivimuodon käyttäminen sekä puhujan agentin roolin häivyttäminen. Tällainen puhetapa on yleinen mm. tutkijoiden keskuudessa. Tutkija häivytetään tekstistä ja tutkimusaineisto herää eloon. Tutkimusaineisto osoittaa, ehdottaa, ilmaisee jne. Yksityiskohtaisesti eriteltyjen vaiheiden jälkeen tutkija päätyy tuloksiin, jotka ovat aineiston kertomia faktoja. Tutkijan tehtävänä on siten löytää tutkimusaineiston kertoma totuus ja välittää se eteenpäin. (Potter, Jonathan, 1996, 115 - 116)

Argumenttia voidaan vahvistaa myös vetoamalla laajaan yhteisymmärrykseen jostakin asiasta. On kuitenkin huomattava, että minkälainen konsensus tahansa ei riitä, vaan todistajien tulisi olla toisistaan riippumattomia. Vakuuttavuutta voidaan edelleen lisätä käyttämällä todistajina asiantuntijoita. Varsinkin politiikassa käytetään myös me – retoriikkaa, jolloin viitataan esimerkiksi omaan puolueeseen. Kaikkein laajin konsensus synnytetään vetoamalla kulttuurisiin näkemyksiin, joita suurin osa ihmisistä todennäköisesti kannattaa. Vallitseviin kulttuurisiin merkityksiin vetoaminen on tehokasta, koska kyse on ajattelutavoista, jotka ovat ajan saatossa muuttuneet itsestään selviksi tosiasioiksi, jolloin niiden kiistäminen on hankalaa. Ne ovat yleistä, kaikkien tietämää tietoa.

Yksityiskohtien ja kertomuksen rakenteen käyttö vakuuttamisen keinoina puolestaan perustuu mahdollisimman elävän ja todentuntuisen kuvan luomiseen yleisölle. Kuulija asetetaan katsojan rooliin, seuraamaan tapahtumia puhujan silmin. Tällaisessa tilanteessa pu-

huja kategorisoituu todistajaksi ja on näin ollen pätevä kuvailemaan kyseistä tilannetta. Todistajan identiteetin käyttö on tehokas faktan konstruoinnin keino. Todistajan roolista esitetty selonteko tuntuu neutraalilta tapahtumien raportoinnilta. Tapahtumien tulkinta siirretään kuulijalle, mikä puolestaan vähentää puhujan vastuuta sanomisistaan. (Potter, 1996, 112 - 175)

Runsaasti käytetty vakuuttamisen keino on ääri – ilmaisujen käyttö. Kyse voi olla määrällistämiseen eli kvantifiointiin liittyvästä ääri – ilmaisusta, kuten: ei yhtään, kaikki, jokainen. Tällaiset ilmaisut saattavat toimia paljon tehokkaammin argumentaation tukena kuin pelkät numerot. Niiden avulla jokin asia voidaan saada näyttämään aivan pieneltä tai merkityksetömältä tai päinvastoin todella suurelta. Määrällistämisen lisäksi on myös toisenlaisia ääri – ilmauksia, joiden avulla kuvauksen kohteeseen liitetään halutunlaisia piirteitä, joita ääri – ilmaisu joko minimoii tai maksimoi. Lisäksi tällaisilla ilmauksilla voidaan luoda vaikutelma jonkin toiminnan säännönmukaisuudesta, oikeuttaa tai kritisoida. Esimerkkejä tällaisista ilmauksista ovat: ei koskaan, joka kerta ja täydellisesti. (DA liikkeessä, 1999, s. 146 – 151)

5. LÄHETEKESKUSTELUN LAMARETORIIKKA

Aloitan aineistoni analyysin kuvaamalla lähete keskustelun lamaretoriiikkaa yleisellä tasolla. Tarkoitukseni on luoda lähete keskustelun retoriikasta ensin jonkinlainen kokonaiskuva ja uppoutua sen jälkeen tarkemmin retoristen keinojen erittelyyn. Luvun viisi tavoite on siis pohtia sitä, millainen kuva lamasta syntyy kyseisen keskustelun kautta. Aloitan tämän osion käsittelemällä laman syitä ryhmäpuheenvuorojen avulla. Muutamassa kohdassa olen maininnut argumentissa käytetyn retorisen keinon, mutta pääpaino on keskustelun rajojen hahmottamisessa. Laman syiden ja päätösvaihtoehtojen paikantaminen lähete keskustelusta auttaa hahmottamaan sitä, millainen käsitys lamasta kyseisessä tilanteessa vallitsee. Eri käsitykset mahdollistavat erilaisia päätösvaihtoehtoja. Kun näkökulma on valittu, niin vain tietyntylaiset päätösvaihtoehdot näyttävät mahdollisilta. Viidennen luvun lopussa kokoon yhteen budjetin lähete keskustelun kaavion avulla ja tämän jälkeen siirryn käsittelemään faktan konstruointia lähete keskustelussa.

5.1 Laman syyt eduskuntaryhmien ryhmäpuheenvuoroissa

Hyvin yleinen tapa jäsentää tapahtumia ja asiantiloja on käyttää syy-seuraus-suhdetta ajattelun pohjana. Erittelemme syitä ja seurauksia arkipuheessamme päivittäin, koska sitä pidetään loogisena, järkevänä tapana ajatella asioita. Syy-seuraussuhteen kautta etenevä puhe kuulostaa todentuntuiselta, uskottavalta. Unohdamme helposti sen, että syyt ja seuraukset ovat toimijoiden itsensä rakentamia asiantiloja, joita käytetään oman argumentin puolustamiseen tai vastustajan argumentin heikentämiseen. Seuraavaksi käsitelen ryhmäpuheenvuoroissa ja valtiovarainministerin budjetin esittelypuheessa esille tuotuja laman syitä.

Muutamissa puheenvuoroissa ongelmien nähdään juontavan selkeästi jo edelliseltä hallituskaudelta, kuten seuraavista lauseista ilmenee.

”Eduskunta sai perinnökseen sinipunahallitukselta konkurssipesän...hallituksesta tuli konkurssipesän hoitaja.”

” Keväällä 1991 hallitus sai perinnökseen kansantalouden, joka vääjäämättä ui kohti raskasta velkalastia.”

Molemmissa lauseissa huomio kiinnittyy perintö – sanaan, jonka avulla laman syyt liitetään edelliseen hallituskauteen. Perintö on asia, joka saadaan ja jonka sisältöön perijä ei voi vaikuttaa. Näin ollen hänen ei tarvitse myöskään kantaa yksin vastuuta perintönsä seurauksista.

Seuraava katkelma on sitaatti SDP:N talousasiantuntijan kirjoituksesta Demari-lehdessä. Kyseisen sitaatin esittää hallituspuolueen edustaja.

”Melko yleisesti ymmärretään, että luottosyklin ylikuumeneminen ja sitä seurannut pankkikriisi ja luottolama ovat vaikeuksiemme keskeisiä syitä. Myös valuuttakurssi- poliittiset virheet samoin kuin yliarvostetun markan puolustuksesta johtunut tuhoisa korkotaso tunnustetaan laman syvyyden keskeisiksi selittäjiksi.”

Puhuja ilmoittaa olevansa samaa mieltä SDP:n asiantuntijan kanssa ja jatkaa sitaatin jälkeen seuraavasti.

”Näiden talous- ja rahapoliittisten virheiden osalta sosiaalidemokraatit eivät ole olleet sivustakatsojia, vaan keskeisiä päättäjiä.”

Puhuja haluaa tässä selvästi korostaa pääoppositiopuolue SDP:n hallitusasemaa edellisellä hallituskaudella ja sitä kautta vastuuta tehdyistä virheistä poliittisessa päätöksenteossa. Argumenttia vahvistetaan vetoamalla puhujasta riippumattoman, vieläpä SDP:n oman, talousasiantuntijan lausuntoon. Tässä puheenvuorossa retorisenä keinona käytetään asiantuntijan puhujakategoriaa. Puhuja ilmaisee näkemyksensä laman syistä talousasiantuntijan suulla ja lisää näin argumentin vakuuttavuutta.

Laman ja etenkin massatyöttömyyden syynä pidetään myös riittämätöntä ja väärin kohdennettua elvytystä. Tilanteen kurjistumisen syynä nähdään olevan myös liian myöhään aloitettu elvytys.

”Aivan, vasemmistoliiton mielestä kohdennettu elvytys olisi tullut käynnistää vuonna 1991. ...Väitämme, että riittävän ajoissa aloitetulla elvytyksellä, elvytyspanosten ja säästöjen oikealla mitoituksella ja kohdentamisella sekä ilman valuuttakurssin kanssa tehtyjä virheitä olisimme jo selvästi paremmassa nousuvauhdissa ja alemmassa työttömyydessä kuin nyt...”

Myös SDP:n puheenvuorossa elvytyksen katsotaan olleen riittämätöntä.

”Jo nyt voidaan sanoa, että sosiaalidemokraattien elvyttävä talouspolitiikka laman keskellä olisi estänyt työttömyyden nousun yli puoleen miljoonaan. Myös valtion velkataakka olisi nykyistä helpommin kannettavissa.”

Laman syvenemistä selitetään myös hallituksen ja eduskunnan hapuilevalla päätöksenteolla, paikoitellen suoranaisella tekemättömyydellä sekä hallituksen huonoilla yhteistyötaidoilla.

”Tulevaisuus varmasti pitää Ahon hallituksen suurimpana virheenä valtion talouden ajamista velkavankeuteen. Syykin on selvä. Kun hallitukselta ja eduskunnalta puuttuu rohkeus käydä käsiksi yhteiskunnan jäykkiin rakenteisiin, turhiin virastoihin ja palveluburokratiaan, turhaan tukipolitiikkaan, muunlaista politiikkaa ei ole voitu toteuttaa.”

Hapuilevan päätöksenteon nähdään lisäävän epävarmuutta yhteiskunnassa ja vaikeuttavan näin talouden elpymistä. Hallituksen odotetaan olevan vahva suunnannäyttäjä, joka luo uskoa tulevaisuuteen.

”Valtiontalouden tila ja horjuminen sen parantamiseksi tarvittavissa päätöksissä synnyttää epävarmuutta koko kansantaloudessa heikentäen kysyntää ja estäen työllistämistä. ...Epävarma hallitus on maalle onnettomuus onnettomuudessa.”

Lamaa on lietsunut joidenkin puhujien mielestä hallituksen huonot yhteistyötaidot. Tämä seikka tuodaan esiin myös yhdessä ryhmäpuheenvuorossa.

”Sosiaalidemokraattien talouspoliittinen vaihtoehto on kaikissa yhteyksissä sisältänyt esityksen yhteistyöstä poliittisten päättäjien ja työmarkkinaosapuolten kesken, siis asian, jossa nykyhallitus on raskaasti epäonnistunut ja ajautunut siten vuosi vuodelta entistä enemmän markkinavoimien riepoteltavaksi.”

Ryhmäpuheenvuoroissa ilmaistut laman syyt toistuivat muissakin puheenvuoroissa. Hallituspuolueiden puheenvuoroissa lama johtuu etenkin edellisen hallituskauden tapahtumista

ja päätöksistä, joskin syitä löydetään myös Ahon hallituskaudelta. Ahon hallituksen virheet kuitenkin supistuvat puheissa tietämättömyyteen ja kokemattomuuteen. Eräs hallituspuolueen edustaja kuvailee Ahon hallituskautta seuraavasti.

” On toki huomattava, että hallituskin on tehnyt virheitä. Työmarkkinakäytännön ja tuponeuvottelujen kuviot olivat sille vieraita. Lamatietoisuuden syvyys yliarvioitiin, ja kansainvälisten rahamarkkinoiden voima, herkkyys ja nopeus aliarvioitiin.”

Syntyy vaikutelma aloittelijan tekemistä virheistä, joita ei yleensä katsota tahallisiksi, vaan tietämättömyydestä johtuviksi ja siten inhimillisiksi erehdyksiksi. Arvioimiseen toimintana puolestaan liittyy erehtymisen riski ja erehtymisenhän on tahatonta. Viimeisen lauseen passiivimuodot vievät huomion pois hallituksesta päätösten tekijänä ja siten vastuullisena tahona. Opposition puheenvuoroissa puolestaan ongelmien nähdään johtuvan riittämättömästä ja liian myöhään aloitetusta elvytyksestä sekä hallituksen epävarmuudesta ja huonoista neuvottelutaidoista. Hallituksen nähdään epäonnistuneen mm. neuvotteluissa ay – liikkeen kanssa. Seuraavaksi esitän kaksi poimintaa opposition puheenvuoroista.

”Ministeri Viinanen käyttäytyy kuin lahkosaarnaaja, joka huutamisen paljoudella yrittää tehdä vaikutuksen. Hän haukkuu ay – liikettä siitä, ettei se ole yhteistyöhaluinen. Minä haluaisin nähdä sen tahon, jonka yhteistyöhalu kasvaa siitä, että ensin haukutaan, vedetään matto alta, nuijitaan päähän ja sitten sanotaan, että tehdään sopimus. Yhteistyö on minun ymmärtääkseni sitä, että kuunnellaan ja kunnioitetaan kaikkien osapuolien näkemystä ja siitä tehdään sitten yhteinen näkemys keskustelujen pohjalta. Sanelu ei siinä auta.”

”On totta, että ay – liike on joutunut toimimaan tiukasti. Muuta mahdollisuutta ei ole ollut, kuten jo edellä totesin, sillä hallitus oli kuuro ja välinpitämätön ay – liikkeen viesteille.”

Molemmissa poiminnoissa nojaututaan yleiseen käsitykseen siitä, mitä yhteistyö tarkoittaa. Hallituksen toiminta puolestaan kuvataan juuri päinvastaiseksi. Hallitus on saneluratkaisuillaan romuttanut mahdollisuudet yhteistyöhön.

Tässä luvussa tavoitteenani oli tuoda esille laman syitä ryhmäpuheenvuoroissa ja valtiovarainministerin esittelypuheessa. Laman katsottiin pahentuneen myös sen vuoksi, että halli-

tus piti jääräpäisesti kiinni valitsemastaan linjasta. Tätä näkökulmaa käsittelen seuraavaksi.

5.2 Yhden linjan hallitus

Budjetin lähetekeskustelussa tuodaan esiin näkemys Ahon hallituksesta yhden vaihtoehdon hallituksena, joka on itsepäisesti pitänyt kiinni valitsemastaan linjasta. Seuraavassa SDP:n ryhmäpuheenvuorossa hallituksen vaihtoehdottomuus – linjaa arvostellaan voimakkaasti. Puheessa tuodaan selkeästi julki se, ettei työttömyyden alentaminen ole ollut hallituksen ensisijainen tavoite.

”Suuret hallituspuolueet, keskusta ja kokoomus, sanovat, että tämä on ollut ainoa vaihtoehto, että muuta hyväksyttävää tietä ei ole ollut eikä tule ja että tällä tiellä Suomen on myös jatkettava.

Sosiaalidemokraattien vastaus kuuluu: Ei koskaan enää tälle tielle. Vaihtoehto sille on ollut ja on edelleen olemassa. Olemme esittäneet talouspoliittisen vaihtoehtolinjamme oppositiosta käsin säännöllisin välein aina elokuusta 1991 lähtien. Sanomme ydin on ollut koko ajan, että massatyöttömyys on nujerrettava. ...Olemme esittäneet myös huomattavia säästöjä, mutta keskeisenä talouspoliittisena lähtökohtanamme on ollut säästöjen painottuminen talouden noususuhdanteeseen, jolloin niiden työttömyys-, lama- ja velkakierrettä pahentavat vaikutukset parhaiten eliminoiduisivat.

Myös vasemmistoliitto arvostelee ryhmäpuheenvuorossaan hallituksen linjaa. Puhujan mielestä laman syyt on alun perin ymmärretty väärin ja siitä johtuen myös hallituksen noudattama politiikka on pahentanut tilannetta.

”Vientivetoisen strategian valitsemisen taustalla oli mitä ilmeisimmin käsitys siitä, että syntynyt lama oli syntyjään vientijohteinen. Siksi hintakilpailukyvyyn parantaminen valittiin siksi kuuluisaksi ”ainoaksi oikeaksi tieksi”, josta täällä on tänäänkin puhuttu. ... Väitämme, että riittävän ajoissa aloitetulla elvytyksellä, elvytyspanosten ja säästöjen oikealla mitoituksella ja kohdentamisella sekä ilman valuuttakurssin kanssa tehtyjä virheitä olisimme jo selvästi paremmassa, nousuvauhdissa ja alemmassa työttömyydessä kuin nyt, eikä valtiontalouden alijäämäkään olisi nykyistä suurempi.”

Vihreiden ryhmäpuheenvuorossa hallituksen linjan katsotaan lähteneen liikkeelle aiemmin tehdystä markan arvon sitomisesta ecuun ja sitä seuranneista devalvaatioista.

”Hallituksen epäonnistuminen ecusidonnaisuuskokeilussa teki siitä talouspoliittisesti yhden asian liikkeen. Epäonnistumisessa piti nähdä jotakin myönteistä. Niinpä se ’jokin’ löydettiin vientiteollisuudelle devalvaation muodossa annetusta miljardilahjoituksesta, jonka piti koituman kansantalouden hyväksi vaihtotaseen tasapainottumisena. ...Tässä operaatiossa hallitus ei oikeastaan ole voinut epäonnistua. Kauppataseen selvän ylijäämän avulla vaihtotase on tasapainottunut, vaikka sitä toisaalta rasittavat suureksi paisuneen ulkomaanvelan kohta lähes 30 miljardin markan vuotuiset korot. Rakenteellisena vaarana on se, että velanhoitomenot ovat pian budjetin suurin pääluokka.”

Käsitys Ahon hallituksesta yhden linjan hallituksena tulee esille ryhmäpuheenvuorojen lisäksi myös muissa aineistoni puheenvuoroissa. Vaihtoehdottomuus tuntuukin olevan koko lähetekeskustelua leimaava piirre. Tämä saattaa johtua siitäkin, että keskustelu ajoittuu voimakkaan talouskriisin aikaan, jolloin taloudelliset näkökulmat saavat etusijan päätöksenteossa. Mielenkiintoista on se, että vaikka hallitusta arvostellaan ainoan vaihtoehdon linjastaan, niin samaan aikaan kyseinen arvostelu tavallaan lieventää hallituksen vastuuta lamasta. Useissa puheenvuoroissa kuvataan sitä, kuinka hallitus on **ajautunut** ainoan vaihtoehdon politiikkaansa. Syitä tälle ajautumiselle ovat mm. edellisen hallituksen tekemät virheet, Ahon hallituksen ”ecusidonnaisuuskokeilu”, laman syiden väärin ymmärtäminen ja ulkoparlamentaaristen voimien armoille ajautuminen. Lisäksi hallituksen päätöksiä moititaan hätiköidyiksi ja viime tingassa tehdyiksi. Tämän katsotaan johtuneen hallituksen epävarmuudesta. Epävarma hallitus on siis ajautunut tilanteeseen, jossa ei ole enää vaihtoehtoja. Syitä tähän vaihtoehdottomuuden tilaan löydetään siis puhujasta riippuen sekä hallituksesta että sen ulkopuoleltakin, mutta yhteistä on käsitys siitä, että lamasta selviäminen edellyttää valtion talouden tervehdyttämistä rakennemuutosten kautta.

5.3 Välttämätön talouden terve perusta

Vuonna 1993 uudenvuoden puheen televisiossa piti poikkeuksellisesti pääministeri Esko Aho, joka toteaa puheessaan:

”Kilpailukykyongelman hellittäessä ja säästöohjelmien toteutuessa voidaan päähuomio keskittää kolmen ongelman vyyhteen: suurtyöttömyyteen, rahoituskriisiin ja investointien lamaan.” (YLE, Elävä arkisto)

Tämä marssijärjestys toteutuu myös analysoimassani lähete keskustelussa. Valtiovarainministeri muistelee budjetin esittelypuheessaan Ahon hallituksen alkuvaiheita seuraavasti: **”Kansantalouden kurssin muuttamiseksi vaihtotaseen vaje ja ulkomainen velkaantuminen oli ensin saatava hallintaan. Silloin ensi töiksi alennettiin välillisiä työvoimakustannuksia kilpailukyvyn parantamiseksi.”**

Ministeri Viinanen jatkaa myöhemmin samassa puheessaan:

”Hallituksen vientivetoisen kasvun linjavalinta perustui sen tosiasian tunnustamiseen, ettei kotimaista kysyntää voinut enää ylläpitää pelkästään ulkomaisen velkaantumisen varassa. Kestävälle talouskasvulle oli luotava edellytykset pysäyttämällä tuo velkaantuminen.”

Kilpailukykyä ja säästöjen merkitystä korostetaan puheissa voimakkaasti. Suomi on pieni maa, jonka tulee kuulostella tarkkaan ulkopuolelta tulevia signaaleja. Monin paikoin tuodaan julki syvä huoli pääomien vapaasta liikkumisesta ja sen vaikutuksesta Suomen kaltaiseen pieneen talouteen. Suomen koetaan olevan jopa sijoittajien armoilla ja luottoluokituksemme perustuvan enemmän hyvään maineeseemme kuin todelliseen taloudelliseen tilanteeseemme. Talouden toimintaympäristö on puhujien mielestä muuttunut radikaalisti. Sillä, ketkä päätöksiä tekevät, ei ole enää niin suurta merkitystä, vaan olosuhteet edellyttävät tietynlaisia toimenpiteitä. Korostetaan sitä, että ongelmat ovat kaikille samat, kyse on tosiasioden tunnustamisesta. Suomen tilannetta vertaillaan myös Ruotsin tilanteeseen. Tämän vertailun avulla pyritään osoittamaan oman taloutemme haavoittuvaisuus ja näin ollen hallituksen talouspoliittisen linjan välttämättömyys. Valtiovarainministeri Viinanen varoittaa julkisen talouden velan kasvusta seuraavaan tapaan:

”Ruotsin viimeaikaiset tapahtumat tarjoavat meille selkeän esimerkin mahdollisista seurauksista, jos tavoitteissa ei pysytä ja luottamus talouspolitiikkaan alkaa horjua.”

Viinanen jatkaa viittaamalla ruotsalaisten suursijoittajien ilmoitukseen Ruotsin valtionobligatioiden ostoboikotista. Ministerin mukaan syy on Ruotsin korkea velkaantumistaso ja siitä johtuva luottamuspula hallituksen talouspolitiikkaa kohtaan. Lopuksi Viinanen korostaa Suomen tilanteen vakavuutta tekemällä vertailun Ruotsiin.

”Ruotsi on esimerkiksi maana ja taloutena huomattavasti suurempi ja tunnetumpi maailmalla kuin Suomi. Toiseksi meidän valtionvelastamme noin 60 prosenttia on ulkomaisissa valuutoissa, mutta Ruotsin valtionvelasta vain noin kolmannes.”

Talouden tasapainottaminen oli hallituksen ykköstavoite. Huolehtimalla talouden terveestä perustasta muutkin ongelmat ratkeaisivat. Seuraavaksi esittelen muutamien esimerkkien avulla miten kyseinen ajatus ilmaistiin hallituksen puheenvuoroissa.

”Välttämätön talouden terve perusta turvataan säästäväisyydellä ja velkaantumiskierteen katkaisemisella. ... Talouden perusrakenteiden tervehdyttyä on mahdollisuus saada aikaan työllisyyttä lisääviä toimia yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla.”

”Sellainen maa ei ole markkinavoimien armoilla, jonka talous on kunnossa. Sitä ei horjuta mikään. ...muistan hyvin sen tilanteen, kun neljä vuotta sitten tässä tilanteessa olin siinä joukossa, joka valtiovarainministeriä kuristi vaatimalla satoja miljoonia. Hän voihki sananmukaisesti, voihki suorastaan siitä, että korot nousevat. Emme me sitä uskoneet. Tämähän on totinen tosi.”

”Täällä monta kertaa puhuttiin siitä, että kun elvytetään voimakkaasti, niin silloin työttömyys ei lisääny ja kaikki asiat pyörivät oikein päin. No, siis vuonna 91 elvytettiin oikein olan takaa. Sinä vuonna kansantuote supistui Suomessa enemmän kuin koskaan Suomen historian aikana: 7,1 prosenttia. – Ja enemmän kuin koskaan sen jälkeen. ... Vaihtotase oli samana vuonna lähes 30 miljardia, 26,7 miljardia, alijäämäinen. Eli me vielä toimme ulkoa pääomaa lähes 30 miljardia markkaa, ja kaikista näistä seikoista huolimatta työttömyys kasvoi valtaisesti vuonna 91.”

Vuonna 95 työttömyys on alenevalla kehitysuralla. ... Vuonna 95 kansantuotteen kasvu tulee olemaan näillä näkymin 4,5 prosenttia. Valtion menot eivät reaalisesti kasva. Vaihdotase on 11 miljardia ylijäämäinen. Voi sanoa niin, että meidän talouksemme perusrakenteet ovat aivan toisenlaisessa tilanteessa kuin vuonna 91.”

Hallituksen linjan vaihtoehdottomuus tuotetaan käyttämällä ääri – ilmauksia. Tällaisia ilmauksia esimerkeissänini ovat: **välttämätön, kaikilla, ei mikään, totinen tosi, oikein olan takaa, enemmän kuin koskaan, valtaisesti ja aivan toisenlainen.** Nämä ilmaisut argumentoivat tehokkaasti hallituksen linjan puolesta. Ilmaisujen luonne muuttuu huomattavasti kolmannen esimerkin loppupuolella, kun puhuja siirtyy kuvaamaan tulevaisuutta. Epätarkat ilmaisut; **alenevalla kehitysuralla, näillä näkymin, reaalisesti ja voi sanoa,** mahdollistavat argumentin puolustamisen tarpeen vaatiessa.

Suomen Akatemia toteutti monivuotisen tutkimusohjelman, jonka kohteena oli 90 – luvun talouskriisi. Tutkimusohjelman loppuraportissa todetaan, että laman aikana valtiontalous nähtiin lähinnä sopeutujana. Johtopäätös kriisistä oli se, että julkisen talouden ainoa vaihtoehto on säästäminen. (Kiander, 2001) Tämä säästämisen linja ja sopeutuminen muuttu-neisiin olosuhteisiin on keskeistä myös omassa aineistossani.

Laman taitumisesta huolimatta Suomessa oli vuonna 1994 noin puoli miljoonaa työtöntä. Millaista työttömyysretoriikkaa tuotti julkisen talouden tasapainoa korostava linja budjetin lähetekeskustelussa? Tähän kysymykseen pyrin vastaamaan seuraavaksi.

5.4 Työttömyysretoriikka budjetin lähetekeskustelussa

Budjetin lähetekeskustelu oli keskustelua siitä, miten työttömyyttä voidaan lieventää siedettävälle tasolle. Puhetta työttömyyden poistamisesta ei esiintynyt, vaan työttömyyttä kuvattiin ilmiönä, joka on tullut jäädäkseen, ja johon on sopeuduttava. Työllisyyspolitiikan alueellisia vaikutuksia tuotiin kyllä julki, mutta valtaosin työttömyyttä käsiteltiin koko Suomen ongelmana. Lähetekeskustelussa nousee esiin kaksi teemaa puhuttaessa työttömyydestä: rakenteiden uudistamisen välttämättömyys ja itsenäisten kansalaisten hyvinvointivaltio. Sosiaali- ja verojärjestelmien sekä elinkeinotukien nähdään olevan nykytilanteeseen sopimattomia ja estävän talouden elpymistä ja työllisyyden paranemista. Ongelmaksi määritellään näin jähmeät tai aikansa eläneet rakenteet, jotka pitää uudistaa vastaamaan nykypäivän tarpeita. Alla oleva lainaus on valtiovarainministerin puheesta.

”Kun Suomessa on mittava rakenteellinen budjettialijäämä, se merkitsee sitä, että yhteiskunnan yhteisillä varoilla maksettavat tuet ja etuudet ovat räikeästi ylimitoitettuja.”

Rakennemuutosten ohella toinen keskeinen teema työttömyysdiskurssissa on kansalaisten itsenäisyys ja omatoimisuus. Valtion tehtävänä on luoda rakennemuutosten avulla mahdollisimman hyvät puitteet työllistymiselle, kannustaa kansalaisia tekemään työtä ja huolehtia kaikkein heikoimmassa asemassa olevista ihmisistä. Kansalaisten puolestaan odotetaan ottavan vastuu elämästään yritteliäisyydellä, omatoimisella kouluttautumisella ja sivistämisellä. Kansalaisten pitäisi myös ymmärtää, ettei työttömyyttä voida kokonaan poistaa. Työt on siis jaettava uudelleen, jotta hyvinvointia riittäisi mahdollisimman monelle ihmiselle. Useissa puheenvuoroissa pidetään tärkeimpänä tavoitteena etenkin nuorten aikuisten työllisyyden parantamista.

Budjetin lähetekeskustelussa taloudelliset näkökohdat korostuvat voimakkaasti, mutta moraalisiakin perusteita esitetään. Hyvinvointivaltio halutaan säilyttää, mutta sen nähdään olevan mahdollista vain rakenteita muuttamalla. Jotkut päättäjistä ovat sitä mieltä, että koko hyvinvointivaltion käsite on määriteltävä uudelleen.

Esittelen ensin lyhyesti rakennemuutosretoriikkaa ja hyvinvointivaltioretiikkaa työttömyysdiskurssissa. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin sitä, miten faktoja rakennetaan työttömyysdiskurssissa.

Seuraavat viisi kohtaa kritisoivat nykyisiä järjestelmiä, joiden katsotaan suorastaan estävän työllistymistä. Järjestelmä ei ”houkuttele” ottamaan vastaan työtä tai ”suosi” työn tekemistä. Lisäksi rakenteita vaivaa ”joustomahdollisuuksien puute”. Työllistämistukijärjestelmät ”vääristävät kilpailua” ja ”arviot niiden todellisesta tehosta ovat kyseenalaisia.” Työttömyysturvajärjestelmä ei edistä ”ihmisten työhön hakeutumista, työn antamista, omatoimisuutta tai yrittäjyyttä.” Kolmannessa kohdassa mainittu joustomahdollisuuksien puute on seikka, joka korostuu lähetekeskustelussa. Järjestelmät ovat siis jäykkiä, eivätkä pysty sopeutumaan vaihteleviin olosuhteisiin. Joustaminen puolestaan tarkoittaa kulloiseenkin tilanteeseen sopeutumista ja siten realismia esimerkiksi tukien ja palkkojen tasoissa. Neljännessä kohdassa ongelmaksi määritellään tukijärjestelmien tehottomuus, joka poistetaan ”kokoamalla yhteen” ja ”yksinkertaistamalla” järjestelmiä eli lisäämällä tehokkuutta. Vientilakon uhan mainitseminen viidennessä kohdassa viittaa ansiosidonnaisen työttömyyspäi-

värahan tason määrittämiseen. Liian korkean työttömyyspäivärahan nähdään olevan este työllisyyden paranemiselle ja siksi tarvitaan rakenteellisia uudistuksia eli päivärahojen määräytymisperusteiden muuttamista.

1. ”Tämä on järjestelmä, joka ei ainakaan houkuttele työntöön vastaanottamiseen silloin, kun sitä tarjotaan. On kymmeniä, satoja kirjeitä, joita tästä on osoituksena: Tämä järjestelmä on laho, ja se tulee korjata.”

2. ”Hallituksen on tehtävä säästöohjelma. ...Tässä ohjelmassa tarvitaan pitkän aikavälin rakenteellisia säästöjä ja sellaisia muutoksia sosiaali- ja verojärjestelmään, jotka nykyistä enemmän suosivat työn tekemistä ja yrittäjäksi ryhtymistä. Lisäksi viime vuosien aikana paisunutta tukiverkkoa on radikaalisti saneerattava.”

3. ”Työelämän ja sosiaaliturvan rakenteissa tarvitaan enemmän joustomahdollisuuksia. Korkea työttömyytemme on ikävä esimerkki siitä, mihin muiden joustomahdollisuuksien puute johtaa.”

4. ”...Ainakin hallituksen piirissä olemme todenneet, että työllistämistukijärjestelmiin liittyy erittäin paljon ongelmia. Ne vääristävät kilpailua. Niiden todellisesta tehosta on aika kyseenalaisia arvioita. Tästä syystä budjettiriihessä päädyttiin siihen, että työllistämistukijärjestelmiä kootaan yhteen, yksinkertaistetaan ja keskitetään ja tätä kautta yritetään saada nykyisistä määrärahoista enemmän irti ja lisää tehoa irti.”

5. ”Tarvitaan rakenteellisia uudistuksia. ...Meidän pitäisi välttämättä päästä esimerkiksi työttömyysturvajärjestelmää muuttamaan siten, että se edistäisi ihmisten työhön hakeutumista, työn antamista, omatoimisuutta, yrittäjyyttä. On käsittämätöntä, että vientilakon uhalla näin kriittisessä tilanteessa mitään Suomessa ei voida tehdä. Tämä ei varmastikaan ole palkansaajien etujen mukaista Suomessa, vaan jos aiotaan työllisyyttä hoitaa, on välttämättä mentävä rakenteellisiin uudistuksiin, ja siinä mielessä voin lämpimästi yhtyä ministeri Viinasen linjauksiin.”

Budjetin lähete keskustelussa näkyy myös ideologisempi ajattelutapa. Näissä puheenvuoroissa kaivataan koko hyvinvoinnin käsitteen uudelleen määrittelyä ja korostetaan kansalaisten itsenäisyyttä ja oikeutta päättää omasta elämästään. Ensimmäinen puhuja näkee verotusjärjestelmän tekevän ihmiset riippuvaisiksi valtiosta ja vähentävän siten ihmisten päätäntävaltaa omasta elämästään. Jääräpäinen vanhasta järjestelmästä kiinni pitäminen johtaa suuriin vaikeuksiin. Lopputuloksena voi olla suorastaan Titanicin kaltainen kohtalo. Kohdassa kaksi pyrkimyksenä on ihmisten omien tavoitteiden tukeminen ja oikeiden työpaikkojen syntyminen. Nykytilannetta kuvataan ”näennäisenä työttömien kierrättämisenä”, joka ei vie ihmisiä eteenpäin. Kolmannen puhujan mielestä hyvinvointi ja yhteiset palvelut tulisi määritellä uudelleen. Järjestelmiä tulisi muuttaa siten, että ihmiset kantaisivat itse vastuun elämästään, mutta saisivat tätä kautta myös täydellisen itsemääräämisoikeuden. Kansalaiset tulisi siis vapauttaa valtion holhouksesta.

**1. ”Poliittisin päätöksin on onnistuttu rakentamaan sellainen järjestelmä, jossa verotuksella hoidetaan palkansaajilta suurin osa palkasta heti käsistä ja sitä rahaa sitten uusjaetaan sopiviksi katsomiimme tarkoituksiin. Näin olemme saaneet ihmiset riippuvaisiksi valtiosta ja samalla luoneet niin jähmeän järjestelmän, oikean tankkilai-
van, jonka kurssin tarkistus toisenlaisissa olosuhteissa onkin mahdotonta. Törmäämme näin ollen jäävuoreen, jos emme uskalla tehdä radikaalejakin suunnanmuutoksia. Uppoammeko?”**

2. ”Tämä työllistämistukien yksinkertaistaminen on sitä tervetullutta rakenteellista uudistamista. Tavoite on saada aikaan pidempiä työsuhteita ja päästä eroon näennäisestä työttömien kierrättämisestä. Työvoimatoimistoille tuleekin antaa enemmän mahdollisuuksia järjestää kunkin työttömän omiin tavoitteisiin soveltuva koulutuksen ja työn yhdistelmä. Juuri työvoimatuet ovat olleet eniten myös pienyrittäjien kriittikin kohteena.”

3. ”Itse asiassa me tarvitsemme yhteiskuntaohjelman, jonka tehtävänä on luoda paitsi uudet työmarkkinat myös uutta sisältöä sille, mitä me kutsumme hyvinvoinniksi ja yhteisiksi palveluiksi. ”

”Kysymys on jostakin negatiivisen tuloveron mallista, ja perusorientaatio, joka tässä mallissa on takana, lähtee kuitenkin siitä, että ihmisillä on ensisijaisesti ja viime kädessä vastuu itsellään omasta toimeentulostansa, kuten heillä on myös kansalai-

sina vastuu vanhemmistaan, lapsistaan ja siitä, että elämästä tulee hyvä. Yhteiskunnan tukea ja turvaverkkoja tarvitaan silloin, kun yksilöt eivät selviä. Mutta tätä vastuuta ei pitäisi koskaan millään auttamisjärjestelmällä yksittäisiltä ihmisiltä viedä. Siinä on kysymys myös heidän täydestä kansalaisuudestaan.”

Olen pyrkinyt muodostamaan jonkinlaisen kokonaiskuvan budjetin lähetekeskustelusta. Ajatukseni olen tiivistänyt alla olevaan kaavioon. Ensin mainitut laman syyt ovat ajaneet hallituksen yhden vaihtoehdon linjaansa. Tavoitteeksi on asetettu valtiontalouden tasapainottaminen kilpailukykyä parantamalla ja säästämällä. Vasta tämän jälkeen tulee työttömyyden lieventämisen vuoro. Työttömyyden vähentäminen edellyttää puolestaan rakenteellisia uudistuksia ja uudenlaista hyvinvointivaltiota, jossa valtion merkitys ihmisten elämässä ei ole enää niin suuri.

Eduskuntaryhmien ryhmäpuheenvuoroissa laman syvenemiselle löydettiin useita syitä. Puhujat viittasivat sekä Ahon hallituksen toimiin, että edellisen hallituksen perintöön. SDP:n ryhmäpuheenvuorossa Ahon hallitusta moitittiin liian myöhään aloitetusta elvytyksestä ja vasemmistoliiton mielestä elvytys oli myös riittämätöntä ja väärin kohdennettua.

Vihreiden ryhmäpuheenvuorossa kritisoitiin päätöstä markan arvon sitomisesta ecuun. Ahon hallitusta pidettiin myös epävarmana hallituksena, jota riepottelivat työmarkkinajärjestöt ja markkinavoimat. Epävarmuus aiheutti sen, että päätökset tehtiin viime tingassa. Hallituksen ainoan vaihtoehdon linjan katsottiin johtuvan enemmän tehdyistä virheistä ja ajautumisesta umpikujaan, kuin tietoisesta linjavalinnasta. Hallituksen ykköstavoitteeksi muodostui valtiontalouden tasapainottaminen kilpailukykyä parantamalla ja säästämällä. Työttömyydestä oltiin huolissaan, mutta samaan aikaan korostettiin sitä, että merkittävää helpotusta työttömyyteen ei saada ilman tervettä taloutta. Rakenteellisia uudistuksia perättiin niin hallitus- kuin oppositiopuolueissa. Muutosta haluttiin sosiaali- ja verojärjestelmään sekä elinkeinotukiin, joiden katsottiin estävän työllistymistä ja vääristävän kilpailua. Puheet työttömyyden poistamisesta olivat historiaa. Tavoitteena oli työttömyyden lieventäminen siedettävälle tasolle. Maailma oli muuttunut ja olosuhteisiin oli sopeuduttava. Tämä tarkoitti myös sitä, että käsitystä koko hyvinvointivaltiosta oli tarkistettava. Kansalaisten vastuuta omasta elämästään korostettiin. Tavoitteeksi asetettiin omatoimiset, itsenäiset, yritteliäät ja joustavat kansalaiset.

6. FAKTAN KONSTRUOINNIN RETORISET KEINOT BUDJETIN LÄHETEKESKUSTELUSSA

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan budjetin lähetekeskustelussa käytettyjä faktan konstruoinnin keinoja. Aloitan esimerkeillä vaihtoehdottomuuspuheesta, josta siirryn ääri – ilmaisuihin, moraaliseen kategorisointiin sekä lopulta konsensus – puheeseen ja asiantuntijuuteen. Tässä kohtaa on syytä huomauttaa, että tarkoitukseni ei ole esitellä kaikkia mahdollisia faktan konstruoinnin keinoja, joita aineistossani esiintyy. Sen sijaan olen tutkinut sitä, käytetäänkö lähetekeskustelun lamaa ja työttömyyttä koskevassa retoriikassa toistuvasti joitain tiettyjä faktan konstruoinnin keinoja. Joissain analysoimissani puheenvuoroissa esiintyy useitakin retorisia keinoja, mutta olen tarkastellut erityisesti vain yhtä tiettyä keinoa kerrallaan. Tosin olen muutamassa kohdassa tuonut esille myös näitä ”muuta” keinoja, mikäli ne ovat mielestäni olleet osuvia esimerkkejä tai olennaisia puheenvuoron argumentaation kannalta. Faktan konstruoinnin keinojen tutkiminen on paljon laajempi aihe kuin voisi etukäteen olettaa. Esimerkiksi kategorisointi on erottamaton osa kaikkea puhetta. On myös mahdotonta erottaa täysin toisistaan se, mitä puheella tietyssä tilanteessa tehdään ja miten se tehdään. Jonathan Potter kuvaa tätä jaottelua termeillä **action orientation and epistemological orientation** ja painottaa sitä, että teot usein tehdään juuri faktan konstruoinnin kautta. Faktan konstruointi on siis hyvin käytännönläheinen, elävää elämää koskettava tutkimuskohde, eikä mitään filosofista totuuden pohdintaa. (Potter, 1996, s. 121)

6.1 Faktan konstruointi vaihtoehdottomuuden avulla

Budjetin lähetekeskustelussa argumenttien todentuntuisuutta vahvistetaan korostamalla vaihtoehtojen puutetta. Kutsun kyseistä puhetapaa jatkossa vaihtoehdottomuuspuheeksi. Tällainen puhe tuottaa vaikutelman puhujasta pelkkänä viestintuojana, joka neutraalisti välittää tosiasiat kuulijoilleen. Asiat siis puhuvat puolestaan, ja olemassa on vain yksi rationaalinen päätösvaihtoehto. Vaihtoehdottomuuspuhe torjuu tehokkaasti myös mahdolliset epäilyt puhujan henkilökohtaisista intresseistä käsiteltävän asian suhteen.

Kirsi Juhila on tutkinut faktuaalistamisstrategioita viranomaispuheessa. Tutkimuksensa tuloksena hän esittää viisi erilaista faktuaalistamisstrategiaa, joista yhtä hän nimittää vaihtoehdottomuusstrategiaksi. Juhilan mukaan tällainen strategia liittyy yleensä johonkin on-

gelmatilanteeseen, kuten hänen tutkimuksessaan asunnottomuuteen. Muut tutkimuksessa löydetty strategiat olivat: itse todettuun vetoava -, kvantifioiva -, sosiaalisiin normeihin tukeutuva – ja asiantuntijuusstrategia. (Diskurssianalyysin aakkoset, 1993,157 – 181) Myös omassa aineistossani vaihtoehdottomuus liittyy ongelmatilanteeseen eli suurtyöttömyyteen ja valtion velkaantumiseen.

Viidennessä luvussa toin esiin näkemyksen yhden linjan hallituksesta. Oppositio katsoi hallituksen ajautuneen tähän vaihtoehdottomuuden tilaan tekemiensä virheiden vuoksi. Hallitus puolestaan piti valitsemaansa linjaa edellisen hallituksen toimien väistämättömänä seurauksena. Hallituksen täytyi siis pitää kiinni linjastaan olosuhteiden pakosta. Hallituksen puheenvuoroissa vaihtoehdottomuus olikin keskeinen faktan konstruoinnin keino.

Budjetin lähetekeskustelussa vaihtoehdottomuuspuhe tulee esille kahdella tapaa. Puhuja antaa ymmärtää, että muita vaihtoehtoja asian ratkaisemiseksi ei ole tai sitten vaihtoehdottomuus rakennetaan huono – huonompi – asetelman kautta. Vaihtoehdottomuuspuhe saa vastapuolen argumentin näyttämään epäloogiselta. Jos vaihtoehtoja ei kerran ole, niin kuka järkevä ihminen nyt tosiasioita käy kiistämään.

Vaihtoehdottomuuspuhe onkin tehokas tapa luoda tosiasiapuhetta. Tätä teemaa käsittelen seuraavaksi lähetekeskustelusta poimittujen esimerkkien avulla. Viimeistä esimerkkiä lukuun ottamatta kaikki poiminnat ovat hallituspuolueiden puheenvuoroja.

”Pankkien tukeminen oli välttämätöntä, jotta maan talous olisi yleensä voinut selvitä syvästä lamasta. Pankkituen vaihtoehto olisi ollut tavallisten ihmisten ja yritysten lainojen irtisanominen ja ajautuminen kansainväliseen holhoukseen. Hallituksen ja eduskunnan oli pakko taata pankkien ja koko pankkijärjestelmän pystyssä pysyminen. Millään maalla ei ole ollut varaa antaa pankkikriisin kehittyä pankkiromahdukseksi.”

Tässä puheenvuorossa annetaan ymmärtää, että hallituksella ja eduskunnalla on ollut käytettävissään vain huono ja vielä huonompi päätösvaihtoehto, joista sitten on valittu se pienempi paha. Pankkituen vaihtoehtona olisi puhujan mukaan ollut lainojen irtisanominen ja kansainväliseen holhoukseen ajautuminen, sekä lopulta jopa pankkiromahdus. Näin esitettyinä pankkien tukeminen ei tunnu enää pelkältä veronmaksajien rahojen riistämiseltä, vaan se on keino, jolla turvataan yhteiskuntamme toimintakyky ja itsenäisyys. Vaihtoehdot-

tomuuden sanomaa vahvistetaan myös ääri - ilmauksilla: ”välttämätöntä”, ”pakko” ja ”Millä maalla ei ole ollut varaa...”.

Myös seuraava katkelma käsittelee pankkitukea. Siinä kansantaloutta verrataan laivaan, joka olisi ajelehtinut ilman pankkitukea. Pankkituki on ollut kipeää, mutta välttämätön keino, jonka avulla kansantaloutta on luotsattu eteenpäin päämäärättömän ajelehtimisen sijaan. Ajelehtimiseen on liitetty uhkakuvina ”karmeammat työttömyysluvut” ja laman jatkuminen. Pankkituen määrä on puolestaan ollut pienempi kuin pahimmissa arvioissa on esitetty. Huonoista vaihtoehdoista on siis valittu se parempi.

”Jälkeenpäinkin on vaikea arvioida, minne kansantalouden laiva olisi ilman pankkitukea ajelehtinut. Arvatenkin meillä olisi vielä karmeammat työttömyysluvut ja noususta ei olisi tietoaakaan. Ilman toimivaa pankkijärjestelmää kansantalous ei voi toimia. Onneksemme alun perin pahimmat arviot pankkituen määrän suhteen eivät näytä toteutuvan.”

Edellisissä puheenvuoroissa pankkien tukemista perusteltiin tulevaisuuteen liittyvien uhkakuviin avulla. Seuraavassa katkelmassa huomio suunnataan menneisyyteen ja edellisen hallituksen tekemiin päätöksiin. Vaihtoehdottomuus on seurausta menneisyyden päätöksistä ja nykyisen hallituksen osaksi ovat jääneet lähinnä pelastustoimet. Tätä vaikutelmaa korostetaan mm. käyttämällä ilmauksia: ”tosiasiallinen tilanne”, ”keskeinen syy”, ”jouduttu tekemään”, ”alijäämä repesi ennätysuureksi” ja ”alijäämälle luotiin pohja”. Lisäksi nykyisen hallituksen kurjaa lähtötilannetta on korostettu numeroin. Työttömyysasteen muutoksen sijasta puhuja esittää työttömyyden kasvun prosentteina yhden vuoden aikana ja tehostaa näin vaikutelmaa hallituksen toivottomista lähtöasetelmistä.

”Ne tunnusluvut, joihin edustaja Louekoskikin tässä viittasi, on aina hyvä palauttaa mieliin, koska on selvää, että se tosiasiallinen tilanne, missä Ahon hallitus tämän vaalikauden vastuunkantamisen aloitti, on ollut hyvin keskeinen syy siihen, minkälaista politiikkaa on tämän vaalikauden aikana jouduttu tekemään. Keväästä 1990 kevääseen 91 työttömyys oli kasvanut 132 prosenttia, bruttokansantuote laski yli 6 prosenttia, vienti 10 prosenttia, vaihtotaseen alijäämä repesi ennätysuureksi. Samoin valtionalouden alijäämälle luotiin pohja nimenomaan vuoden 1991 budjetilla. Lopputulos oli lähes 30 miljardia alijäämää. Minkälaista talouspoliittista asiantuntemusta tämä sitten, edustaja Louekoski, tuolta ajalta osoittaa?”

Puhe jatkuu samaan tyyliin vaihtoehdottomuutta korostaen. Seuraavassa katkelmassa kappaleen ensimmäinen lause sisältää jo aiemmin mainitun ajatuksen huonosta ja vielä huonommasta vaihtoehdosta. Vaihtoehto nykyiselle talouspolitiikalle on olemassa, mutta se olisi juuri se huonompi vaihtoehto. Kappaleen viimeisen lauseen ilmaus, ”kun ei pystytä reilusti tunnustamaan vaihtoehtojen puutetta”, antaa ymmärtää, että oppositiokin kyllä tietää realiteetit. Kyse on vain tosiasioden tunnustamisesta. Mielenkiintoinen on myös edellinen lause: ”Tätä tosiasiaa vasten tämä varjobudjetti on kovin heppoista luettavaa.” Opposition laatimaa varjobudjettia verrataan tosiasiaan (joka on se, että tarvitaan ”edelleen ja edelleen säästöjä” ja ”verotuloja kasvattavia toimia”) ja tämä vertailu osoittaa sen olevan ”heppoista luettavaa”. Opposition tarjoama vaihtoehto osoittautuu siis lähempää tarkastelua kestävämmäksi.

”Olennaista vaihtoehtoista talouspolitiikkaa ei ole. Sellaista ei ainakaan ed. Louekoski, teiltä ole kuultu eikä Ruotsiin eikä Suomeenkaan tarjottu. Miten oppositio, joka nyt kaikin keinoin on estänyt talouden tervehdyttämistä, pystyisi meillä suurempiin säästöihin heti hallitusvastuuseen päästyään, kun tasapainon löytämiseksi tarvitaan edelleen ja edelleen säästöjä ja toisaalla verotuloja kasvattavia toimia. Tätä tosiasiaa vasten tämä varjobudjetti on kovin heppoista luettavaa. Pikemminkin se osoittaa tekijöiden olevan eksyksissä, kun ei pystytä reilusti tunnustamaan vaihtoehtojen puutetta.”

Myös seuraava puhuja perustelee hallituksen päätöksiä menneisyyden kautta. Jälleen viitataan edellisen hallituksen tekemiin virheisiin ja niiden vaikutukseen nykyiseen päätöksentekoon. Puheen neutraali vaikutelma syntyy vastakohtien avulla. Puhuja ”ei sano syyttelevästi” vaan ”toteaa” tai ”ei halua manata” vaan ”asettaa asiat oikeihin puitteisiin”. Neutraalia vaikutelmaa tehostaa entisestään puhujan kieltä vastuun siirtämisestä ja halu vain tuoda tosiasia julki. Lisäksi puheessa käytetään vaihtoehdottomuutta kuvaavia ilmauksia: ”joudun toteamaan” ja ”kiistatta”. Puhuja toteaa myös, että tehdyt virheet ovat olleet ”pahoja” ja ongelmia on ”vähätelty”. Nämä ilmaukset vahvistavat edelleen vaikutelmaa Ahon hallituksen huonoista lähtökohdista ja tästä seuranneesta vaihtoehtojen puutteesta.

”Sen verran historiasta, että joudun toteamaan pääministeri Esko Ahon hallituksen joutuneen korjaamaan edeltävien vuosien tulo- ja finanssipolitiikassa tehtyjä pahoja virheitä. Tätä en sano millään tavoin syyttelevästi enkä halua, että vastuu siirtyy eri-

tyisesti mihinkään suuntaan. Totean vain sen olevan tosiasian, jonka voi tuoda hyvin julki. Korjaavia päätöksiä olisi pitänyt tehdä jo syksyllä 1988. Ongelmia tuolloin kuitenkin vähäteltiin ja vielä siinäkin vaiheessa, kun alkava kurimus oli kiistatta nähtävissä. En halua millään tavoin manata syyllisiä esiin. Haluan vain asettaa asiat oikeihin puitteisiin.”

Seuraava Emu-jäsenyyttä käsittelevä puhe rakentaa huonon ja huonomman vaihtoehdon suhdetta yleisilmauksen ja yksityiskohtaisen luettelon avulla. Todetaan, että ”Emu-jäsenyys ei ole mikään oikotie taivaaseen”, mutta ei kuitenkaan kerrota, miksi se ei sitä ole. Sen sijaan ”elämä rahaliiton ulkopuolella” merkitsee monia negatiivisia asioita, jotka puhuja luettelee kuulijoilleen. Epämääräisyyden ja konkreettisuuden vaihtelu puheessa säätelee tehokkaasti vaihtoehtojen paremmuusjärjestystä. Käytännössä jäljelle jää vain yksi vaihtoehto eli Emu – jäsenyys.

”Emu-jäsenyys ei ole mikään oikotie taivaaseen, mutta toisaalta ei elämä rahaliiton ulkopuolellakaan näytä erityisen houkuttelevalta. Itsenäinen rahapolitiikka syrjäisessä alijäämätaloudessa ruokkii korkeata inflaatiota, suurta budjettivajetta sekä haavoittuvaa ja epävakaa valuuttaa. Se ruokkii niitä odotuksia, jotka ylläpitävät devalvaatiokierrettä, ja kuten on nähty, sen tien päässä on suurtyöttömyys.”

Tähän asti esittelemissäni puheissa vaihtoehtojen puute on ollut luettavissa tekstistä. Seuraavassa puheessa asia ilmaistaan suoraan toteamalla, että ”toiset vaihtoehdot ovat vain toisia huonompia”. Tässä puheenvuorossa talouspoliittista linjaa ei yritetä puolustaa väittämällä sitä hyväksi vaihtoehdoksi, vaan päinvastoin. Valintatilanteet eduskunnassa kuvailaan ”suo siellä, vetelä täällä” – tyyppisiksi ja tilanteen yleisyyttä vahvistetaan ilmauksella ”monta kertaa”. Ongelma ei siis ole tehtyjen päätöksiensä sisältö, vaan hallituspuolueiden kykenemättömyys saada kansalaiset ymmärtämään ”vaihtoehtojen sisältöä ja valintatilannetta”.

”Puheessa on taas kerran perätty sitä, miksi ei hallituksen valitsemalle talouspoliittiselle linjalle ollut vaihtoehtoja. Tietysti aina on vaihtoehtoja. Toiset vaihtoehdot ovat vain toisia huonompia. Sama valintatilanne on ollut edessä eduskunnassa monta kertaa. On voitu valita huonon ja vielä huonomman väliltä. Vaihtoehtojen sisältöä ja valintatilannetta eivät hallituspuolueet ole kyenneet lainkaan selkeästi kansalaisille ilmi tuomaan. Siinä on myös itsekritiikin paikka”.

Myöhemmin samassa puheessa vaihtoehtomuutta selitetään vielä maailman muuttumilla. Ainoa vaihtoehto on sopeutua uuteen tilanteeseen. Jälkimmäinen lause päättäjien vaihtamisesta lieventää hallituksen vastuuta vaikeasta taloustilanteesta. Olosuhteet ovat siis edellyttäneet tietynlaisia päätöksiä, jotka ovat päätöksentekijöistä riippumattomia.

”Nyt on selvää, että maailma, jossa Suomi ja suomalaiset elävät, on muuttunut ratkaisevasti. Ei edes päättäjien vaihtaminen näitä olosuhteita muuta”.

Vaihtoehtomuus tuodaan seuraavassa esille ”EI-luettelon” avulla. Puhuja luettelee pitkän listan toimenpiteitä, joita hallitus olisi tehnyt tilanteen korjaamiseksi, mutta joita **”ei tässä yhteiskunnassa ole sallittu.”** Käyttämällä miltei joka kohdassa sanaa ”uudistus” listaan saadaan erittäin positiivinen sävy. Uudistushan mielletään helposti asioiden eteenpäin menemiseksi, kehittymiseksi. Puhuminen sosiaalietuuksien karsimisesta ja vähentämisestä kuulostaisi aivan erilaiselta. Ainoastaan yhdessä kohdassa käytetään sanaa ”poistaa”, joka ensilukemalla tuntuu hieman negatiiviselta. Yritystukien poistaminen oli tuolloin kuitenkin myös opposition kannattama asia, joten sanan **poistaa** käyttö tässä tilanteessa saattaa olla ilmaisu oletetusta konsensuksesta asian suhteen. Hallitusta on siis esitetty toimimasta järkevästi ja seurauksena on ollut valtion velkataakan kasvu ja vaihtoehtojen kutistuminen yhteen ainoaan.

”Ongelmallista vain on ollut se, että edellä mainitun ohjelman toteuttamista ei tässä yhteiskunnassa ole sallittu: ei eläkeuudistusta, ei työttömyysturvauudistusta, ei työelämän joustoja, ei mittavaa maatalouden uudistamista, ei poistaa yritystukia, ei uudistaa sosiaaliturvajärjestelmää eikä sen rahoitusta jne. EI - luettelo on pitkä. Kaikkia näitä on yritetty. Kaikki on kuitenkin estetty milloin lakon uhalla, milloin poliittisin syin. On otettu lisää velkaa ja pakkohan se on ollut, kun säästöjä ei voida tehdä”.

Seuraavassa puheessa perheiden taloudellisten vaikeuksien aiheuttajiksi määritellään juoksevan kulutuksen yli menevät sitoumukset eli asuntolainat. Toimeentuloturvan taso on riittävä työttömän peruselintarpeiden tyydyttämiseksi ja ongelmaksi muodostuvat vain tämän yli menevät sitoumukset. Toimeentuloturvaa ei voida myöskään maksaa enempää, koska se edustaa jo eurooppalaista kärkitasoa. Työttömyyden sijaan ongelmaksi määritel-

lään velkaantuminen, joka ei kuulu yhteiskunnan jakamien tukien piiriin, ja josta yksilöt ovat itse vastuussa.

” Toimeentuloturva on rakennettu siten, ettei työttömyys sellaisenaan vie kotitaloudelta pohjaa pois. Tulotaso on riittävä niin sanoaksemme juoksevan kulutuksen hoitamiseen. Kysymys on siitä, kuinka paljon on yli tämän meneviä sitoumuksia, ennen kaikkea asunovelkaa. Toisin päin asia voidaan sanoa toteamalla, että syviin taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneiden lapsiperheiden asemaa ei voida auttaa tavanomaisten perhepoliittisten toimien avulla. Tätä kuvaa sekin, että eurooppalaisen mittapuun mukaan olemme perhepolitiikkaan panostajina aivan kärkipaikoilla.”

Viimeinen vaihtoehdottomuutta käsittelevä esimerkkini poikkeaa edellisistä siinä mielessä, että puhuja edustaa oppositiota. Tässä puheenvuorossa laman katsotaan aiheutuneen kansainvälisestä kaupasta. Vapaakauppa on puhujan mukaan tehnyt hallituksista **”kyvyttömiä sääntelemään taloudellisia asioita ja lakeja. Näin voi sanoa, että Suomessa kauniisti kutsuttu vapaakauppa itse asiassa on hyvin anarkistista kauppaa, johon ei ole hallituksella mitään sanansijaa.”**

Puhuja jatkaa ajatuskulkuaan: **”Tietenkään kun hallituksella ei ole sanansijaa, myöskään eduskunnalla ei ole mitään sanansijaa siihen. Ehkä täällä joskus suorastaan ihmetellään sitä, että eduskunta vuosia puhuu, nytkin on kohta neljä vuotta puhuttu, mutta kehitys kulkee aivan omaa latuaan. Poliittiset päättäjät, niin paljon kuin tekevät päätöksiä, eivät oikeastaan millään relevantilla tavalla voi vaikuttaa ja puuttua tällaiseen kehitykseen.”**

Vaihtoehdottomuus johtuu siis vapaakaupan (anarkistisen kaupan) sallimisesta. Niin kauan kuin vapaakauppa sallitaan, ”kehitys kulkee aivan omaa latuaan” ja poliittisten päättäjien puheilla ja päätöksillä ei ole mitään merkitystä. Todellisia vaihtoehtoja päätöksentekoon voisi siis syntyä vain kaupankäynnin kansallisen sääntelyn kautta.

6.2 Ääri – ilmaisuista ja määrällistämisestä voimaa argumentointiin

Ääri – ilmaisuja ja määrällistämistä käytettiin lähetekeskustelussa paljon. Aiemmin mainitsin, että vaihtoehdottomuus oli etenkin hallituspuheenvuoroissa käytetty faktan konstru-

oinnin keino. Ääri – ilmaisuja puolestaan esiintyi opposition puheenvuoroissa runsaasti. Seuraavissa esimerkeissä ääri – ilmaisut ovat opposition puheenvuoroista luvun viimeistä esimerkkiä lukuun ottamatta. Hallituspuheenvuoroissa sen sijaan käytettiin enemmän määrällistämistä, varsinkin vetoamista yleiseen etuun.

Hallituksen esittämät leikkaukset kuntien valtionosuuksiin herättivät paljon keskustelua. Hallitus oli luvannut kunnille, että vuoden 1995 budjetti ei sisältäisi lisäleikkauksia kuntien valtionosuuksiin. Syksyllä 1994 hallitus kuitenkin esitti lisäsäästöjä toteutettavaksi. Seuraavassa on poimintoja aiheesta.

”Hallitus esittää jälleen leikkauksia myös kuntien valtionosuuksiin. Samalla se haluaa olla romuttamassa niitä luottamukseen ja yhteiseen sopimukseen perustuvia säästösopimuksia, joita paikallistasolla kunnissa on henkilöstön kanssa tehty. Tämä on hyvin kipeä juttu. Kunnissa on nyt säästetty aivan äärimmilleen ja lisäleikkaukset eivät enää yksinkertaisesti ole mahdollisia. Jos hallitus ajaa ne väkisin lävitse, seuraamukset ovat todella kohtalokkaat. Viittasin jo alussa hivenen tähän kohtalokkuuteen. Se tietää palvelujen rajua alasajoa ja tuhansia uusia työttömiä. Haluaako hallitus kenties tätä? Se tietää myös yhä enemmän uupuneita ja loppuun palaneita työntekijöitä kunnallishallinnossa, erityisesti sairaaloissa, päiväkodeissa, vanhainkodeissa, mutta myös toimistotehtävissä.”

Yllä olevassa puheenvuorossa käytetään runsaasti ääri – ilmaisuja, kuten: ”säästetty aivan äärimmilleen”, ”eivät enää ole yksinkertaisesti mahdollisia”, ”ajaa väkisin lävitse”, ”todella kohtalokkaat”, ”rajua alasajoa” ja ”yhä enemmän uupuneita ja loppuun palaneita”. Lisäleikkaukset kurjistaisivat siis kansalaisten oloja heikentämällä palveluita, lisäämällä työttömyyttä ja uuvuttamalla kuntien työntekijät.

Seuraavassa puheenvuorossa kuntien valtionosuuksien lisäleikkauksia puolustetaan vetoamalla yleiseen etuun. Lisäleikkaukset ja säästösopimukset on suhteutettava kunnallistalouden kokonaistilanteeseen. Ongelmaksi määritellään niukkojen taloudellisten resurssien sijaan yhteisen tahtotilan löytyminen. Määrällistäminen tapahtuu tässä esimerkissä ilman minkäänlaisia lukuja, joihin vastapuoli voisi takertua. Puhuja vetoaa yleisesti hyväksyttävään näkemykseen, että kokonaisuus on tärkeämpää kuin yksityiskohdat.

”Näin ollen valtionavut kunnille vähenevät vuoden 94 tasoon verrattuna sittenkin varsin vähän, kun samalla kuntien kokonaistulot vuonna 95 lisääntyvät. Vastaavasti kuntien kokonaismenot eivät juuri kasva olettaen, että kuntasektorille sovittuja henkilöstömenojen säästösopimuksia jatketaan ensi vuonna. Olen vakuuttunut, että kuntasektorin toiminnot voidaan säilyttää talousarvioesitykseen sisältyvillä resursseilla. Kyse on vain yhteisestä tahdosta ja tahdosta suhteuttaa esitettävät lisäleikkaukset kunnallistalouden kokonaistilanteeseen.”

Myös seuraavassa puheenvuorossa vedotaan yleiseen etuun. Puhuja myöntää valtion toimineen väärin pettäessään lupauksensa, mutta kehottaa kuntia pitämään kiinni säästösopimuksista yleisen edun vuoksi. Puhujan mukaan valtaosa kunnista voi todennäköisesti välttyä irtisanomisilta. Vastuu tilanteen selvittämisestä siirtyy puheessa kuntien suuntaan. Puhuja antaa ymmärtää, että kunnat voivat itse valita, mihin valtionosuussäästöt kohdistetaan. Näin myös mahdollinen työttömyyden lisääntyminen on kuntien päätöksenteosta riippuvainen. Lisäksi hän etäännyttää hallituksen tästä ikävästä tilanteesta nimeämällä lupauksen syöjäksi valtion, eikä hallituksen, jonka esityksestä kuitenkin on kysymys.

”Tavoitteena oli välttää säästöjä lapsiperheiltä ja peruspalveluista. Tässä onnistuttiin kuntien valtionosuussäästöä lukuun ottamatta. Tässä kyllä valtio söi oman lupauksensa, siitä ei pääse mihinkään. Kuitenkin kuntalaisten saamien palveluiden ja myös kuntien henkilöstön kannalta kaikkein tärkeintä olisi se, että säästösopimuksista voitaisiin pitää kiinni. Kuntien tilanteet ovat kovin erilaiset, ja valtaosassa kunnista todennäköisesti on mahdollista välttyä irtisanomisilta. On huomattava, että valtionosuussäästöä ei ole tässä budjetissa kohdistettu nimenomaisesti henkilöstömenoihin.”

Seuraavassa opposition edustaja perustelee työllisyyspolitiikan tärkeyttä valtion talouden tasapainottamisen näkökulmasta. Yksinkertaiselta tuntuvan laskukaavan avulla esitettynä työllisyyspolitiikan nostaminen ykköskysymykseksi on paitsi taloudellisesti järkevää, myös hallituksen linjan mukaista. Työttömyyden aiheuttama inhimillinen hätä sinänsä on jo riittävä peruste, mutta lisäksi puhuja perustelee kantansa tavalla, joka pitäisi olla hyväksyttävissä myös hallituksessa.

”Työttömyyden kasvu yhdellä prosenttiyksiköllä merkitsee valtiolle miljardin markan välittömien menojen kasvua ja välillisesti valtio menettää toisenkin miljardin.

Näin laskien jokainen prosenttiyksikkö, jolla työllisyys saadaan paranemaan, tervehdyttää valtiontaloutta kahdella miljardilla markalla. Siten on taloudellisestikin perusteltua nostaa työttömyyspolitiikan ykköskysymykseksi, vaikka luonnollisesti jo työttömyydestä seuraava inhimillinen hätä on riittävä peruste.”

Seuraavassa Uudenmaan pitkäaikaistyöttömyyden ongelman vakavuutta korostetaan määrällistämällä. Puhuja asettaa vastakkain Uudenmaan ja Kainuun työvoimapiirien työttömyysluvut. Viimeistä edellisessä lauseessa alueellisia eroja korostetaan toiston avulla ja vertaamalla Uudenmaan pitkäaikaistyöttömien määrää Kainuun kaikkiin työttömiin. Näin esitettynä pitkäaikaistyöttömyys Uusmaalaisena ongelmana korostuu, ja lisäresurssien vaatiminen tuntuu perustellulta.

”Tilanne on täysin toinen tänään. Työttömien määrä on kolmessa vuodessa nelinkertaistunut kokonaismäärän ollessa jo lähes 122000. Huomattavan korkean työttömyyden erityisongelma on pitkäaikaistyöttömyys. Uusmaalaisista työttömistä yli 33 % on ollut työttömänä yli vuoden. Uudellamaalla on pitkäaikaistyöttömiä 3,5 kertaa enemmän eli 38 700, siis 3,5 kertaa enemmän kuin Kainuun työvoimapiirissä on työttömiä yhteensä. Siellä on tällä hetkellä 10 900.”

Alla oleva puheenvuoro on poikkeuksellinen analysoimassani aineistossa. Tällaista sukupuolten välistä vertailua ei esiinny muissa puheenvuoroissa, vaan työttömyydestä puhuttaessa tarkoitetaan yleensä kaikkia työttömiä. Ainoastaan nuorisotyöttömyys mainitaan monin paikoin erikseen. Tässä esimerkissä määrällistäminen saa naisten työttömyystilanteen näyttämään todella karulta miehiin verrattuna. Naisten työttömyys on noussut huimat 26 prosenttia edellisvuodesta, kun taas miesten tilanne on kohentunut, vaikkakin vain kolmella prosentilla. Tilanne saattaisi näyttää hyvin erilaiselta, jos puhuja kertoisi myös miesten ja naisten työttömyysasteet edellisenä vuotena.

”Erityisesti on syytä panna merkille se, että viime vuoden työttömyyden kasvu on kohdistunut lähes kokonaan naisiin. Naisten työttömyys on noussut edellisvuodesta 26 prosentilla, kun sen sijaan miesten työttömyys on alentunut kolmella prosentilla. Naisten työttömyyden kasvu on suoraa seurausta hallituksen tekemistä kuntien valtionosuuksien supistamisista sekä ostovoiman leikkauksista, joilla on heikennetty yksityisten palvelualojen toimintamahdollisuuksia.”

Olen poiminut seuraavan puheenvuoron esimerkiksi ääri – ilmaisusta, koska se ei ole sitä niin ilmeisesti. Luettuani puheen useaan kertaan päädyin kuitenkin sijoittamaan sen ääri – ilmaisujen joukkoon ja perustelen kantaani seuraavasti. **Valinnan tekeminen täysin tietoisesti** on harkittua ja seuraukset ymmärtävää toimintaa, jonka kanssa sattumalla ei ole mitään tekemistä. Se, että **hallitus laskee yksinkertaisesti**, mikä on sille halvinta, ilmaisee yksiselitteisesti valtiontaloudellisen näkökulman olleen ainoa valintaperuste. Puheen lopussa vielä kuvataan seurauksia ääri – ilmaisuilla: ”välittömästi”, ”pongahti” ja ”räjähdysmäisesti”.

**”Työttömyyden kasvun Ahon hallitus valitsi täysin tietoisesti valtaan tullessaan 1991. Hallitus laskee yksinkertaisesti, että ihmisten pitäminen työttömänä on valtiolle halvinta. Hallitus unohti, että jo 200 000 – 300 000:n työttömyys heikentää ostovoimaa ja saa nekin varovaisiksi, joilla oli vielä työtä. Seuraukset näkyivät välittömästi kotimarkkinoilla: työttömyys pongahti yli puolen miljoonan, ja työttömyysturvame-
not kasvoivat räjähdysmäisesti.”**

Viimeinen esimerkkini sisältää sekä määrällistämistä että ääri – ilmaisua. **Uskaltaminen** liittyy yleensä tilanteeseen, johon sisältyy jonkinlainen uhka tai riski. Kyse ei siis ole työntekijöiden halusta palkata ihmisiä, vaan uskaltamisesta. Pelkona on palkan maksaminen **pakolla** ja yrityksen aseman heikkeneminen. Puhujan mukaan joustojen vastustaminen jatkaa alijäämien ja velkaantumisen kierrettä, ja ainoa vaihtoehto umpikujasta pois pääsemiseksi on palkkojen joustaminen olosuhteiden mukaisesti. Puhuja vahvistaa argumentti-
aan ilmaisulla ”joka maassa”. **Umpikuja** ja siihen johtaneet syyt ovat tosiasioita. Kyse on vain siitä, että joku osaa vetää tilanteesta oikeat johtopäätökset, eli sen, että joustot ovat välttämättömiä.

”Yrittäjät kokevat, ..., että työelämään pitää saada joustoa, että he uskaltavat joustavasti palkata ihmisiä ja toisaalta päästä myös joustoihin palkkakustannuksissa silloin, kun yritys ei pysty maksamaan. Ei millään pakolla palkkaa voida repiä, jos ei pysty maksamaan. Sama vastustus jatkuu joka maassa ja samat alijäämät jatkuvat joka maassa ja sama velkaantuminen joka maassa. Eikö tästä umpikujasta nyt ymmärretä vetää johtopäätöksiä?”

6.3 Moraalinen kategorisointi

Työttömyysdiskurssissa argumentteja rakennettiin mm. kategorisoimalla henkilöitä ja tapahtumia joko moraaliseksi tai moraalittomiksi riippuen siitä, oliko kyse jonkin asian oikeutamisesta vai kritisoinnista. Alla olevassa esimerkissä kritisoidaan ammattijärjestöjen johtajia ja oikeutetaan samalla hallituksen toimia vaikeassa tilanteessa. Järjestöjohtajia kuvataan ahneiksi, vain oman ryhmän etua ajaviksi henkilöiksi. Ilmaukset bunkkereihin linnoittautumisesta ja uhkaamisesta luovat mielikuvaa sotaisasta joukosta, joka ei edes halua neuvotella asioista, vaan asettaa oman etunsa yleisen edun edelle. Hallituksen tarjoama vaihtoehto tyrmättiin, mikä johti maan suuriin vaikeuksiin ja pakotti hallituksen valitsemaan tietynlaisen talouspolitiikan. Argumenttia vahvistetaan esittämällä suora lainaus opposition edustajan puheesta, jossa järjestöjohtajia niin ikään arvostellaan. Näin puhuja torjuu argumenttiinsa oletettavasti kohdistuvaa kritiikkiä puhumalla opposition edustajan suulla. Yhteiskuntasopimusta puolustaneita kuvataan isänmaallisiksi ja rehellisiksi eli piirteillä, jotka liitetään moraalisiin hyveisiin. Järjestöjohtajia puolestaan nimitetään valehtelijoiksi. Se, että puheessa mainitaan Paavo Lipposen puheenvuoron tarkka esittämisaikakohta ja – paikka toimittaa ainakin kahta tehtävää. Ensinnäkin, päivämäärän ja vuoden kertominen herättää kuulijoissa luottamusta, koska heille tarjotaan mahdollisuutta tarkistaa lainauksen paikkansapitävyys. Toiseksi, ilmaisu ”tässä salissa” luo vaikutelman puhujan antamasta todistajanlausunnosta.

”Yhteiskuntasopimus ja Kalevi Sorsan tulospöytäesitys kaatuivat ahneen eturyhmitsekkyyden ja valuuttakeinottelun luomassa ristipaineessa. Sorsan esityksen syksyllä 91 kaataneet valitsivat tien, joka on johtanut kotimarkkinalamaan, konkurssiin jättityöttömyyteen, tuloerojen kasvuun, solidaarisen palkkapolitiikan hautaamiseen ja velkakierteeseen. Vaihtoehto oli, mutta se hylättiin. Hylkääjä ei ollut hallitus, vaan saavutettujen etujen bunkkereihin linnoittautuneet järjestöjohtajat, samat, jotka viime viikolla uhkasivat pysäyttää Suomen viennin elleivät hallitus ja eduskunta noudata heidän tahtoaan.”

jatkuu...

”Kun vasemmalla laidalla minut varmaan vaaditaan tuomiolle juuri sanomastani, lainaan seuraavassa tässä salissa 20 päivä marraskuuta 91 käytettyä puheenvuoroa: ”Monet järjestöjohtajat ovat valehdelleet jäsenistölleen antaessaan sellaisen käsityksen, että Sorsan tulomalli olisi ollut ankarampi kuin devalvaatiovaihtoehto.

Rehelliset ay – johtajat puhuisivat ostovoimasta. Se romahtaa devalvaatioissa ja käynnistää kompensatiokierteen. Kalevi Sorsalta valehtelijoiden klubi veti törkeästi jalat alta. Sorsa oli isänmaan asialla niin kuin monesti ennenkin” Tämä Paavo Lipposen arvio oli oikea ja rehellinen.”

Alla olevassa esimerkissä moraalinen kategorisointi tapahtuu ironian avulla. Hallituksen piittaamattomuutta kansalaisten hyvinvoinnista korostetaan vielä lopuksi ääri-ilmaisulla ”yksiselitteisesti selänkäöntö”.

”Samassa välikysymysvastauksessaan hallitus ilmoitti työministeri Kanervan suulla korostavansa työvoimapolitiikassa kansalaisten valinnanvapautta, omatoimisuutta ja mahdollisuutta itse kehittää selviytymismahdollisuuksiaan laman ja rakennemuutoksen myötä uudistuvilla työmarkkinoilla. ... Tähän hallituksen tarjoamaan valinnanvapauteen ja selviytymismahdollisuuksiensa kehittämiseen totuttautuu tällä hetkellä noin puoli miljoonaa työtöntä kansalaista. Sen valinnan seurauksenahan vesitettiin mm. työllisyyslaki poistamalla oikeus ns. velvoitettyöhön, minkä seurauksena pitkäaikaistyöttömien määrä on kasvanut rajusti. Hallituksen valinta oli siinä vaiheessa yksiselitteisesti selänkäöntö lisääntyvälle työttömien joukolle. ”

Seuraavassa moraalinen kategorisointi toteutetaan vastakkainasettelulla. Kategorisoinnin avulla kritisoidaan sekä työministeriä että Suomen poliittista kulttuuria yleisesti. Puheessa asetetaan vastakkain työministerin toimenpiteet työttömyyden alentamiseksi ja tähän käytetty aika, kolme ja puoli vuotta. Tämä tarkastelu viittaa siihen, että ministeri ei ole käyttänyt aikaansa virkansa hoitamiseen, vaan johonkin muuhun. Työttömyyden hoitamisen sijaan työministeri on ”kantanut mittavaa huolta” urheilukisojen onnistumisesta. Ministeri kategorisoidaan välinpitämättömäksi ja piittaamattomaksi henkilöksi, joka laiminlyö virkavelvollisuuksiaan. Syy ei kuitenkaan ole pelkästään työministerin, vaan myös Suomen poliittisen kulttuurin, joka mahdollistaa tällaiset toimintatavat. Työllisyyspolitiikka näyttäytyy enemmän budjettivarojen vahtaamisena kuin työttömyyden hoitona.

”Tuskin Suomessa on tähän saakka ollut toista yhtä epäonnistunutta työministeriä kuin tämän hetkinen on ollut. Tuntuu melkein siltä, että ministeri ei juurikaan olisi vielä ehtinyt vierailta työpaikallaan kuluneiden kolmen ja puolen vuoden aikana, niin vähäisiltä tuntuvat hänen toimenpiteensä työttömyyden alentamiseksi. Hänen kiin-

nostuksensa on suuntautunut enemmän muuhun kuin varsinaisen tehtävänsä hoitamiseen. Sen sijaan ministeri on kyllä kantanut mittavaa huolta mm. maailmankuulun seiväshyppääjän Sergei Bubkan asioista ja Helsingissä järjestettyjen yleisurheilun EM-kisojen onnistumisesta. Missään muussa maassa ei olisi tämän kaltaista toimintaa katsottu yhtä kauan kuin Suomessa on tehty.”...”On varsin nurinkurista, että aikoinaan työministeri pyrittiin saamaan vastuuseen pienestä budjettivarojen liian aikaisesta työllistämiseen käyttämisestä, kun taasen nykyinen työministeri ei joudu mihinkään vastuuseen jättäessään vallitsevan suurtyöttömyyden aikana käyttämättä satoja miljoonia markkoja työmäärärahoja, kuten julkisuudessa on väitetty.”

Seuraavassa esimerkissä oppositiopuolue SDP kategorisoidaan pelkuriksi ja vastuun pakoilijaksi. SDP on toiminut edellisen hallituksen pääpuolueena eli kapteenina ja myrskyn saapuessa jättänyt laivansa ensimmäisenä vastoin sääntöä, jonka mukaan kapteeni poistuu laivasta viimeisenä. SDP on siis ollut tekemässä turmioon johtaneita päätöksiä, mutta ei ole ollut valmis kantamaan niistä koituneita vakavia seurauksia. Keskustapuolue näytetään vastuunkantajana, jonka viisaita neuvoja ei aikanaan kuunneltu.

”Kun me keskustasta varoitimme tästä turmion tiestä, leimasi sinipunahallitus näkemyksemme vain opposition mustamaalaukseksi. Syvän taantumien merkit olivat kuitenkin selvästi nähtävissä jo vuonna 1990. ... Hälytyskellojen olisi pitänyt soida. Ehkä ne soivatkin jossakin, sillä SDP oli ainoa puolue, joka kieltäytyi keväällä 1991 varsinaisista hallitusneuvotteluista. Suomen talous karahti karille ja kapteeni jätti laivan ensimmäisenä.”

Seuraavassa esimerkissä korostetaan sitä, että suurtyöttömyys on ollut hallituksen tietoinen valinta. Puheen alun ilmaisu, ”Ymmärrän kyllä”, vahvistaa ajatusta tästä linjavalinnasta. Puhuja siis kertoo ymmärtäneensä tämän tosiasian, mutta ei voi hyväksyä sitä. Puheessa vedotaan yleisesti jaettuun ajatukseen, että tulevaisuus on nuorissa. Hallitus on kuitenkin viemässä nuorilta uskon tulevaisuuteen vaarantaen samalla koko Suomen tulevaisuuden. Hallitus ei siis ole välittänyt kansalaisten hyvinvoinnista talouspoliittista linjaa valitessaan.

”Ymmärrän kyllä, että hallitus on talouspoliittista linjaansa valitessaan hyväksynyt korkean työttömyyden, mutta minä en voi sitä hyväksyä. Meillä on nuorisotyöttömyysaste tällä hetkellä 32. Tuntuu järkyttävältä, että elämäniloa täynnä olevilta nuo-

rilta viedään työttömyyden mukana nuoruuteen kuuluvia utopioita ja myös usko tulevaisuuteen. Osa nuorista passivoituu ja kadottaa tätä kautta elämänintonsa. Tällaisenko yhteiskunnan hallitus haluaa tarjota maamme tulevaisuudelle, nuorisolle.”

Edellisessä puheenvuorossa opposition edustaja syyttää hallitusta korkean työttömyyden hyväksymisestä muiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Alla olevassa puheenvuorossa hallituksen edustaja puolestaan pitää ongelmana kansalaisten moraalien heikkenemistä, mikä johtuu liian hyvistä sosiaalisista etuuksista. Puheessa annetaan ymmärtää, että ihmiset tekevät itse valinnan työn tekemisen ja työttömyyden välillä, ja että päätös tehdään ainoastaan rahallisen korvauksen perusteella. Työttömyysongelma on siis myös moraali-ongelma. Tässä puheessa ihmisen työssä käyntiä ohjaa vain raha, kun taas edellisessä puheenvuorossa työ merkitsee ihmiselle paljon muutakin. Se tuo onnea ja uskoa tulevaisuuteen.

”Sanon, että on oikein, että meillä yksinhuoltajat käyvät hyvin ahkerasti tänä päivänä töissä. Mutta pelkään sitä, että kun sukupolvet vaihtuvat, moraalit yhteiskunnassa heikkenee, ja se näkyy jo nuoremmasta sukupolvesta. Kun tiedetään, että saadaan paremmat etuudet hakemalla sosiaalitoimistosta näitä etuuksia, niin ihmiset oppivat enemmän sitä käyttäytymiskaavaa, että otetaan vain etuus eikä tehdä töitä. Sanon, että lasku tästä syystä tässä yhteiskunnassa varsin nopeasti kasvaa.”

6.4 Konsensus – puhetta ja asiantuntijuutta

Lähetekeskustelussa vedotaan monin paikoin asiantuntijuuteen, josta seuraavaksi esitän muutaman poiminnan. Puheenvuoroissa synnytetään myös konsensusta käyttämällä vastapuolen asiantuntijan tai muun arvostetun henkilön argumentteja hyväksi. Konsensuksen käyttämisessä retorisenä keinona on tärkeää, että syntyy vaikutelma toisistaan riippumattomien tahojen kesken vallitsevasta yhteisymmärryksestä.

Seuraavassa puhuja luo vaikutelman, että ko. EU:n julkaisua on luettu väärin. Aiemmin puheessa mainitaan, että nämä väärin ymmärtäjät ovat EU – kannattajia. Puhuja korostaa edellä mainittujen ymmärtämättömyyttä hieman liioittelevilla ilmauksilla, kuten: ”pyhä kirja”, ”käsittämätön” ja ”uraa uurtava”. Syntyy vaikutelma lukijoista, jotka EU-myönteisyytensä takia tulkitsevat teosta aivan toisin, kuin se on tarkoitettu. Puhujan oma tulkinta esitetään viimeisessä lauseessa hyvin yksinkertaisin sanakääntein selkeänä kontrastina vastapuo-

len tulkinnalle. Puhujan tulkinta saa voimansa realistisen tuntuksen kuvauksen ja liioiteltujen ilmausten vastakkainasettelusta. Huomattavaa on myös se, että myös vastapuolen (EU – kannattajien) käsitykset ovat oikeasti puhujan omia ilmaisuja. Hän ikään kuin keksii vuorosanat vastustajilleen. Lisäksi viittaus nykytietämykseen antaa ymmärtää, että puhuja ei ole ajatuksineen yksin, vaan asiasta vallitsee laaja yhteisymmärrys. Sana nykytietämys tuo helposti mieleen asiantuntijoiden tämänhetkisen tietämyksen ja käsityksen ratkaisuvaihtoehtoista. Puhuja vetoaa siis väitteessään asiantuntijuuteen.

”Valkoinen kirja saa kuitenkin suomalaisten poliitikkojen kädessä jonkinlaisen pyhän kirjan maineen, joka kuin jollakin käsittämättömällä ja uraa uurtavalla tavalla ratkaisisi työttömyysongelmia. Kirja on rehellinen kuvaus siitä, kuinka itse asiassa Euroopan suurtyöttömyydelle ei nykytietämyksellä voida tehdä yhtään mitään.”

Seuraavassa puheessa hallituksen budjettiesitystä puolustetaan vetoamalla asiantuntijuuteen. Puhuja ei täsmennä asiantuntijuutta millään tavalla, vaan argumentin voima syntyy asettamalla vastakkain huutokaupalla valmisteltu esitys ja asiantuntijoiden arvioon perustuva esitys. Jälkimmäistä vaihtoehtoa vahvistetaan vielä sanalla ”realistinen”.

...”Ensiksikin oli tärkeätä, että hallituksessa ei ryhdytty käymään huutokauppaa ensi vuoden kasvuennusteista tai työttömyyslukuista. Oli oikein, että budjetti rakennettiin asiantuntijoiden antamille realistisille arvioille.”

Asiantuntijuuteen vedotaan myös seuraavassa puheessa. Hallituksen ammattitaito kyseenalaistetaan viittaamalla tunnetussa talouslehdessä esitettyyn väitteeseen, jonka mukaan talousongelmien takana on ensisijaisesti hallitusten epäonnistuminen. Suomen lakokokemukset todistavat väitteen oikeaksi. Lisäksi vertailu Ruotsin tilanteeseen vahvistaa käsitystä hallituksen epäonnistumisesta. Huomattavaa puheessa on myös jälkimmäisen kappaleen ensimmäinen lause: ”Porvarihallituksilla on kuitenkin ollut eroja...” Puhuja itse edustaa vasemmistoa ja edellä mainitulla lauseella hän torjuu mahdollisen kritiikin vasemmisto – oikeisto vastakkainasettelusta. Hän ei siis kritisoi porvarihallituksia yleensä, vaan nimenomaan Suomen porvarihallitusta.

”Eräässä artikkelissa, joka taannoin julkaistiin The Economist – lehdessä, väitettiin, että tämän vuosisadan tärkein talouteen liittyvä opetus on, että hallitusten epäonnistuminen on aina syvempi, talouskäsittein: paljon vahingollisempi ja yksilön va-

pautta uhkaavampi kuin koskaan konsanaan nk. markkinahäiriö. Tämän opetuksen kanssa olemme joutuneet elämään Suomessa ja kokemaan sen myös hyvin henkilökohtaisesti.”

...”Porvarihallituksilla on kuitenkin ollut eroja, jos katsotaan ihan Suomen ja Ruotsin tilannetta. Ruotsissakin on samantapaisia suuria velkaantumisongelmia,...mutta kaikesta huolimatta työttömyys on puolet siitä mitä Suomessa. Kysymys on ollut siis valinnoista ja myös ammattitaidosta.”

Seuraavassa asiantuntijuuden avulla pyritään osoittamaan, mihin vapaa maailmantalous on johtanut. Maailman kilpailukykyraportin mukaan Suomi on pärjännyt hyvin monilla eri osa – alueilla. Puhujan mukaan ongelmallista on se, että Suomi on jo vahva niissä asioissa, joita halutaan parantaa, mutta silti kansantalous on romahtanut. Lisäksi raportin kirjoittaneen professorin mukaan taloudellinen kasvu ei enää ratkaise työttömyysongelmaa. Puhuja rakentaa myös konsensusta toteamalla: ”Mutta en ainoastaan minä,...vaan tämä professori Garelli sanoo...”

”Ongelma on juuri siinä, että vaikka Suomi on näin vahva näissä kysymyksissä, silti Suomen kansantalous on romahtanut, eikä mitään kääntöpistettä ole olemassa. Sen takia on syytä tarkastella tämän tuoreen raportin (maailman kilpailukykyraportti) kirjoittajan, professori Stephane Garellin arviota siitä, mitä maailmassa tapahtuu tällä hetkellä. ... Ensinnäkin hän kysyy, onko yksinkertainen tavoite, että meidän pitää tavoitella taloudellista kasvua. Täällähän on toistettu sataprosenttisesti kaikissa puheenvuoroissa, että taloudellinen kasvu on kaiken a ja o. Mutta en ainoastaan minä, koska tähän ette arvosta sitä ollenkaan, vaan tämä professori Garelli sanoo, että sattuu olemaan niin, että taloudellinen kasvu ei luokaan enää työpaikkoja.”

Seuraava puheenvuoro liittyy aiemmin julkaistuun sanomalehtikirjoitukseen, jossa ministeri Viinanen esittää näkemyksiään sosiaalietuuksista. Puhuja pyrkii heikentämään Viinasen esittämiä argumentteja kiistämällä tämän asiantuntijuuden. Puhuja antaa ymmärtää, että ministeri Viinasen rooli sosiaalipoliittisessa keskustelussa rajoittuu hänen asemaansa valtiovarainministerinä. Rahakirstun vartijalla on taloudellista valtaa, joten hänen kanssaan on keskusteltava, mutta sosiaalipolitiikan tuntemus ei kuulu hänen vahvuuksiinsa. Sen sijaan asiantuntijuutta puheessa edustaa sosiaali- ja terveysministeri Huuhtanen, jolla on vähintään asemaansa liittyvä pätevyys puhua sosiaalipolitiikasta. Tämän lisäksi puhuja rakentaa

viimeisessä lauseessaan hienovaraista konsensusta. Puhuja iloitsee siitä, että paikalla on joku toinenkin, joka taitaa sosiaalipolitiikan sisältökysymykset.

”Ministeri Viinaseen tasoisen sosiaalipolitiikan puheille ei paljon kannattaisi kallistaa korvaansa, jollei hän olisi valtiovarainministeri. Mutta kun hän on, haastoin hänet jo päivällä käymään keskustelua sosiaalipolitiikasta tänne eduskuntaan. Tuossa aikaisemmin hän jossain määrin tähän osallistui, mutta äsken varmuuden vuoksi poistui salista, kun huomasi, että tästä aletaan puhua. Mutta annan erittäin suuren arvon sille, että ministeri Huuhtanen, joka näitä asioita tuntee, on paikalla.”

Viimeisessä esimerkissäni vedotaan laajimpaan mahdolliseen konsensukseen. Puhujan esittämä näkemys on niin itsestään selvyys, että ”pieni lapsikin” ymmärtää sen. Ilmaus on niin vakiintunut arkisessa kielenkäytössä, ettei sen todenmukaisuutta kyseenalaisteta.

”Hän (ministeri Viinaseen) väittää, että kuluneiden vuosien aikana on 70 miljardia vuodessa käytetty elvytykseen, eli hän toteaa lainaksi otetun rahan olleen taloutta elvyttävää rahavirtaa. Eihän sellainen laina, joka otetaan lakisääteisten menojen peittämiseksi, koska verotulot eivät niihin riitä, eihän se ole mitään elvytystä. Tämän ymmärtää, voidaan sanoa, pieni lapsikin.”

Viimeisessä esimerkissäni konsensus tuotetaan me – retoriikan avulla. Puhuja kehottaa hallituspuolueita hylkäämään ”ainoan vaihtoehdon linjansa” ja etsiytymään sosiaalidemokraattien viitoittamalle tielle, joka on myös Suomen kansan enemmistön tie.

”Vaikka tämä kuulostaa ehkä hiukan raamatulliselta, kehotan kumminkin: Etsiytykää tielle, joka kohtelee ihmisiä oikeudenmukaisemmin ja tasa-arvoisemmin ja joka kaikessa ankaruudessaan kuitenkin turvaa parhaiten suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan terveen perustan. Siltä tieltä löydätte suomalaisten suuren enemmistön ja siltä tieltä löydätte myös sosiaalidemokraatit.”

Päätän budjetin lähetekeskustelun retoristen keinojen erittelyn tähän. Tärkeimmät keinot faktojen rakentamisessa olivat vaihtoehdottomuuspuhe sekä ääri – ilmaisujen ja määrällistämisen käyttö. Muita usein käytettyjä keinoja olivat moraalinen kategorisointi sekä asiantuntijuuteen ja konsensukseen vetoaminen. Varsinkin hallituspuolueiden puheenvuoroissa

korostui vaihtoehdottomuuspuhe. Tähän vaihtoehdottomuuden teemaan palaan vielä myöhemmin näkökulman laajentuessa kulttuurisen jatkumon suuntaan.

7. LAMARETORIIKKA HELSINGIN SANOMIEN KIRJOITUKSISSA VUONNA 1994

Aloitan tutkielmani Helsingin Sanomien kirjoituksia koskevan osuuden vuoden 1993 joulukuusta. Tämän jälkeen kaikki viittaukseni koskevat yksinomaan vuonna 1994 julkaistuja pääkirjoituksia sekä talous- ja kotimaan uutisia Helsingin Sanomissa. Tutkittuani edellä mainittuja uutisosioita vuoden 1994 osalta, päätin kohdistaa huomioni presidentti Martti Ahtisaaren perustamaan Pekkasen työryhmään. Olin alun alkaen kiinnostunut siitä, miten hallituksen linja näyttäytyy työttömyyttä koskevissa kirjoituksissa. Entä löytyykö lehtikirjoituksista samanlainen vaihtoehdottomuuden tunnelma kuin budjetin lähetekeskustelusta? Syksyn 1994 työttömyyskeskustelu oli pitkälti keskustelua Pekkasen työryhmästä ja sen raportista sekä presidentin roolista työllisyyspolitiikassa. Sen vuoksi tuntui luonteeltaan keskeytyä näihin teemoihin. Aloitan kuitenkin lisätalousarvioita koskevalla kotimaan uutisella ja sen jälkeen esittelen muutaman budjetin lähetekeskustelusta poikkeavan näkemyksen laman luonteesta.

Säästölinjaa ajanut Ahon hallitus joutui kuitenkin kasvattamaan valtion budjettia vuosittain lukuisilla lisäbudjeteilla. Joulukuussa 1993 päätettiin kuluvan vuoden viidennestä lisäbudjetista. Asiaa uutisoitiin seuraavaan tapaan.

”Eduskunnan oppositioedustajat rusikoivat keskiyöllä hallitusta siitä, että se paikkailee varsinaista budjettia uusilla ja taas uusilla lisätalousarvioilla. Valtiovarainvaliokunnan varapuheenjohtaja Matti Luttinen (sd) epäili, että hallitus tekee näin tahallaan.”

”Valtiovarainvaliokunnan jäsen Hannele Luukkainen (vihr) arvosteli lisäbudjetteja siitä, että niillä tehdään säästäminen tyhjäksi. ”Esimerkiksi maa- ja metsätalousministeriön piti alun perin säästää 1,5 miljardia markkaa, mutta lisäbudjeteilla rahaa palautettiin 1,4 miljardia markkaa”, Luukkainen kummasteli.”

”Esimerkiksi kalatalouteen on ripoteltu noin 60 miljoonaa markkaa pikkuerissä vuonna 1993. Näin ei näy selvästi, kuinka paljon kalastaminen Suomessa oikein maksaa”, Luukkainen sanoi.”

”Lisätalousarviolla annetaan rahaa varsinkin työttömyyden hoitoon. Lisäbudjetissa työttömyyskuluihin on varattu 1,46 miljardia markkaa. Työttömyyden kasvu on yllättänyt vuoden 1993 budjetin laatijat niin, että työttömyysturvaan on jouduttu osoittamaan eri vaiheissa lisää yhteensä 4,42 miljardia markkaa.”

”Viidennellä lisäbudjetilla kasvatetaan valtion menoja kaikkiaan 6,34 miljardia markkaa. Maataloustuotteiden vientituen osuus potista on 603 miljoonaa markkaa ja asumistuen 400 miljoonaa markkaa.”

”Entisestä Neuvostoliitosta saamatta jääneet vientitulot ja kotimaisten pien- ja keskiuurten yritysten vaikeudet kasvattivat budjettia 290 miljoonalla markalla.”

”Viidennellä lisäbudjetilla pidetään niin ikään yllä rataverkkoa, johon uppoaa 150 miljoonaa markkaa.”

”Lisätalousarviolla käynnistetään myös Vuosaaren metrohankkeen rahoitus. Metron suunnitteluun ja rakentamiseen on lisäbudjetissa osoitettu kaksi miljoonaa markkaa.” (HS, 9.12.1993, Kotimaa)

Toinen toistaan seuraavat lisäbudjetit eivät tietenkään olleet kovin mairittelevia valtiontalouden tasapainoa tavoittelevan hallituksen kannalta. Tässä artikkelissa hallitus ei kuitenkaan tuhlaa rahaa, vaan hoitaa työttömyyttä. Lisäbudjetteja arvostelevat oppositioedustajat puolestaan kategorisoidaan aivan joksikin muuksi kuin säästöjen puolustajiksi. Oppositioedustajat eivät esimerkiksi kritisoi tai arvostelevat hallitusta, vaan ”rusikoivat keskiyöllä”. Hallitusta syytetään myös menojen tahallisuudesta kasvattamisesta. Artikkelissa todetaan, että lisätalousarvioita on käytetty varsinkin työttömyyden hoitoon. Nämä menot ovat johtuneet yllättävästä työttömyyden kasvusta, johon siis budjetin laatijat eivät ole voineet varautua. Ns. tietoiset päätökset menojen kasvattamisesta ovat koskeneet vain pientä osaa lisäbudjettien loppusummasta. Tästä näkökulmasta katsottuna esimerkiksi viittaus kalatalouteen ”ripotelluista 60 miljoonasta markasta” tai artikkelin lopussa mainittu kahden miljoonan markan menoerä metrohankkeeseen saa lisäbudjettien arvostelun näyttämään yksityiskohtien kanssa näpertelyltä ja siten varsin merkityksettömältä valtion talouden kannalta.

Budjetin lähetekeskustelussa rakenteiden uudistamista pidettiin keskeisenä välineenä taloudellisen tilanteen ja työllisyyden kohentamiseksi. Helsingin sanomien talouskirjoituksessa joulukuussa 1993 kerrotaan OECD:n julkaisemasta katsauksesta, jonka mukaan Suomen julkisen talouden vaje oli rakennetekijöiden sijaan enimmäkseen suhdanteista johtuvaa. Näkemys siis poikkesi täysin päättäjien keskuudessa vallitsevasta mielipiteestä. Kirjoituksessa OECD:n julkaisua kommentoivat sekä valtiovarainministeriön että Elinkeinöelämän tutkimuslaitoksen edustaja. Molemmat korostavat, että näkemys tulevaisuuden kehityksestä ratkaisee sen, miten laskelmaan suhtaudutaan. Tulevaisuudesta voidaan tietenkin olla montaa mieltä, kuten toinen kommentoijista ilmaisee: **”Tässä suhteessa ei ole olemassa objektiivista totuutta.”** Toinen kommentoija puolestaan esittää mielenkiintoi-

sen argumentin, jonka mukaan asiaa ei voida tulkita historian kautta. (HS, 24.12.1993, Talous)

Historiaan tukeutuva argumentointi nojaa kuitenkin todentuneisiin tapahtumiin, vaikka onkin tulkinnanvaraista. Sen sijaan nojautuminen pelkkiin tulevaisuuden odotuksiin antaa mahdollisuuden kaikenlaisille tulkinnoille toimijoiden motiivien mukaisesti. Näkemystä tulevaisuudesta on siinä mielessä helppo puolustaa, että kukaan ei voi tietää, mitä tulevaisuus tuo tullessaan.

Tammikuussa 1994 julkaistussa talouskirjoituksessa Suomelle ennustetaan nopeaa kasvua käyttäen perusteluna maamme taloushistoriaa. Kirjoittaja jakaa OECD:n esittämän näkemyksen siitä, että Suomen lama on suhdanteista johtuvaa, eikä rakenteellista. Tällainen näkemys oli poikkeuksellinen välttämättömän rakennemuutoksen hallitsemassa keskustelussa.

”Keskimääräinen talouskasvu on kaikilla vuosikymmenillä ollut sotia lukuun ottamatta vähintään kaksi prosenttia vuodessa. Mikäli 1990-luvulla päädyttäisiin kahden prosentin keskikasvuun, olisi talouskasvun oltava vuosina 1995 - 1999 seitsemän prosenttia vuodessa. Kasvun jääminen viiteen prosenttiin merkitsisi sitä, että 1990-luvun keskiarvoksi tulisi vaivainen prosentti. Luku on uskomattoman pieni, kun ottaa huomioon, että talouskasvu on tällä vuosisadalla ollut keskimäärin kolme prosenttia vuodessa sodista ja lamoista huolimatta.”

”Laman myötä pessimistit ovat rohkaistuneet esittämään, että tällaiseen kasvuun ei ole mahdollisuuksia. Yleinen perustelu on epämääräinen viittaus muuttuneisiin rakenteisiin. Kasvupessimistit eivät kuitenkaan ole esittäneet mitään vakuuttavia syitä sille, miksi talouden voimakas ja yli vuosisadan jatkunut kasvupotentiaali olisi juuri nyt ehtynyt lopullisesti.” (HS, Talous, 19.1.1994)

Myös seuraavassa talouskirjoituksessa poiketaan vallitsevasta rakenteiden muuttamisen linjasta. Laman katsotaan johtuneen poikkeuksellisen syvästä kysyntälamasta. Hallituksella olisi ollut keinoja hoitaa työllisyyttä paremmin, mutta se on tehnyt linjavalinnan, jossa työllisyyden parantaminen on ollut alisteinen muille tavoitteille.

”Hänen (Santamäki-Vuoren) mielestään taantuman aikana makrotalouspolitiikan mahdollisuuksia työllisyyden hoidossa on aliarvioitu niin Suomessa kuin monissa muissakin teollisuusmaissa.

Santamäki-Vuoren mukaan Esko Ahon (kesk) hallituksen työllistämistavoite on ollut alisteinen muille tärkeämpinä pidetyille tavoitteille kuten kilpailukyvyn parantamiselle.

Toiseksi työttömyyden luonne on nähty hallituksessa rakenteellisena, turhan sääntelyn ja korkeiden palkkojen aiheuttamana ilmiönä, vaikka kyseessä on Santamäki-Vuoren mukaan ollut varsin puhdaspiirteinen joskin poikkeuksellisen syvä kysyntälama.” (HS, 17.2.1994, Talous)

Vuonna 1994 presidentti Martti Ahtisaari perusti Pekkasen työryhmän pohtimaan keinoja työttömyyden vähentämiseksi. Tarkoitus oli nostaa työttömyys etusijalle päätöksenteossa. Ahtisaari oli jo vaalikampanjassaan puhunut voimakkaasti työllisyyden puolesta ja työryhmän perustamista pidettiin vaalilupauksen lunastamisena. Hallituksen ykköstavoite laman aikana oli ollut valtiontalouden tasapainottaminen ja kilpailukyvyn parantaminen. Vastanäiden ongelmien ratkettua tulisi työttömyydestä huolehtimisen vuoro. Ahtisaaren perustama työryhmä sai paljon huomiota Helsingin Sanomien kirjoituksissa. Keskustelua herätti presidentin omaksuma aktiivinen rooli sisäpolitiikassa, mikä poikkesi hänen edeltäjänsä presidentti Mauno Koiviston toimintatavoista. Asiaa puitiin myös toimivallan näkökulmasta ja presidentti Ahtisaarta arvosteltiin hallituksen varpaille astumisesta työllisyyskysymyksessä. Paljon pohdittiin myös sitä, millaisen vastaanoton työryhmän raportti tulee saamaan hallitukselta, ja johtavatko raportin ehdotukset lopulta käytännön toimiin työllisyyden parantamiseksi. Raporttiin suhtauduttiin ainakin päällisin puolin positiivisesti sekä hallituksen että opposition taholta. Pääministeri Esko Ahon mukaan työryhmän linjaukset vastasivat pitkälti hallituksen jo toteuttamaa linjaa ja SDP:n Paavo Lipponen puolestaan piti ehdotuksia hyvinä, mutta edellytti säästöjen lykkäämistä vaalien jälkeiseen aikaan (HS, 1.10.1994, Kotimaa).

Seuraavassa pääkirjoituksessa pohditaan Pekkasen työryhmän raportin vaikutuksia ja presidentin roolia työttömyyden hoidossa. Kuten budjetin lähetekeskustelussakin, tässäkin ei uskota työttömyyden olevan ratkaistavissa nopealla aikataululla. Kirjoituksessa käytetään jopa samankaltaista lääke – metaforaa kuin lähetekeskustelussa. Kirjoituksessa tuodaan myös esille jo useaan kertaan mainittu työttömyyden alisteisuus muihin ongelmiin nähden hallituksen talouspolitiikassa. Pekkasen työryhmää verrataan myös Urho Kekkosen perustamaan hätätilahallitukseen. Keinot ovat kuitenkin tällä kertaa lievempiä, ja presidenttiin kohdistettu kritiikki avoimempaa kuin Kekkosen aikana. Työryhmän ehdotusten esteeksi epäilläänkin muodostuvan arvovaltakysymykset.

”Pekkasen työryhmä ei voi keksiä mitään ihmelääkettä työttömyyteen. Työryhmä on kokoonpantu alansa huippunimistä, joilla on myös poliittista edustavuutta. Kaikki kunnia heille, mutta parhaatkaan aivot eivät pysty tuottamaan annetussa ajassa uut-ta tehorohtoa työttömyyteen, koska sellaista ei ole olemassakaan. Pekkanen avusta-jineen voi vain koota yhteen eri reseptejä sekä tehdä niistä oman synteesinsä. ...Työttömyystyöryhmä muuttuu vielä kiusallisemmaksi hallitukselle, jos sen esitys-ten jälkeen aletaan kysellä, miksei työttömyyden hyväksi ole tehty aiemmin mitään, vaikka keinot ovat olleet tiedossa. Kysymykset ovat piinaavia, koska hallitus teki heti kautensa alussa selkeän linjavallinnan: se hoitaa talouden muita tasapainotto-muuksia ennen työttömyyttä. Hallitus on alkanut painottaa vasta tämän vuoden ai-kana työttömyyttä politiikassaan. Nyt se uhkaa joutua menneistä synneistään tilille presidentin aloitteellisuuden takia vaalien lähestyessä.

Myös presidentti Urho Kekkonen puuttui aikoinaan työllisyyden hoitoon runnomalla maahan hätätilahallituksen 1975. Runnaus herätti voimakasta peiteltyä kritiikkiä, koska siihen aikaan ei uskallettu asettua presidentin kanssa julkisesti poikkitelein. Pekkasen työryhmä on myös sisäpoliittinen välistä veto, vaikkei yhtä raju kuin Kek-kosen jyräys.

UKK vetosi aikoinaan siihen, että poliitikon vastuu on laajempi kuin tavallisen kan-salaisen: ". . . poliitikon tulee olla valmis myös korjaamaan toisten syystä ja mene-tyksestä tapahtuneita virheitä. Se on hänen valtiollinen ja yhteiskunnallinen velvolli-suutensa", hän sanoi.

Ahtisaari näyttää noudattavan ohjetta, mutta hyväksyykö hallitus uuden presidentin isällisen opastuksen? Ahtisaarelta loppuvat keinot, jos hallitus ja järjestöt torjuvat valtio-opillisen närästyksen tai arvovaltasyiden vuoksi presidentin työryhmän ehdo-tukset.” (HS, 17.8.1994, Pääkirjoitus)

Seuraavaan Helsingin Sanomien kotimaan uutiseen on poimittu Pekkasen työryhmää kä-sitteleviä kommentteja muista sanomalehdistä. Työryhmä on juuri julkaissut ehdotuksensa työllisyyden parantamiseksi, ja niitä kommentoidaan seuraavalla tavalla.

Lauantain sanomalehdet kirjoittavat runsain mitoin toimitusjohtaja Matti Pekka-sen työllisyystyöryhmän esityksestä. Esitystä keuhataan varsin yksituumaisesti, mut-ta sen realistisuutta epäillään, ja varsinkaan uskonsensuksen mahdollisuuteen ei jakseta juuri uskoa.

Turun Sanomat katsoo, että Pekkasen paketin hyväksyminen sellaisenaan johtaisi Suomen jälleen yhden vaihtoehdon yhteiskuntaan, joka synnyttäisi demokratiavajet-ta.

”Toisaalta ohjelmaa voidaan puolustaa”, lehti toteaa. "Kun ehdotus ja sitä seu-raavat ratkaisut ovat kovia, tarvitaan riittävän avoin ja monipuolinen keskustelu, jot-ta hyväksymisen ja hylkäämisen seuraukset ovat kaikkien tiedossa", Turun Sano-mat toteaa.

Savon Sanomat epäilee Turun Sanomien tavoin Pekkasen ohjelman realistisuutta. Lehti pitää talouskasvu- ja konsensustavoitteita vaikeina toteuttaa.

"On vaikea kuvitella, että työmarkkinajärjestöt sitoutuisivat esimerkiksi työsuhdeturvan ja työttömyysturvan selkeisiin heikonnuksiin. Ainakaan tähänastiset kokemukset eivät juuri rohkaise", lehti arvioi.

Savon Sanomat muistuttaa nykyhallituksen joutuneen peräytymään useista Pekkasen esityksiä vaatimattomammista toimista yleislakkouhkausten edessä.

"Olisiko niin, että välttämättömyydestä tulee hyve vasta sitten kun ehdotus tulee oikeasta suunnasta", lehti kysyy ja arvelee, että Sdp:n johtama seuraava hallitus joutuu tarjoilemaan Pekkasen esityksinä "melko tarkalleen samoja asioita, jotka he oppositiosta käsin suuriäänisesti torjuivat".

Ilkka katsoo, että Pekkasen työryhmä palaa pääministeri Esko Ahon (kesk) ajatukseen yhteiskuntasopimuksesta. "Nyt on mahdollisimman arvovaltaisella tasolla todistettu, ettei toimivaa vaihtoehtoa Ahon hallituksen linjaukselle ole. Olkoon Pekkasen ryhmän mietintö se Siperian tuulahdus, joka viimeistään opettaa utopioihin uskoneita suomalaisia", Ilkka toteaa.

Hufvudstadsbladet arvelee suoraan, että "paketti ei pysy koossa". "On selvää että osia paketista on pöydässä ensi kevään hallitusneuvotteluissa maaliskuun jälkeen, mutta olisi hämmästyttävää, jos paketti hyväksyttäisiin sellaisenaan." Hufvudstadsbladet ei usko, että Pekkasen työryhmän kasvu- ja korkotavoitteisiin päästäisiin. Siksi lehti toivookin, ettei presidentti sitoisi koko arvoaltaansa ja auktoriteettiaan paketin taakse, koska "paketin kohtaamat vaikeudet aiheuttaisivat ikäviä kansallisia ja kansainvälisiä reaktioita", lehti arvioi. (HS, 2.10.1994, Kotimaa)

Budjetin lähetekeskustelussa esiintynyt ajatus yhden linjan hallituksesta ja vaihtoehdottomuudesta näkyy myös edellä olevissa kirjoituksissa. Sekä Savon Sanomat että Ilkka puhuvat Ahon hallituksen linjasta ainoana vaihtoehtona. Pekkasen työryhmän esitykset osoittavat hallituksen linjan oikeaksi, vieläpä presidentin arvovallalla vahvistettuna. Kun otetaan huomioon, että presidentin ja hallituksen yhteistyön alkutaival ei sujunut aivan kitkatta, näkemys yhdestä ainoasta vaihtoehdosta vahvistuu entisestään. Presidentin asettama asian tuntijoiden ryhmäkin on lopulta joutunut päättämään hallituksen linjan mukaisiin tuloksiin.

Seuraavien eduskuntavaalien voittajaksi povattiin SDP:tä. Radikaaliin muutokseen hallituspolitiikassa ei kuitenkaan uskottu, vaan SDP:n ennustettiin päätyvän käytännössä Ahon hallituksen linjoille. Edelleen siis vahvistuu näkemys vaihtoehdottomuudesta. Olennaista vaihtoehtoa istuvan hallituksen politiikalle ei uskottu olevan olemassa. SDP:n suuri kannatus perustui sen sijaan sen oppositioasemaan, kuten seuraavassa pääkirjoituksessa todetaan.

”Sdp:n tulevaisuus on silti kaikkea muuta kuin ruusuinen. Sen kannatus ei ole kasvanut huippulukemiin siksi, että sillä olisi hallussaan avaimet taivastentaan. Puolue on paisunut, koska se ei ole hallituksessa. Äänestäjät haluavat politiikkaan täydellisen suunnanmuutoksen. He janoavat eroon porvarihallituksen aikaisesta itkusta ja hammasten kiristyksestä: leikkauksista, työttömyydestä ja jatkuvasta epävarmuudesta.

SDP:N TRAGEDIA on kuitenkin siinä, ettei se voi tarjota ratkaisevasti parempaa huomenta. Korkea työttömyys, huikea valtion velka ja markkinavoimat pakottavat sen noudattamaan kutakuinkin samanlaista politiikkaa kuin Esko Ahon hallitus. Eroja voi löytyä vain vivahteissa, painotuksissa ja tyyliässä. On vaikea kuvitella, että Paavo Lipponen lähtisi korskumaan leikkauksilla tai kaivamaan verta ay-johtajien nenästä kuten Iiro Viinanen.” (HS, 6.12.1994, Pääkirjoitus)

Kuten jo aiemmin mainitsin, Pekkasen työryhmän raportti sai julkistamisensa jälkeen positiivisen vastaanoton, ainakin periaatteellisella tasolla. Seuraava pääkirjoitus, joka julkaistiin noin kuukausi raportin ilmestymisen jälkeen, tuo tilanteeseen toisenlaisen näkökulman. Sen mukaan työryhmän ehdotuksia ei todellisuudessa halutakaan toteuttaa. Tämän todistaa sekä opposition että hallituksen poliittinen ”venkoilu”, jonka taustalla nähdään olevan myös lähestyvät eduskuntavaalit ja hallituksen ja presidentin välinen valtataistelu.

”Presidentin työryhmän resepti taisi olla liian rehellinen ja raju, koska se ei pannutkaan eri puolilla viisaita aivoja raksuttamaan ja vastuunkantajia puhaltamaan yhteen hiileen. Esitys on sen sijaan halvaannuttanut koko poliittisen järjestelmän ja työmarkkinakoneiston. Kun olisi pitänyt saada uusi vaihde päälle, tulikin aivokuolema.

Ahon hallitus ei ole tehnyt vielä mitään konkreettista Pekkasen työryhmän ehdotuksille, vaikka vastuu sen toteuttamisesta kuuluisi ensisijaisesti sille. Hallitus on yrittänyt vain luoda kuvaa, että se suhtautuu ehdotuksiin myönteisesti. Todellisuudessa sen asenne on hapan. Sehän ei ole käynyt Pekkasen paperista vielä edes kunnon keskustelua, saati että se olisi lähtenyt ajamaan siihen sisältyviä suuria ehdotuksia. Jos erityislaki aiotaan toteuttaa, se pitäisi saada käsiteltäväksi vielä nykyiseen eduskuntaan.

Hallitus voisi tyrkkiä työryhmän ehdotuksia eteenpäin jo ensi vuoden budjetissa, koska budjettiesityksen käsittely eduskunnassa ei ole vielä alkanut. Se totesi kuitenkin äsken, että se on valmis avaamaan budjetin ja esittämään uusia leikkauksia vain, jos niihin sitoudutaan etukäteen.

Voiko enää eriskummallisempaa perustelua keksiä? Hallitus ilmoittaa, että se johtaa maata vain, jos oppositio tukee sitä avoimella valtakirjalla.

Johtava oppositiopuolue Sdp haluaa puolestaan käydä ensin vaalit ja katsoa vasta sitten Pekkasen paperin. Puolue ei kuitenkaan ole tehnyt vahingossakaan selväksi

sitä, miten valtaanpääsy auttaisi sitä hyväksymään budjettileikkaukset, tuloveronkevennykset ja työmarkkinajärjestelmään ehdotetut muutokset.

Sdp:n todellista halua on syytä epäillä, koska se on noudattanut yleensä täysin erilaista budjettilinjaa kuin mitä Pekkanen esittää.

Kun tähän kollektiiviseen venkoiluun ja etujen menetysten pelkoon yhdistetään vielä vaalien aikaansaama hermostuneisuus ja Ahtisaaren astuminen väärälle reviirille, ei ole ihme, että suma seisoo. Kannattaa leikkiä aivokuollutta, jotta kaikki säilyisi ennallaan.” (HS, 9.11.1994, Pääkirjoitus)

Muutamaa päivää myöhemmin Helsingin Sanomat uutisoi presidentti Ahtisaaren Talouselämä – lehdelle antamaa haastattelua seuraavasti.

”Presidentti Martti Ahtisaari katsoo, ettei hänen puuttumisensa työllisyyden hoitoon aiheuta mitään ongelmia valtiosäännön suhteen. ”En ole koskaan ymmärtänyt työttömyyden huojentamista arvovalta-asiaksi”, Ahtisaari toteaa Talouselämä -lehden haastattelussa.

”Ei minulla ole halua eikä pyrkimystä ottaa hallituksen töitä”, hän sanoo, mutta tarjoutuu auttamaan tarpeellisen poliittisen tahdon synnyttämisessä.”

(HS, 12.11.1994, Kotimaa)

Ahtisaaren ensimmäisessä kommentissa huomiota kiinnittää huojentaa – sana, jonka käyttötilanne on tässä hieman poikkeava. Huojentaa – sanaa käytetään yleensä puhuttaessa ihmisten huolista. Ystävä voi huojentaa toisen mieltä lohduttamalla tai olo voi olla huojentunut jonkin ongelman ratkettua. Ahtisaaren puuttuminen työllisyyden hoitoon on siis pyrkimystä lievittää inhimillistä kärsimystä. Kärsimyksen lievittäminen puolestaan on jokaisen ihmisen moraalinen velvollisuus, eikä suinkaan arvovaltakysymys. Tärkeintä on siis ratkaista vakava ongelma, eikä juuttua siihen, kuka sen ratkaisee.

Paljon huomiota herättänyt Pekkasen työryhmän raportti ei käytännössä kuitenkaan johtanut merkittäviin toimenpiteisiin Ahon hallituksen aikana. Työryhmän esitysten toteutumismahdollisuuksista kirjoitettiin ahkerasti pitkin syksyä. Esitystä pidettiin mm. testinä kolmen suuren puolueen hallituksen muodostamiselle tulevan kevään vaalien jälkeen. Näin laajaan konsensukseen ei kuitenkaan uskottu, ja monissa artikkeleissa uumoiltiin esitysten jäävän poliittisen pelin jalkoihin. Hallituksen kannalta Pekkasen työryhmän raportti oli ongelmallinen, koska se muistutti työllisyyden alisteisesta asemasta hallituksen politiikassa. Oppositiopuolue SDP:n puolestaan epäiltiin taktikoivan vaalivoiton varmistamiseksi. Myös seuraavassa kirjoituksessa epäillään työryhmän ehdotusten toteutumismahdollisuuksia mm. eduskuntavaalien läheisyyden vuoksi. Työryhmän mietinnön sisältöä ei tässä kuiten-

kaan kiistetä, vaan päinvastoin. Mietinnön katsotaan todistavan, että ainoa keino lamasta selviämiseksi ja työttömyyden alentamiseksi on velkakierteen katkaiseminen. Tässäkin artikkelissa siis vahvistetaan ajatusta yhdestä ainoasta vaihtoehdosta.

”Pekkasen työryhmän kokonaisuesitys on odotetusti joutunut politiikan myrskyjen riepoteltavaksi. Jo alun perinkin ehdotuksen julkistaminen vain puolisen vuotta ennen eduskuntavaaleja teki ohjelman toteutumisesta epärealistisen ajatuksen. Kuinka ylipäätään olisi ajateltavissa, että hallituspuolueet ja oppositio yhdistyisivät vaalien alla sellaisten - sinänsä hyvien ja kannatettavien - ajatusten taakse, joista ne eivät ole voineet sopia kuluneen vaalikauden aikana?”

Silti Pekkasen ryhmän työ ei ole suinkaan valunut hiekkaan. Työryhmän mietinnöllä voi olla hyvinkin suuri merkitys, jos poliitikot ja korpORAATIOIDEN johtajat jaksavat siihen perehtyä. Pekkasen paperi lähtee nimittäin siitä vastaansanomattomasta ajatuksesta, että yhteiskunta voidaan saada kuntoon vain pistämällä julkinen velkaantumisen kuriin.

Vaalien jälkeen koottava hallitus joutuu painimaan velkakierteen katkaisemiseksi koko tulevan nelivuotiskauden. Pekkasen työryhmä todistaa myös, että työttömyys voi kestäväällä tavalla alentua vain, jos velkakierre voidaan pysäyttää.” (HS, 20.11.1994, Pääkirjoitus)

Helsingin sanomien tekemän gallupin mukaan kansalaiset kannattivat ajatusta kolmen suuren puolueen muodostamasta hallituksesta. Yhteishallituksen toteutumismahdollisuuksia kuitenkin epäillään seuraavassa uutisessa. Poliittista tahtoa yhteisen suuren ongelman, työttömyyden, ratkaisemiseksi ei tunnu olevan.

”Kansalaiset toivovat HS - Gallupin mukaan mieluiten kolmen suuren, keskustan Esko Ahon, Sdp:n Paavo Lipposen ja kokoomuksen Sauli Niinistön, yhteishallitusta. Keskuskauppakamari yritti järjestää tiistai-iltana kolmikolle keskustelua, mutta hyvän hankkeen onnistuminen kuvasti puoluejohtajiemme yhteistyökykyä: yksi oli poissa, toinen puhui epämääräisiä ja kolmas piiloutui presidentin selän taakse.”

Sauli Niinistön sanoma pelkistyi Pekkasen paperiin. Niinistö tarjosi sopimusta sen esitysten toteuttamisesta - kukaan ei allekirjoittanut.

Tilanne on kääntynyt nurin, sillä Pekkasen työryhmässä ei ollut yhtään kokoomuslaista ja koko ryhmän asettamista pidettiin presidentin näpättyksenä kokoomuslaiselle työministerille. Nyt kokoomus on ottanut ryhmän esityksen omaksi ohjelmakseen. Ja muuten kokoomus on tiukasti presidenttivaltaista järjestelmää vastaan.

Jos puolueet olisivat hyväksyneet Pekkasen paperin, se olisi ollut luonteva kolmen suuren puolueen hallituksen ohjelma. Paperin saama vastaanotto oli testi siitä, löytyykö puolueista todellista halua kolmen suuren, mutta yhden asian eli työttömyyden vähentämisen hallitukseen.

Halua ei löydy. Presidentti Martti Ahtisaaren ei vaalien jälkeen tarvitse antaa hallitustunnustelijalle tehtäväksi selvittää kolmen suuren pohjaa. Tulevien hallitusneuvottelujen ensimmäinen kierros taidettiin käydä jo tänä syksynä.” (HS, 15.12.1994, Kotimaa)

Työttömyyden vähentämiseen suhtauduttiin pessimistisesti sekä budjetin lähetekeskustelussa että lehtikirjoituksissa. Pekkasen ohjelman tavoitetta työttömien määrän supistamisesta 200 000:een vuosikymmenen loppuun mennessä kritisoidaan seuraavassa talousuutisessa.

”Yhteenvetona: raporttia voi pitää hyvänä siltä osin kun se kirjaa yksiin kansiin aikaisemmin esillä olleita ehdotuksia. Sen sijaan työryhmän ”uutta” väitettä, että ehdotettu paketti supistaa työttömyyden 200000:een vuosikymmenen loppuun mennessä, on perusteltu laskelmilla, jotka eivät kestä kriittistä tarkastelua.

Väite luokin valitettavasti katteetonta optimismia. Nyt muka olisi yhtäkkiä keksitty tapa pudottaa työttömyyttä tuntuvasti. Tosin raportissa mainitaan että ”laskelmaan sisältyy epävarmuustekijöitä”. Tällainen varaus ei riitä. Työryhmän, johon kuului kolme ekonomistijäsentä, olisi pitänyt suhtautua kriittisemmin saamiinsa laskelmiin ja paneutua huolellisemmin siihen, mikä on mahdollista ja mikä ei. Optimismia on hyvä luoda, mutta sillä pitää olla kohtuullisessa määrin katetta.” (HS, 5.10.1994, Talous)

Työryhmässä on siis ollut kolme talouden asiantuntijaa, joiden olisi pitänyt paneutua työhönsä paremmin ja huomata laskelmissa olevat virheet. Kirjoittaja myös epäilee, onko ylipäänsä mahdollista, että yhtäkkiä olisi keksitty tehokas keino supistaa työttömyyttä. Jos tällainen keino olisi olemassa, niin eikö joku olisi sen jo tähän mennessä keksinyt. Optimismi on kannatettavaa, mutta sen tulisi perustua realistisiin laskelmiin.

Alkuun positiivisilta vaikuttaneet reaktiot Pekkasen työryhmän esityksiä kohtaan tuntuvat laimenneen vuoden 1994 loppua kohden mentäessä. Näin asiasta kirjoitettiin Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa joulukuussa 1994.

”Suurin piirtein samat poliitikot ovat hymistelleet yhdessä ay-johtajien kanssa kuoliaaksi presidentin työllisyystyöryhmän ehdotukset. Ahtisaari astui työllisyystyöryhmänsä avulla tontille, joka ei kuulu hänelle: sisäpolitiikan puolelle. Hän lunasti näin vaalilupauksensa ja palautti työttömyyden sille kuuluvaan arvoon yhteiskunnallisessa keskustelussa. Mutta mitään muuta ei sitten olekaan tapahtunut. Poliitikot iskivät takaisin. Presidentin arvovalta ei ole painanut mitään, kun he ovat päättäneet jättää Pekkasen paperin oman onnensa nojaan.”
(HS, 27.12.1994, Pääkirjoitus)

Mielestäni vaihtoehdottomuus ja pessimistisyys korostuvat myös sanomalehtikirjoituksissa puhuttaessa työttömyydestä. Pekkasen työryhmä ja sen esitykset saivat ymmärrystä

osakseen, mutta samaan aikaan epäiltiin niiden toteutumismahdollisuuksia. Poliittinen taktikointi lähestyvien eduskuntavaalien vuoksi sekä arvovaltakysymykset estäisivät ehdotusten toteuttamista. Pekkasen työryhmän katsottiin tuovan ikävästi esille myös sen seikan, ettei työttömyyden helpottaminen ollut missään vaiheessa ollut hallituksen ykköstavoite. Ahon hallituksen valtion talouden tasapainoa korostava linja sai kirjoituksissa kuitenkin tukea. Vastaavasti oppositiossa olleen SDP:n toimia ei mitenkään ylistetty. Päinvastoin tuotiin esiin sitä, että Pekkasen työryhmän ehdotukset edustivat enemmän Ahon hallituksen kuin opposition linjaa, ja epäiltiin SDP:n säästöhaluja seuraavassa hallituksessa. Poliittisten päättäjien välinen yhteistyö ei myöskään saanut papukaijamerkkiä ja hyvää arvosanaa lehtikirjoituksissa. Päättäjien katsottiin sortuvan poliittiseen taktikointiin, venkoiluun ja suorastaan tyhmäksi teeskentelyyn. Vaikutelmaksi jäi alistunut ja paikoitellen myös varoitteleva tunnelma. Seuraavankin hallituksen säästöpakkoa toisteltiin ja talouskasvun epäiltiin muodostuvan joko riittämättömäksi tai liian voimakkaaksi. Varovaisuutta tuli noudattaa ja liiallista optimismia karttaa. Alla oleva pääkirjoitus kuvaa mielestäni hyvin tunnelmia työttömyyden suhteen. SDP:llä ei ole tarjota mitään uusia keinoja työttömyyden alentamiseksi, vain velkarahalla perustettuja tukityöpaikkoja. Sen sijaan uusia **oikeita** työpaikkoja syntyy vain taloudellisen kasvun ja kustannusten leikkaamisen kautta, eli hallituksen linjaa noudattamalla.

”Hätäapuna Sdp turvautuisi kymmenien tuhansien koulutuspaikkojen ja tukityöpaikkojen luomiseen vaikka velkaa lisäämällä. Se voi sinänsä olla perusteltua. Mutta entäpä uudet oikeat työpaikat? Se edellyttää Sdp:n mukaan ennen kaikkea talouden saamista kestävän kasvun uralle. Epäilemättä, mutta samaahan jankuttaa Esko Ahon porvarihallituskin. Keinovalikoima on muutenkin vanhastaan kovin tuttua luettavaa. Sdp varoo edelleen osoittelemasta ongelmia, jotka liittyvät korkeisiin työntekijäkuluihin ja ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan.” (HS, pääkirjoitus, 18.3.1994)

Päätän lehtikirjoituksia käsittelevän osuuden pääkirjoitukseen, joka kritisoi voimakkaasti valtionalouden tervehdyttämispyrkimyksiä laman keskellä. Kirjoittajan mukaan Suomen talouspolitiikassa on laman aikana nojaututtu vanhakantaiseen ajatteluun ja huolehdittu valtionaloudesta koko kansantalouden kustannuksella. Tällaisen ajattelun vanhanaikaisuutta korostetaan vielä toteamalla, että tuorempi näkemyskin on ollut vallalla jo puoli vuosisataa. Lisäksi jopa **konservatiivinen** IMF ei kannata lamanaikaisia terveyttämistoimia. Lähetekeskustelussa valtionalouden tasapainottaminen on keskeinen tavoite. Julki-

nen sektori on kasvanut liian suureksi ja valtion tulot ovat laman vuoksi vähentyneet. Tarvi-
taan sopeuttamistoimia valtiontalouden korjaamiseksi.

**”On uskottu, että valtiontaloutta voidaan "terveyttää" oloissa, joissa koko kansanta-
lous on lamaantumiskierteessä. Sellaista hölynpölyn oppia sovellettaessa valtionta-
loutemme rahoitusvajaus on vain lisääntynyt: ... Jopa konservatiivinen Kansainvä-
linen valuuttarahasto (IMF) pitää valtiontalouden terveyttämistä keskellä taantumaa
epäviisaana.”**

**”Harjoitetun politiikan taustalla kajastaa uuskonservatismi, joka on ottanut esiin his-
torian pölyistä varhaisliberalistisen ideologisen näkemyksen muun muassa julkisen
vallan rajoitetusta roolista yhteiskunnassa.**

**Tähän ideologiseen ajatteluun sopii hyvin suomalaiskansallinen fiskaalinen puh-
dasoppisuus. Sen tavoitteena on, että valtion tulot ja menot ovat tasapainossa ilman
velanottoa.**

**Tämä vanhakantainen ajattelu lähtee liikkeelle valtion oman taloudenpidon ongel-
mista. Nykyaikaisen, suomalaisessa finanssiopillisessa kirjallisuudessa jo puoli
vuosisataa sitten omaksutun näkemyksen mukaan valtiontalouden tila on arvioitava
koko kansantalouden tarpeista käsin. (HS, pääkirjoitus, 21.5.1994)**

8. 1990 – LUVUN LAMA TUTKIMUKSISSA

1990 – luvun lama oli Suomessa poikkeuksellisen syvä ja aiheutti monia pitkäaikaisia seurauksia, kuten työttömyyden, ja uutena ilmiönä pitkäaikaistyöttömyyden. Tutkimassani budjetin lähetekeskustelussa laman syvenemisen katsottiin johtuvan edellisen hallituksen (Holkerin hallitus) talouspoliittisista virheistä, Ahon hallituksen vakaan markan linjasta, väärin toteutetusta elvytyksestä ja hallituksen epävarmuudesta päätöksenteossa. Lamaa pidettiin pohjimmiltaan rakenteellisena. Väärät päätökset finanssi- ja rahapolitiikassa olivat edelleen pahentaneet tilannetta. Lähetekeskustelussa vaadittiin hyvinvointivaltion rakenteiden muuttamista sillä perusteella, että järjestelmä oli aikanaan luotu aivan toisenlaisiin olosuhteisiin. Maailman katsottiin muuttuneen pysyvästi mm. työllisyyden suhteen, ja siksi myös hyvinvointivaltion rakenteita oli uudistettava. Korostettiin, että kyse ei ole hyvinvointivaltion alasajosta, vaan sen säilyttämisestä rakenteita uudistamalla. Seuraavaksi esittelen Valtion Taloudellisen Tutkimuskeskuksen vuonna 2001 julkaisemaa tutkimusraporttia 1990 – luvun talouskriisistä ja vertaan siinä esitettyjä näkemyksiä lamasta ja työttömyydestä budjetin lähetekeskusteluun.

Suomen Akatemia perusti tutkimusohjelman 1990 – luvun talouskriisin syiden ja seurausten selvittämiseksi. Kolmivuotiseen tutkimusohjelmaan osallistui suuri joukko eri yhteiskuntatieteiden osaajia. Tutkimusohjelman tavoitteina olivat aihepiirien runsaus, aineistojen laaja aikaperspektiivi ja kansainvälinen vertailu. Tulosten toivottiin hyödyttävän myös yhteiskunnallista päätöksentekoa. Seuraavaksi esittelemäni tulokset ja näkemykset ovat siis tämän tutkimusohjelman loppuraportista, jonka on kirjoittanut Jaakko Kiander. Mainittakoon, että Kiander korostaa alkupuheessaan raportin pohjautuvan tutkimusohjelman tuloksiin, mutta tulkinnat ilman erillistä mainintaa ovat hänen omiaan.

Suomalaisessa finanssipolitiikassa valtion velkaantumista on pyritty välttämään. Menot on pyritty mitoittamaan tulojen mukaan. Suomi on ollut myös tunnettu lukuisista devalvaatioistaan, joiden avulla pyrittiin parantamaan maamme kilpailukykyä. 1980 – luvulta lähtien devalvaatiokierteestä haluttiin kuitenkin päästä eroon ja vakaan markan linja alkoi saada kannatusta. Vakaalla valuuttakurssilla pyrittiin torjumaan inflaatiota ja herättämään luottamusta Suomen talouspolitiikkaa kohtaan. Vakaaseen valuuttakurssiin tähtäsivät myös monet Euroopan maat sekä muut Pohjoismaat.

Vakaan markan linja yhdistettynä vapaaseen pääomien liikkumiseen aiheutti Suomelle kuitenkin suuria ongelmia. Suomalaiset pankit ja yritykset ottivat runsaasti ulkomaisia luot-

toja, mikä johti ajan myötä talouden ylikuumenemiseen eli ulkomaisen velan kasvuun, varallisuushintojen nousuun ja inflaation kiihtymiseen. Korot nousivat jyrkästi Suomen markan kohonneen devalvaatoriskin vuoksi ja lopulta vakaasta markasta jouduttiin luopumaan syksyllä 1992. Ylikuumenemistä olisi voitu hillitä luopumalla ajoissa vakaasta markasta ja siirtymällä kelluvaan kurssiin, mutta tämä ei ollut mahdollista, koska usko kiinteään valuuttakurssiin oli niin vahva. Suomi halusi myös näyttää muulle Euroopalle, että devalvaatioiden aika oli ohi ja että Suomi oli vahvasti mukana integraatioprosessissa. Kiinteästä valuuttakurssista pidettiin kiinni liian kauan, velkainen talous ei kestänyt korkeita korkoja ja investoinnit ja kulutus romahtivat, työttömyys kasvoi ja konkurssit ja luottotappiot lisääntyivät. Kiinteällä valuuttakurssilla ei saavutettu mitään, koska lopulta markka kuitenkin devalvoitui, yhteensä noin 40 prosenttia suhteessa Saksan markkaan ja USA:n dollariin. Prosessi lisäsi kohtuuttomasti kotimaista lainaa ottaneiden taakkaa. Vakaan markan puolustajat eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet omaa linjaansa devalvaatioiden jälkeen, vaan pitivät devalvaatioita suurtyöttömyyden aiheuttajina. Kianderin mukaan todennäköisempi syy oli valuuttakurssin puolustamisesta johtunut korkea korkotaso, joka kuormitti velkaisia kotitalouksia ja yrityksiä.

Ahon hallitus piti kriisiä alusta lähtien rakenteellisena kilpailukykykriisinä. Tämä johti siihen, että ensisijaisesti pyrittiin alentamaan kustannustasoa ja vähentämään julkisia menoja ja että työllisyyden hoito jäi taka-alalle. Vuotta ennen kelluvaan kurssiin siirtymistä, syksyllä 1991, hallitus yritti saada aikaan yhteiskuntasopimuksen, jonka avulla oli tarkoitus alentaa nimellispalkkoja. Kianderin mukaan: "Kasvavan työttömyyden toivottiin olevan se uhka, joka pakottaisi ammattiliitot palkkojen alennukseen." Metalliliitot ja Paperiliitot kuitenkin vastustivat sopimusta, koska ne katsoivat, että jonkinlainen devalvaatio jouduttaisiin tekemään sopimuksen syntymisestä huolimatta. Yhteiskuntasopimusta ei saatu lopulta solmitua, ja Suomen markka jouduttiin devalvoimaan marraskuussa 1991. Palkankorotuksista kuitenkin luovuttiin ja lopputuloksena oli Suomen kilpailukykyyn parantuminen.

Hallitus jatkoi vientivetoisen kasvun linjallaan. Työttömyys kasvoi edelleen ja korot pysyivät korkeina. Työttömyydelle ei kuitenkaan tehty mitään, koska elvyttävät toimenpiteet olisivat vain lisänneet valtiontalouden alijäämää ja ulkomaista velkaa. Talouspolitiikan päättäjät näkivät talouden taantumisen jopa tarpeellisena 80-luvun nousukauden tasapainottamiseksi. Osmo Soininvaara kuvaa tätä seuraavasti: "Työttömyyden nousu ja laman alku aiheutettiin ensin tahallaan, mutta kävi niin kuin silloin tällöin käy kulotuksessa. Tarkoitukse-

na oli tiettävästi nostaa työttömyys 250 000 henkeen, mutta lama pääsi ryöstäytymään valloilleen.” (Soininvaara, julkaisussa Kiander, 2001, s. 37)

Julkisten menojen leikkaukset ja verotuksen kiristyminen syvensivät lamaa edelleen. Leikkaus- ja säästötoimien vuoksi julkisen sektorin voi katsoa omilla päätöksillään syventäneen lamaa ja kasvattaneen työttömyyttä. Kireällä finanssipolitiikalla tuettiin kiinteää valuuttakurssia tavoitteena palauttaa sijoittajien luottamus markkaa kohtaan. Hallituksen mielestä julkinen sektori oli paisunut liian suureksi ja se piti sopeuttaa muuttuneisiin olosuhteisiin sopivaksi. Finanssipolitiikan katsottiin myös olleen elvyttävää, koska budjettien alijäämät olivat suuria. (Kiander, 2001, s.27 – 37)

Budjetin lähetekeskustelussa keskusteltiin myös siitä, oliko Ahon hallituksen toteuttama finanssipolitiikka ollut elvyttävää vai ei. Finanssipolitiikan elvyttävyyttä perusteltiin seuraavasti.

”- Jaa, että silloin voidaan varovasti elvyttää. Onko se varovaista elvyttämistä, että 70 miljardia lainataan rahaa ja pannaan käyttöön? Se on puhdasta elvytystä, kun kansalle ja yrityksille annetaan rahaa, että ne pysyvät hengissä ja pystyvät kuluttamaan. ...Tämä on vaikein tie, mitä kuljetaan, yrittämällä velkarakalla elvyttää...”

” Monien mielestä elvytys on ollut vääränlaista, koska se on perustunut automatiikkaan eli siihen, että lamassa verotulot ehtyvät ja työttömyysmenot kasvavat. Tämän ns. syömävelan sijasta monet olisivat rakentaneet ja investoineet alati lisää velkarakalla. ... Tosiasiassa finanssipolitiikan elvytysvaikutukset ovat pitkälti samat riippumatta siitä, kuinka paljon siitä on automatiikkaa ja kuinka paljon päätöksiin perustuvaa.”

Tutkimusohjelman loppuraportin mukaan laman aikaista talouspoliittista ajattelua leimasivat seuraavat teemat:

- moralistinen suhtautuminen nousukauteen
- liian suureksi paisunut talouden suljettu sektori
- halu integroitua eurooppalaiseen valuuttajärjestelmään
- huoli ulkomaisen velan ja valtion velan kasvusta

(Kiander, 2001, s. 51)

Tutkimassani budjetin lähetekeskustelussa edellä mainitut teemat nousevat myös hyvin esiin hallituspuolueitten puheenvuoroissa:

**”Tosiasiasa 80 – luvun lopulla, jolloin nykyinen talouskriisimme synnyttiin...
...”sekä paperin hinta että koko idänkaupamme romahtivat yhdellä rysäyksellä mu-
rentaen vientiteollisuuden kilpailukyvyn ja samanaikaisesti kotikentällä elettiin kuin
Huittisten hullu mies, kun valtio velkaantui ennätysvauhtia, pankit luotottivat yhä
holtittomammin ja palkankorotukset ylimitoitettiin pahemman ker-
ran....vientiteollisuuden kantovoima heikkeni samanaikaisesti kun suljetun sektorin
taakka kasvoi entistäkin raskaammaksi vientiteollisuudelle kantaa.”
...”Mielikuvitukseni ei veny niin pitkälle, että tulevat päättäjät sortuisivat näin holtit-
tomaan asioiden hoitoon.”**

Taluskriisiä ei siis pidetty pelkästään ulkoisten tekijöiden aiheuttamana romahduksena,
vaan kotimaisten toimijoiden ahneuden ja holtittomuuden tuloksena.

Taloudellista yhdentymistä pidettiin hyvänä vakaan rahatalouden varmistamiseksi. Varsin-
kin Suomen kaltaisen pienen syrjäisen maan katsottiin hyötyvän talouspoliittisesta yhteis-
työstä. Emu – jäsenyyttä perusteltiin myös sillä, että Suomi joutuisi joka tapauksessa toi-
mimaan Emu – kriteerien mukaisesti, oli se sitten jäsen tai ei.

**”Emu on hyvä asia niin Euroopalle kuin Suomellekin. Säännöstelemättömät finans-
simarkkinat ovat näet vapauttaneet varsin vaarallisia voimia...Maailman laajuinen
keinottelu uhkaa alituisesti johtaa korkojen ja kurssien jyrkkiin vaihteluihin ja voi
sysätä talouksia vaikeisiin inflaatio- ja/tai työttömyyskierteisiin. Emu on tehokas ase
näitä keinotteluvoimia vastaan.”**

Hyvinvointivaltion katsottiin paisuneen liian suureksi. Velkarahalla kustannettuja palveluita
ei voitaisi tarjota loputtomiin, jostakin olisi luovuttava. Puheissa julkisten palveluiden sekä
tukien ja tulonsiirtojen vähentäminen on hyvinvointivaltion säilyttämistä ja pelastamista.
Tosiasia puheenvuoroissa on se, että yhteiskunnan on pyörittävä pienemmällä volyyymilla
ja ihmisten on otettava enemmän vastuuta itsestään.

”Seiniä on riittävästi tässä maassa moneksi vuodeksi eteenpäin eikä voi siitä lähteä liikkeelle, että yhteiskunnan tuella ja ylimääräisillä korkotuilla ja muilla ylläpidetään ylikapasiteetin pöhöttämää rakennusteollisuutta.”

”...säästöpolitiikkaa on harjoitettu kansakunnan pelastamiseksi ja sen turvaamiseksi, etteivät jatkuva velkaantuminen ja kasvava korkorasitus veisi pohjaa mahdollisuksistamme säilyttää pohjoismainen hyvinvointivaltio.”

Valtion velasta ja ulkomaisesta velasta puhuttiin välillä varsin dramaattiseenkin sävyyn. Suomen tilannetta verrattiin kehitysmaihin ja luottokelpoisuusluokituksemme roikkui enää hyvän maineemme varassa. Hallituksen edustajat viittaavat myös presidentti Koiviston muistelmiin varoitellessaan velan kasvusta.

”Nythän mm. presidentti Koiviston muistelmien kautta on tullut julki niitä keskusteluja, joita syksyllä 92 aivan erityisesti käytiin siitä, minkälaisiin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä, jos valtion mahdollisuudet saada ulkomaista velkaa jostakin syystä tyrehtyisivät.”

”Suomen koko kansantalouden ulkomainen velka suhteessa vientituloihin oli viime vuonna viidenneksi suurin Moody’sin luottokelpoisuusluokituksen omaavien maiden joukossa. Suhteellisesti suurempi ulkomainen velka oli vain lähinnä kehitysmaiksi luokiteltavilla mailla.”

Kiander esittelee loppuraportissa suomalaista talouspoliittista ajattelua kuvaavan mallin, joka toistuvasti esiintyy poliittisissa teoissa ja puheissa. Malli sisältää seuraavat viisi kohtaa:

1. Tarjontapuolen korostaminen kiinnittämällä huomiota kustannustekijöihin ja hintakilpailukykyyn;
2. pitkän aikavälin kasvu- ja rakennetekijöiden korostaminen sekä pyrkimys sopeutua suhdannevaihteluihin stabilisaationäkökohtien sijasta, mikä on tarkoittanut kilpailukyvyntamamista työllisyyden edelle suhdannepolitiikassa;

3. valtiontalouden tasapainottaminen ja valtion näkeminen yksityisiin verrattavana taloudellisenä toimijana, joka on ollut nettosäästäjä;

4. keskuspankin poikkeuksellisen vahva rooli, pankkisektorin kannattavuuden suojeleminen ja pitkään säädellyt rahamarkkinat sekä lisäksi

5. erityisen huomion kiinnittäminen vientiteollisuuden hintakilpailukykyyn ja sen ylläpitäminen devalvaatioiden, palkkasäännöstelyn sekä muiden toimien avulla.

(Heinonen et al 1996, julkaisussa, Kiander, 2001, s.52)

Budjetin lähetekeskustelussa valtiontalouden tasapainottaminen ja vientiteollisuuden kilpailukykyyn säilyttäminen olivat hallituksen ensisijaisia tavoitteita. Yritysten toimintaedellytyksiä haluttiin parantaa mm. alentamalla välillisiä työvoimakustannuksia, kun taas palkansaajien olisi pitänyt sopeutua olosuhteisiin ja esimerkiksi joustaa palkoissa. Kansalaisten saamia tukia ja tulonsiirtoja pidettiin paikoitellen ylimitoitettuina, ja järjestelmiä tuli muuttaa siten, että ne kannustaisivat enemmän työntekoon. Hallituksen puheissa valtion velka oli kuin ukkospilvi, joka leijui koko yhteiskunnan päällä. Varsinkin valtiovarainministeri Viinanen saarnasi valtion velkaantumisesta. Hänen mielestään ongelma oli siinä, ettei hallituksen oltu sallittu tehdä säästöjä, ja että samoihin ongelmiin palattaisiin korkojen kera. Valtiovarainministerin mukaan pääomia piti suorastaan helliä ja markkinavoimien varoituksia kuunnella herkällä korvalla. Veronkorotukset kohdistettiin palkansaajiin eikä pääomiin. Ay – liikkeitä hallitus moralisoi voimakkaasti ja syytti itsekkyydestä ja kolmikannan murentamisesta lakkouhkauksilla.

Suomella oli vakaa aikomus integroitua Eurooppaan ja tällä myös perusteltiin tiukkaa valuuttakurssi- ja finanssipolitiikkaa. Jatkuvana huolena oli se, täyttääkö Suomi jäsenyysskriteerit. Suomesta tuli lopulta jäsen tilanteessa, jossa valuutta kellui ja oli devalvoitunut yli 30 prosenttia, valtiontalouden rahoitusaliijäämä oli edelleen noin 10 prosenttia bruttokansantuotteesta ja työttömyysaste yli 15. (Kiander, 2001, s. 64)

Jäsenyysehtoja pohdittiin myös syksyn 1994 lähetekeskustelussa, mutta näkökulma oli hieman erilainen. Korostettiin sitä, että on Suomen oman edun mukaista pyrkiä täyttämään jäsenyysskriteerit huolimatta siitä, tuleeko Suomesta EU:n jäsen vai ei. Myöskään rahaliittoon liittymistä ei tulisi pohtia liikaa, koska sen toteutuminen oli vielä epävarmaa, ja vakuuteltiin, ettei Suomea pakotettaisi tällaiseen ratkaisuun.

”...on epäolennainen asia, olemmeko me EU:ssa vai ei sen takia, etteikö meidän tarvitsisi noudattaa Emu – kriteerin tarkoittamia taloudellisia reunaehtoja. ...Ei siihen EU vaikuta, vaan Suomen kansan, Suomen kansalaisten oma etu edellyttää, että tällaista politiikkaa noudatetaan. ”

” ...mutta Emulla pelotteluun ei ole perusteita. Euroopan rahaliiton toteutuminen on epävarmaa. Suomea ei siihen vastoin tahtaan pakoteta osallistumaan. Suomi liittyi kolmanteen vaiheeseen, ... kun eduskunta arvioi tämän etujemme mukaiseksi ja toistaiseksi on arvioinut aikanaan.”

Lähetekeskustelussa rakenteellisia muutoksia pidettiin välttämättöminä työttömyysongelman ratkaisemisessa. Vaatimus rakenteiden muuttamisesta näkyi myös Helsingin Sanomien kirjoituksissa. Suhdanekriisi – teorian kannattajia oli vielä tuossa vaiheessa vähän. Suomen Akatemian tutkimusraportin mukaan rakenteelliset heikkoudet, kuten työmarkkinoiden jäykkyys, ylimitoitettu sosiaaliturva ja liian suuri julkinen sektori eivät vastoin laman aikaisia näkemyksiä voineet aiheuttaa niin yhtäkkistä talouden romahdusta. Raportin mukaan 1980 – luvun lopulla edellä mainituissa tekijöissä ei ollut tapahtunut mitään ratkaisevaa muutosta. Lähetekeskustelussa varsinkin työmarkkinoiden jäykkyys ja julkisen sektorin paisuminen olivat kritiikin kohteina. Rakennemuutokset jäivät kuitenkin pelkälle suunniteluasteelle, koska lama ehti päättymään ennen niiden toteuttamista. Lama näyttäisikin olleen poikkeuksellinen suhdannekriisi, jossa kotimarkkinoiden romahtaminen oli keskeinen tekijä, varsinkin työttömyyden kannalta. (Kiander, 2001, s. 36)

9. PÄÄTELMIÄ

Tämän tutkielman tarkoituksena on ollut tarkastella pientä aineistoa, eli valtion budjetin lähetekeskustelua, diskurssianalyysin keinoin ja asettaa tämän analyysin tulokset osaksi laajempaa kuvaa. Tarkastelun kohteena on ollut 1990 – luvun alun talouskriisi ja sen merkittävin seuraus eli suurtyöttömyys. Analysoitu budjetin lähetekeskustelu sijoittuu syksyyn 1994, jolloin taloudessa oli jo tapahtunut käänne parempaan, mutta työttömyysluvut olivat edelleen karmaisevia. Työttömien määrä kasvoi syksystä 1990 vuoden 1993 loppuun asti, ja vuoden 1994 alussa työttömyys oli huipussaan. Työministeriön tilastojen mukaan työttömiä työnhakijoita oli tuolloin yli 500 000. Heidän lisäksi olivat ne ihmiset, jotka oli sijoitettu työllistämistoimenpitein, sekä työmarkkinoiden ulkopuolelle jättäytyneet ihmiset. Laman aikana teollisuudesta ja kaupan alalta poistui neljännes kaikista työpaikoista ja rakennusosalta noin 40 prosenttia. (Kiander, 2001, s. 30 – 31) Suurtyöttömyyteen liittyi uutena ilmiönä myös pitkäaikaistyöttömyys. Vuosien 1990 – 1995 välisenä aikana pitkäaikaistyöttömien määrä kasvoi 3000 henkilöstä noin 140 000 henkilöön. (Kiander, 2001, s. 82) Analysoimani lähetekeskustelu on siis käyty hyvin poikkeuksellisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Talous oli kääntynyt nousuun, mutta työttömyys alentui hitaasti. Edessä oli myös kansanvaali EU – jäsenyydestä sekä eduskuntavaalit. Lisäksi Suomen presidentti oli vaihtunut vuoden 1994 alussa Martti Ahtisaaren astuttua virkaansa.

Olen käyttänyt tutkielman viitekehyksenä diskurssianalyysia alussa mainitsemillani painotuksilla. Retorisessä analyysissäni olen hyödyntänyt Jonathan Potterin ajatuksia faktan konstruoinnista teoksessa *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction* sekä Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen kirjoittamaa *Diskurssianalyysi* liikkeessä teosta. Olin kiinnostunut siitä, millaisia retorisia keinoja poliitikot käyttivät rakentaessaan talouskriisiä ja työttömyyttä koskevista argumenteistaan faktoja. Lähdin liikkeelle hyvin aineistolähtöisestä analyysistä. Usean lukukerran jälkeen aineistosta alkoi nousta esiin erilaisia faktan konstruoinnin keinoja, joista valitsin aineistolle ominaisimmat varsinaisen analyysin kohteeksi. Analyysin edetessä lähetekeskustelusta alkoi hahmottua myös jonkinlainen kokonaiskuva lamasta. Seuraavaksi siirryin tarkastelemaan lamaa, ja etenkin työttömyyttä koskevia aikalaisnäkemyksiä sanomalehtikirjoituksissa. Aineistoni koostui Helsingin Sanomien vuoden 1994 kotimaan ja talouden osioista sekä pääkirjoituksista. Rajasin kirjoitukset ensin sellaisiin, joissa viitattiin sekä työttömyyteen että hallitukseen. Tutkielman pääaineisto oli kuitenkin budjetin lähetekeskustelu, joten sanomalehtiaineistoa oli mielestäni edelleen rajattava. Koska työttömyysteema tuntui kulminoituvan presidentti

Ahtisaaren perustamaan Pekkasen työryhmään, etenkin syksyllä, päädyin ottamaan sen lähempään tarkasteluun. Tässä vaiheessa olin kuitenkin jo lukenut huomattavan määrän artikkeleita, joten hyödynsin niitä yleisemmällä tasolla nähdäkseni, oliko kirjoitusten ilmapiiri samankaltainen kuin lähetekeskustelussa. Lopuksi otin mukaan Suomen Akatemian talouskriisiä koskeneen tutkimusohjelman loppuraportin laajentaakseni perspektiiviä ajallisesti. Tutkin sitä, miten paljon tutkimusohjelman tulokset tukivat lähetekeskustelusta muodostamaani kuvaa lamaretoriikasta.

Tutkielmani on liikkunut kahdella tasolla. Olen tutkinut faktan konstruoinnin keinoja budjetin lähetekeskustelussa tehdäkseen näkyväksi, millaisia keinoja tai strategioita poliittiset päättäjät käyttivät rakentaessaan työttömyyttä ja lamaa koskevista argumenteistaan tosiasiota. Kyse on ollut siis tiettyyn tilanteeseen sidotusta retorisestä analyysistä. Vaikka huomio on kohdistunut merkityksen tuottamisen tapoihin, väistämättä tulee käsitelleeksi myös miksi – kysymystä eli mitä kyseisessä tilanteessa tehdään. Se on kuitenkin ollut analyysin välttämätön sivutuote, ja vastaaminen enempi tahatonta. Jonathan Potterin mukaan faktan konstruoinnissa nämä kaksi ulottuvuutta kietoutuvat käytännössä yhteen ja usein teot tehdään juuri faktan konstruoinnin kautta. Lisäksi hän korostaa, että myös retorinen ulottuvuus voidaan nähdä toimintana siinä mielessä, että se on toimijoiden selontekoon rakentamaa. Retoriset keinot, myös tiedostamatta käytetyt, eivät siis ole valmiina olemassa selonteoissa, vaan puhujan tai kirjoittajan rakentamia elementtejä. (Potter, 1996, s. 108)

Tutkielman toisella tasolla olen ensin pyrkinyt muodostamaan kokonaiskuvan lamaretoriikasta lähetekeskustelun perusteella, ja sen jälkeen verrannut tuota kuvaa muihin aikalaisdiskursseihin sekä lopuksi laman jälkeisiin näkemyksiin Suomen Akatemian tutkimusraportin kautta. Tämä tutkielman toinen taso on siirtymistä yksittäisestä tilanteesta eli budjetin lähetekeskustelusta kohti kulttuurista jatkumoa. Tutkielmani edustaa episteemistä konstruktionismia eli olen tutkinut sitä, miten lähetekeskustelun puheenvuorot tuottavat todellisuutta. Todellisuus ymmärretään tässä siis kielen kautta rakentuvaksi asiantilaksi. Episteemisen konstruktionismin mukaisesti siirtyminen lähetekeskustelun tilanteesta kulttuurisen jatkumon suuntaan tapahtui muihin lamadiskursseihin vertaamalla. Näitä muita diskursseja edustivat Helsingin Sanomien artikkelit vuodelta 1994 sekä Suomen Akatemian tutkimusohjelman loppuraportti.

Tutkielmani on siis lähtenyt liikkeelle ajatuksesta, että todellisuutta rakennetaan kielen kautta. Olen tutkinut niitä tapoja, joilla todellisuutta rakennetaan analysoimissani puheenvuoroissa. Kirsi Juhila havainnollistaa ontologista ja episteemistä konstruktionismia ja niiden välistä eroa vallan ja instituutioiden kautta seuraavasti. Brittiläisten diskurssianalyttikojen keskuudessa käydään väittelyä, jonka osapuolina ovat ontologista konstruktionismia edustavat realistit ja episteemistä konstruktionismia edustavat relativistit. Realistien mukaan tekstien ulkopuolella on olemassa ontologinen todellisuus, joka tullessaan tiedoksi siirtyy epistemologiselle alueelle. Todellisuus saa merkityksensä puheessa ja teksteissä ja tietyn kulttuurin jäsenenä tukeudumme näihin omassa yhteiskunnassamme ontologisoituneisiin totuusdiskursseihin, jotka puolestaan tukevat joitakin instituutioita. Diskurssianalyttikko tutkii siis sitä, miten nämä totuusdiskurssit realisoituvat eri tilanteissa. Totuusdiskursseja horjuttamalla tutkija voi tehdä valtasuhteita näkyväksi ja mahdollistaa osaltaan vaihtoehtoisia diskursseja.

Episteemistä konstruktionismia edustavat relativistit puolestaan kiinnittävät huomionsa kielelliseen toimintaan. Ontologista ja diskursiivista maailmaa ei voida erottaa toisistaan, vaan todellisuus rakentuu puheessa ja teksteissä. Relativistit tutkivat etenkin sitä, miten ihmiset tekevät asioista totta puheiden ja tekstien kautta. Valtaa tutkiva relativisti voi analysoida yksittäisessä tilanteessa tuotettua todellisuutta ja verrata sitä sen jälkeen muihin diskursseihin eli liikkua kohti kulttuurista jatkumoa. Näin on mahdollista havaita tiettyjen todellisuustulkintojen toistuminen ja tutkia kielellistä vallankäyttöä. (DA, 1999, s. 162 – 167)

Oma tutkielmani on edennyt relativistien viitoittamalla tiellä. Olen ensinnäkin tutkinut sitä, millaisia retorisia keinoja poliittiset päättäjät ovat käyttäneet rakentaessaan lamaa ja työttömyyttä koskevista selonteoistaan faktoja. Toiseksi, olen verrannut budjetin lähetekeskustelun retoriikkaa muihin yhteiskunnassa käytyihin lamadiskursseihin. Tämän vertailun avulla olen pyrkinyt selvittämään, vahvistavatko nämä muut diskurssit lähetekeskustelusta muodostamaani lamakuva. Tällöin analyysini tuloksilla voisi olla oman aineistoni rajat ylittävää merkitystä. Ennen kuin pohdin tätä kysymystä, palaan vielä hetkeksi faktan konstruointiin budjetin lähetekeskustelussa.

Tutkimusaineistoni oli siis vuonna 1994 käyty budjetin lähetekeskustelu, mutta varsinaisen analyysin kohteeksi valitsin puheenvuorojen lamaa ja työttömyyttä käsittelevät kohdat. Useiden lukukertojen ja erilaisten faktan konstruoinnin keinojen paikallistamisen jälkeen

aineistosta alkoivat erottua tietyt retoriset keinot muita selvemmin. Faktoja rakennettiin puheenvuoroissa usein siirtämällä huomio pois argumentin esittäjästä ja tämän intresseistä tai tilivelvollisuudesta asian suhteen. Jonathan Potter kuvaa tällaista prosessia ilmauksella ”constructing out-there-ness.” Erilaiset asiantilat ovat olemassa puhujasta riippumatta ja puhuja vain raportoi neutraalisti kuulijoilleen. Omassa aineistossani esiintynyt vaihtoehdottomuuspuhe rakentuu juuri tällaisen argumentaation varaan. Vaihtoehdottomuuspuhetta käyttivät etenkin hallituksen edustajat. Tällaisella puheella ensinnäkin puolustettiin hallituksen talouspoliittista linjaa ja toisekseen vähennettiin hallituksen vastuuta lamasta ja työttömyydestä. Hallituksen roolia vastuullisena päätöksentekijänä häivytetään juuri synnyttämällä vaikutelma asioiden väistämättömästä kulusta. Puhujan siirtäminen sivuun voi tapahtua myös konsensuksen rakentamisen kautta. Tämä on tehokas keino torjua puhujan intresseihin kohdistuvia epäilyjä. Analysoimassani lähetekeskustelussa konsensusta vahvistettiin edelleen käyttämällä asiantuntijuutta. Puhujan näkemysten liittäminen asiantuntijan lausuntoon lisää argumentin todentuntuisuutta, koska asiantuntija mielletään helposti puolueettomaksi todistajaksi.

Lähetekeskustelussa käytettiin myös moraalista kategorisointia. Kategorisoinnin avulla kritisoivat ja oikeuttivat sekä hallituksen että opposition edustajat. Tämä on siinä mielessä tehokas faktan konstruoinnin keino, että moraalikäsitteet ovat hyvin yhteneväiset samassa kulttuurissa elävien ihmisten kesken. Kyse on niin yleisistä käsityksistä, että puhujan käyttämän kategorisoinnin pätevyyttä tai tarkoitusperiä ei sen kummemmin edes pohdita. Kategorisointia on mahdollista lähestyä usealla eri tavalla. Voidaan tutkia sitä, miten tiettyjä kategorioita on synnytetty tai tarkastella niiden sisältöjä ja rajoja. Huomio voidaan kohdistaa myös siihen, mitä funktioita kategorisoinnilla toteutetaan. (DA, 1999, s. 142) Omassa tutkielmassani kiinnostus kohdistui viimeksi mainittuun eli kategorioiden tilanteiseen käyttöön.

Viimeisenä mutta ei suinkaan vähäisimpänä keinona lähetekeskustelussa tosiasia – puhetta luotiin määrällistämisen ja ääri – ilmaisujen avulla. Määrällistäminen voidaan toteuttaa joko numeerisesti tai sanallisesti kuvailemalla. Numeerinen ilmaisu tuntuu helposti hyvin yksiselitteiseltä tiedolta. On kuitenkin syytä kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, mitä kulloinkin kvantifioidaan. Mm. laadullisten asioiden numeerinen ilmaiseminen ei ole mitenkään yksiselitteistä. Toinen tärkeä seikka on valittu tarkastelu – ulottuvuus, jota vaihtamalla asia voidaan saada näyttämään aivan erilaiselta. Lopuksi tulisi pohtia sitä, mitä kvantifiointilla kyseisessä tilanteessa tehdään. (DA, 1999, s. 146 – 148)

Määrällistämisen yhteydessä käytetään myös ääri – ilmaisuja, kuten: kaikki tai ei yhtään. Niiden avulla voidaan luoda halutunlainen vaikutelma jostakin tilanteesta numeerista ilmaisuja paremmin. On olemassa myös toisenlaisia ääri – ilmauksia, joita käytettiin paljon myös analysoimissani puheenvuoroissa. Tällaisten ilmausten avulla voidaan korostaa kuvauksen kohteen tiettyjä piirteitä. Ääri – ilmaisut voivat myös tuottaa kuvaa säännönmukaisuudesta tai oikeuttaa toimintaa. Esimerkkejä näistä ilmauksista ovat: joka kerta, ei mitään ja täydellisesti. (DA, 1999, s. 150 – 152) Lähetekeskustelussa ääri – ilmaisuja käytettiin varsinkin oikeuttamiseen ja kritisoimiseen. Hallituksen edustajat käyttivät myös sanallista määrällistämistä vetoamalla yleiseen etuun. Numeerista määrällistämistä käytettiin useassa kohdassa, mutta huomattavampaa oli kuitenkin runsas ääri – ilmaisujen käyttö. Tällaiset ilmaisut saattavat toimia paremmin kritiikin tai oikeuttamisen välineenä kuin numerot.

Analyysini tulokset eivät oikeuta laajempiin yleistyksiin, mutta katson kuitenkin ylittäneeni tilanteisuuden kynnyksen. Lähetekeskustelusta löytyi sama vaihtoehdottomuuden teema, kuin vertailuaineistoistani. Vahva kriisitietoisuus ja olosuhteisiin sopeutuminen tuntui olevan läsnä lamanaikaisessa keskustelussa, ja samanlaista ajattelua tuotiin esiin myös Suomen Akatemian 90 – luvun lamaa koskeneen tutkimusohjelman loppuraportissa. Mielestäni tämä tutkielma vahvistaa ajatusta siitä, että diskurssianalyysin avulla on mahdollista tutkia yhteiskunnallista tilannetta tai ilmiöitä kohtalaisen pienen aineiston kautta. Esitän vielä siirtymisen tilanteisuudesta kohti kulttuurista jatkumoa Kirsi Juhilan esittämän metodisen idean kautta.

Juhila lähtee liikkeelle kehän käsitteestä. Kehän ytimellä viitataan tietyssä tilanteessa, ”tässä ja nyt” tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Ydintä ympäröivät kerrostumat koostuvat yleisesti hyväksytyistä ja toistuvista kuvaamisen tavoista, eli ne liittyvät jo tapahtuneeseen toimintaan. Ihmiset valitsevat tilanteen mukaan ne kulttuuriset keskustelut, joihin he vuorovaikutuksessaan tukeutuvat, joten kehä rakennetaan tutkimuskohtaisesti. Koska diskurssianalyttisessä tutkimuksessa painopiste on ihmisten kielellisissä teoissa, analyysi lähtee liikkeelle aineistosta. Analyysin tuloksena syntyvät kehän kerrostumat. Näitä kerrostumia voidaan löytää aineistosta paikallistamalla vakiintuneita kuvaamisen tapoja. Tiettyjen tulkintaresurssien toistuminen puhetilanteista toiseen vahvistaa kerrostumiin liittyviä tulkintoja. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa yleistäminen tapahtuu siis vertaamalla useita tilanteisia aineistopaloja, ja tutkimalla sitä, löytyykö niistä viittauksia samoihin kehän ker-

rostumiin. Lopuksi, kulttuurisia kehiä voidaan käyttää väljästi tai ne voivat olla varsinainen tutkimuksen kohde. (DA, 1999, s. 182 – 195)

Tutkielmani lähti liikkeelle tilanteisuudesta eli budjetin lähetekeskustelun lamaretoriikan tutkimisesta. Painopiste oli faktan konstruoinnin keinojen erittelyssä tietyssä puhetilanteessa. Retoristen keinojen tutkimisen lisäksi hahmotin kokonaiskuvaa lamasta lähetekeskustelun perusteella ja peilasin sitä vertailuaineistoihini. Vertailuaineistoina käytin Helsingin Sanomien artikkeleita vuodelta 1994 sekä Suomen Akatemian tutkimusohjelman loppuraporttia. Kaikki aineistot käsittelivät lamaa ja työttömyyttä ja yhteiseksi nimittäjäksi muodostui vaihtoehdottomuuden teema. Vertailuaineistot vahvistivat kuvaa vaihtoehdottomuuspuheesta kulttuurisena tulkintaresurssina. Lähetekeskustelun lamaretoriikasta on siis löydettävissä sellainen kuvaamisen tapa, joka toistuu muissakin lamadiskursseissa. Vertailuaineistot ovat toimineet apuna lähetekeskustelun asettamisessa laajempaan kontekstiin, mutta pääpaino on kuitenkin ollut lähetekeskustelun retoristen keinojen erittelyssä.

Käännös parempaan Suomen talouden tilanteessa tapahtui lopulta markan kellutuksen avulla. Valuutan yliarvostuksella ja kireällä rahapolitiikalla oli siis lopulta ratkaiseva merkitys lamadynamiikassa. (Kiander, 2001, s.39) Budjetin lähetekeskustelun aikaan taloudellinen tilanne oli jo kohentunut ja kellutuspäätös ei ollut enää mikään tuore uutinen. Varsinaista keskustelua kellutuspäätöksestä ei ainakaan minun aineistossani käyty, mutta kaksi vastakkaista näkemystä aiheen tiimoilta kuitenkin löytyi. Ensimmäinen puheenvuoroista on valtiovarainministerin esittelypuheenvuoro ja toinen opposition edustajan ryhmäpuheenvuoro. Valtiovarainministerin puheessa devalvaatio on ollut ongelmien syy, ei vakaan markan linja. Devalvaation merkitystä kilpailukyvyyn paranemisessa vähätellään toteamalla, että puolet tästä positiivisesta kehityksestä on ollut hallituksen toimien ansiota. Opposition edustajan puheessa tulee jälleen esiin laman aikaisen talouspolitiikan vaihtoehdottomuuden linja, johon myös Kianderin loppuraportissa viitataan.

”Devalvaatio oli myös sysäys valtion valuuttamääräisen velan nopeaan kasvuun – ongelma, joka nykyään tulee alati eteemme kaikkialla...Lisäksi pakkodevalvaatio jätti jälkeensä korkeita korkoja ja valuuttaspekulaatioita ylläpitävän epävarmuuden, joka syksyllä 1992 johti markan kelluttamiseen.

Markan arvon laskun merkitys kilpailukyvyyn paranemisessa ei loppujen lopuksi ollut niin suuri kuin aikaisemmin kuviteltiin. Voidaan arvioida, että noin puolet hallituskauden aikana tapahtuneesta kilpailukyvyyn paranemisesta on aiheutunut markan

heikkenemisestä ja toinen puoli on saatu aikaan kotimaisilla toimilla kustannuksia hillitsemällä ja tuottavuutta kohottamalla.”

”Suomalaisen talouspoliittisen keskustelun kapeutta kuvastaa se, että lähes ainoana keskustelijana jo ensimmäisen devalvaation yhteydessä piti kellutusvaihtoehtoa parhaana Bengt Holmström, professori Yalen yliopistosta Yhdysvalloista. Silloin sekä ministeri Viinanen että Suomen Pankin pääjohtaja Sirkka Hämäläinen pitivät Holmströmin käsityksiä akateemisena hurskasteluna tai ulkopuolisena ja Suomen oloja tuntemattomana viisasteluna.”

1980 – luvun nousukautta pidettiin järjettömyyksien aikana. Lähetekeskustelussa Holkerin hallitusta kritisoitiin valtion menojen kasvattamisesta ja pankkien luotonannon katsottiin olleen holtitonta. Syitä kurjistumiseen löydettiin paljon Ahon hallituksenkin toimista; vakaan markan linjasta, epävarmasta päätöksenteosta ja väärin toteutetusta elvytyksestä. Yhteistä eri osapuolien ajattelussa oli kuitenkin näkemys julkisen sektorin liiallisesta paisumisesta ja rakenneuudistusten välttämättömyydestä. Hyvinvointivaltioon kohdistettu kritiikki oli hyvin keskeistä omassa aineistossani. Kyseisen lähetekeskustelun perusteella voidaankin tehdä samanlaiset päätelmät kuin Suomen Akatemian loppuraportissa (Kiander, 2001, s. 100). Valtion menoja leikattiin hyvinvointivaltion säilyttämisen nimissä. Puhuttiin hallituista menojen leikkauksista ja hyvinvointivaltion pelastamisesta. Tärkeän asian vuoksi ihminen on valmis uhrautumaan ja joustamaan, ja juuri tähän mielestäni vedottiin. Puhuttiin ratkaisujen tekemisestä solidaarisuuden periaatteella ja yleisestä edusta itsekään eturyhmäajattelun sijasta. Kaikkien tuli kantaa kortensa kekoon vaivoja säästelemättä. Myös tulevaisuuden uhkakuviin vedottiin. Taluskriisin varjolla oli siis mahdollista tehdä päätöksiä, joita ei paremmissa olosuhteissa olisi hyväksytty.

Kaiken kaikkiaan vaihtoehdottomuus oli ylitse muiden nouseva teema. Tämä näkyy sekä tutkielmani retorisessa analyysissä että laajemmassa kuvassa. Ahon hallitus ajautui väistämättä tietynlaiseen politiikkaan, **pakon sanelemana**. Hallituksen linjana oli valtiontalouden terveen perustan **välttämättömyys**, ja työttömyyden alentaminen **ei ollut mahdollista** ilman edellä mainittua sekä **väistämättömiä** rakenteellisia uudistuksia. Edelleen, vaihtoehdottomuus näkyi mediassa. Kiander raportoi tutkimustuloksista, joiden mukaan myös median tuottama lamapuhe lietsoi kriisitietoisuutta ja tuki vaihtoehdottomuusdiskurssia. (Kiander, 2001, s. 54) Myös omat havaintoni Helsingin Sanomien kirjoituksista vuonna 1994 tukevat mielestäni edellä mainittua näkemystä.

Kianderin raportissa puhutaan myös rikos ja rangaistus – teemasta. Lama oli rangaistus nousukauden ylilyönneistä. Laman aikaiset päättäjät perustelivat kireää politiikkaansa edellisten päättäjien virheillä. (Kiander, 2001, s. 49) Tällainen näkemys tuli hyvin esiin tutkielmani laman syitä käsittelevässä luvussa sekä vaihtoehdottomuus – osiossa. Rikos ja rangaistus – teemaan liittyvät myös kansalaisten elintaso ja työttömyys siinä mielessä, että osin tämän näkemyksen vuoksi menoleikkauksiin ja veronkorotuksiin oltiin niin halukkaita. Lisäksi työttömyys nähtiin ongelmana, johon oli lähinnä sopeuduttava. (Kiander, 2001, s. 54) Edellä lausuttu kuvaa hyvin myös lähetekeskustelun tunnelmia, vaikka se käytiinkin talouden laman jo taituttua. Työttömyyden lieventäminen olisi mahdollista vasta talouden tervehdyttämisen jälkeen ja nousukauden toimia moralisoitiin järjettömiksi ja holtittomiksi.

Mitä sitten lopulta tapahtui työttömyydelle? Presidentti Ahtisaaren vuonna 1994 asettaman Pekkasen työryhmän tavoitteena oli työttömyyden puolittaminen vuosituhannen loppuun mennessä. Tavoite toteutui lähes 90 prosenttisesti. Työttömyysaste putosi vuoden 1994 16,7 prosentista 9,5 prosenttiin vuoteen 2000 mennessä (Kiander, 2001, s. 66). Myös talouskasvulle asetetut tavoitteet toteutuivat hyvin. Pitkäaikaistyöttömyydestä sen sijaan tuli pysyvä ilmiö. Lopulta kuitenkin vaikutelmaksi jää se, että lamavuosien sormien heristely ja pessimistisyys oli sittenkin ylireagointia tilanteeseen. Toisaalta voidaan ajatella, että lama tarjosi päättäjille oivan tilaisuuden tehdä päätöksiä, jotka oli tarkoitus joka tapauksessa tehdä, mutta joille olisi ollut vaikea saada hyväksyntää toisissa oloissa. Edellä mainittu toimikoon myös perusteluna omalle argumentilleni retorisen diskurssianalyysin puolesta. Tietyn päätösvaihtoehdon toteutuminen on olennaisesti kiinni siitä, **miten** asia esitetään.

Tämän tutkielman kirjoittamishetkelläkin työttömyys on erittäin ajankohtainen ongelma. Työttömiä työnhakijoita on yli 300 000. Tilanne on kuitenkin monella tapaa erilainen verrattuna 90 – luvun alun lamaan. Tuolloin oli kyse äkillisestä noin kolme vuotta kestäneestä lamasta, josta toivuttiin kuitenkin melko nopeasti. Tämän hetkisestä tilanteesta puolestaan ollaan montaa mieltä. Osa asiantuntijoista katsoo Suomen olevan lamassa. Joidenkin mielestä taas kyse on pitkittyneestä taantumasta. Taloustieteilijät ovat esittäneet näkemyksen, jonka mukaan Suomi on kaksoistaantumien jälkimmäisessä osassa. Kyse on siis huomattavan paljon pidemmästä ajanjaksosta kuin 90 – luvun alun lamassa. Lisäksi talouden toimimisen ennustetaan kestävän paljon kauemmin kuin 90 – luvulla, jolloin apua saatiin markan devalvoitumisesta. Näköpiirissä ei myöskään ole uutta Nokiaa vauhdittamaan talouskasvua. Yhteistä näille kahdelle ajanjaksolle on kuitenkin vaatimus rakenteiden muut-

tamisesta. Tukijärjestelmiä halutaan muuttaa työntekoon kannustavammiksi. Kansalaisten aktiivisuutta ja vastuuta omasta elämästään peräänkuulutetaan. Ja edelleen, tavoitteena on hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen.

”Arvoisa herra puhemies! En ymmärrä, täällä viitataan siihen, että tämä on budjettikeskustelu, (min. Viinanen: Milloin tämä loppuu, olisi kiva tietää!) mutta ed. Kalliomäki viittasi kilpailukykyraporttiin. En oikein ymmärrä, miksen minäkin voisi viitata tähän samaan raporttiin, varsinkin kun olen sen varsin huolellisesti lukenut. (min. Viinanen: Älkää lukeko kokonaan sitä ainakaan!) – Ei, tämä oli 666 sivua pitkä, enkä missään tapauksessa aio lukea sitä kokonaan. (Välihuutoja)

Arvoisa puhemies! Tosiasia on tietenkin se, että minua vain helpottaa, jos täällä häiritään puhetta niin paljon, että saan lievän hengähdystauon.”

Toinen varapuhemies (koputtaa): Ei saa häiritä puhujaa, että puhuja pääsee viimein päätökseen!

LÄHDELUETTELO

Jokinen Arja, Juhila Kirsi ja Suoninen Eero 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi ja Suoninen Eero 1999. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Kantola, Anu 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990 – luvun talouskriisissä. Tampere: Tammer – Paino Oy.

Kiander, Jaakko 2001. 1990 – luvun talouskriisi. Suomen Akatemian tutkimusohjelma: Laman opetukset. Suomen 1990 – luvun kriisin syyt ja seuraukset. VATT – julkaisuja 27:5.

Potter, Jonathan 1996. Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction. London: Sage.

Suoninen, Eero 1997. Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 580.

Turja, Timo 2007. Parlamentaariset puhetyylit eduskunnan täysistunnoissa. Poliitikka 49:3, 168 – 181.

HE n:o 152/1994 vp. Valtion talousarvioksi vuodelle 1995.

YLE Elävä arkisto. Ohjelmasta: Pääministerin uudenvuodenpuhe. Ohjelman tekijät:TV1 Pääministeri Esko Aho (1993). Yle kuvanauha.

Helsingin Sanomat:

Pietiläinen, Tuomo: EK:n oppositio kimmastui jatkuviin lisätalousarvioihin. Matti Luttinen: Hallituksella valmis lisäbudjetti jo ensi vuodeksi. Helsingin Sanomat, 9.12.1993. Kotimaa.

Korhonen, Johanna Maria: OECD: Suomen julkinen talous rakenteellisesti ylijäämäinen. Vm:n mukaan ylijäämä johtuu talouden rajusta alamäestä. Helsingin Sanomat, 24.12.1993. Talous.

Ritvos, Kristiina: Janssonin säätiön Jaakko Kiander uskoo talouspolitiikan pahentavan suhdannevaihteluita. Tuleva nousu voi olla yhtä raju kuin lama. Helsingin Sanomat, 19.1.1994. Talous.

Raeste, Juha-Pekka: Tutkimusjohtaja Santamäki – Vuori: Aikuiskoulutus paras lääke massatyöttömyyteen. Helsingin Sanomat, 17.2.1994. Talous.

Helsingin Sanomat: Heppoinen työllisyysohjelma. Helsingin Sanomat, 18.3.1994, Pääkirjoitus.

Helsingin Sanomat: Terveystus epäonnistui, kansantalous köyhtyi. Helsingin Sanomat, 21.5.1994. Pääkirjoitus.

Helsingin Sanomat: Presidentin vastuu työttömyydestä. Helsingin Sanomat, 17.8.1994. Pääkirjoitus.

Rautio, Paavo: Aho: Esitys linjassa hallituksen toimien kanssa. Helsingin Sanomat, 1.10.1994. Kotimaa.

Väisänen, Pekka: Pekkasen konsensus ei vakuuta. Helsingin Sanomat, 2.10.1994. Kotimaa.

Vieraskynä: Professori Erkki Koskela arvostelee presidentin työllisyysryhmää: Raportti luokatteetonta optimismia. Helsingin Sanomat, 5.10.1994. Talous.

Helsingin Sanomat: Pekkasen paperi aikaansai aivokuoleman. Helsingin Sanomat, 9.11.1994. Pääkirjoitus.

Hautamäki, Jaakko: Ahtisaari ei ymmärrä, miksi työllisyys on arvovalta – asia. Johtajien ”optiolainat” öykkärointiä. Helsingin Sanomat, 12.11.1994. Kotimaa.

Helsingin Sanomat: Pekkasen ryhmän opetus. Helsingin Sanomat, 20.11.1994. Pääkirjoitus.

Helsingin Sanomat: Suuruuteen sisältyy suuri tuska. Helsingin Sanomat, 6.12.1994. Pääkirjoitus.

Hämäläinen, Unto: Kolmen suuren hallitus – pohja taisi kaatua. Helsingin Sanomat, 15.12.1994. Kotimaa.

Helsingin Sanomat: Presidentin arvovalta. Helsingin Sanomat, 27.12.1994. Pääkirjoitus.